

Fenomenologie van de massamanifestaties in België in de jaren dertig

WOUTER DUMONT
Licentiaat in de moderne geschiedenis
Katholieke Universiteit Leuven

*“Wanneer vijf mensen de groet brengen dan
lacht ge u krom, maar wanneer duizenden
het doen, dan slaat daar een dynamiek van
uit, die geschiedenis maakt.” (Staf de Clercq)¹*

1. INLEIDING

1.1. Een fenomenologische benadering

Het uitgangspunt van deze studie zijn zeven verschillende massaspektakels van uiteenlopende aard die werden georganiseerd in België in de loop van de jaren dertig. Benadrukt moet worden dat in dit artikel niet het ontstaan en de ontwikkeling van massabijeenkomsten doorheen de geschiedenis zal worden besproken. Het onderzoek wil wel een ‘totaalbeeld’ weergeven van het verschijnsel massamanifestaties. De fenomenologische benadering van het onderzoeksobject lijkt mij de meest adequate om te slagen in dit vooropgestelde doel. Zoals elke methodologische aanpak echter kent ook deze zijn voor- en nadelen. Met behulp van deze onderzoeksmethode zal de lezer een globaal overzicht krijgen van het fenomeen massamanifestaties in België in de dertiger jaren, terwijl, inherent aan een fenomenologische oriëntering van het onderzoek, sommige aspecten of eigenaardigheden van massamanifestaties slechts zullen worden aangeraakt zonder er een bijkomend of een meer afgewerkt onderzoek naar te verrichten. Het artikel mag niet worden opgevat als een conglomeraat van detailstudies over alle aspecten die verbonden zijn aan het opzetten van een massamanifestatie. Dit is, omwille van de complexiteit van het studie-object, onmogelijk en zou ook de poging om een algemeen beeld van massabijeenkomsten op te hangen, verkrachten.

¹ M. Reynebeau, 1994, 36.

De klemtoon van het onderzoek zal liggen op een descriptieve weergave van massamanifestaties met de nodige aandacht voor de dagordering (de gebruikte rituelen, handelingen en gebruiken zoals het vlaggenvertoon, de gezangen, de toneelopvoeringen, de voordrachten, de gehouden toespraken, de massagezangen, de massaspelen, de parades in uniform, het dragen van uniformen, de aangewende symboliek), het onderlinge distinctiestreven, de lokatiekeuze, de architecturale opbouw, de opstelling van de podia, de beïnvloedingselementen en manipulatietechnieken, de retorische technieken bij ideologische vertogen die werden gebruikt om een bepaald effect bij de massa te verkrijgen, de apotheose, de doelgroepverbreding en doelgroepversterking, identificaties met leidende of heersende ideeën... Geanalyseerd moet worden welke die typische middelen en aanstekelijke methoden waren om dergelijke ontzettend grote massa's in de jaren dertig te kunnen mobiliseren in functie van een bepaald ideologisch gedachtegoed.

Om in dit opzet te slagen kan het onderzoek niet worden beperkt tot het slechts één per één beschrijven van elke massamanifestatie afzonderlijk. Door de uiteenlopende massamanifestaties aan een vergelijkende studie te onderwerpen, zal worden getracht de gemeenschappelijke structuren en collectieve kenmerken eruit te halen. Er moet een soort van 'meta-taal' over het verschijnen van massamanifestaties worden opgebouwd.

Veelvuldig zal beschrijvend worden te werk gegaan en zullen passages uit het divers bronnenmateriaal (persorganen, tijdschriften, verslagbrochures, huldeboeken, foto boeken, ideologische vertogen, massagezangen...) woordelijk worden geciteerd. De studie zal zich echter allerminst beperken tot een loutere opsomming van citaten zonder enige verklaringsgrond aan te duiden of er een kritische reflectie aan te wijden. Veel aandacht zal worden besteed aan onderzoek, analyses, vergelijkingen en verklaringen. Ik ben er mij ten zeerste van bewust dat vele van de door mij onderzochte bronnen fungeerden als strijdmiddel van de ideologische beweging en bijgevolg erg gekleurd en vertekend zijn. Toch zal ik niet onderzoeken, zoals de historische kritiek het vereist, welke elementen wel en welke niet door de historische realiteit of feiten worden tegengesproken of bevestigd. Door deze bronnen op een dergelijke manier aan te pakken en weer te geven krijgt de lezer een beter zicht op de nood en de behoefte die er bij elke sociale, religieuze of politieke beweging leefde om de informatie rond de door hen georganiseerde massamanifestatie te verbloemen, te idealiseren of te romantiseren. Deze beschrijvende manier van weergave bij sommige van mijn bronnen moet de geïnteresseerde beter in staat stellen zich in te leven in de *Zeitgeist* van die verwarde jaren dertig en in de ophitsende en suggestieve sfeer die dergelijke teksten uitademden.

Daarnaast zullen de verschillende massafeesten niet vanuit een politieke maar wel vanuit een culturele invalshoek worden bestudeerd. Massamanifestaties worden in deze studie aanzien als een *cultureel uitdrukkingsmiddel* van een ideologisch gebeuren.

Gedurende het onderzoek naar de fenomenologie van de massamanifestaties in België in de jaren dertig werd interdisciplinair te werk gegaan. Niet alleen het historische luik komt ruimschoots aan bod, maar ook van (sociaal-)psychologische, sociologische en taal filosofische uitgangspunten wordt gebruik gemaakt. Het onderzoek past eveneens in het terrein van de mentaliteitsgeschiedenis.

1.2. Feesten van uiterlijkheden

De keuze is gevallen op de jaren dertig omdat mooi opgezette en perfect georchestreerde massabijeenkomsten vanuit een bepaald sociaal, religieus of politiek perspectief een typisch fenomeen en culturele uitdrukkingsvorm waren voor die jaren. Met behulp van massamanifestaties werd gepoogd de kracht, de sterkte en het triumfalisme van een ideologische beweging, zowel naar binnen als naar buiten toe, uit te dragen. Massabijeenkomsten weerspiegelen een bepaalde 'tijdgeest' van die jaren dertig om in functie van een bepaald ideologisch doel de grote massa te mobiliseren, het beïnvloedingsapparaat open te trekken en feesten van uiterlijkheden te organiseren.

"Het interbellum was een tijd van vlag en wimpel en uniform, van massaoptochten en massameetings." (M. Maes, 1986, 29)

Massabijeenkomsten zijn er vóór die jaren zeker ook geweest, maar deze hadden eerder een spontaan, improvisatorisch, amateuristisch en kermisachtig karakter. Deze massaspektakels waren nog niet zo architectonisch verfijnd opgebouwd en vaak ontbrak er een goed en tot in de kleinste puntjes uitgestippeld script met duidelijke regie-richtlijnen. Ook waren bepaalde technische, materiële en organisatorische middelen, die nodig waren om grote massafeesten te kunnen organiseren, nog niet voorhanden. Een goede infrastructuur, geluidsinstallaties met een ruim bereik, nationale organisaties in plaats van paternalistische lokale overheden, massaficatie, massademocratie... waren aspecten die onontbeerlijk waren en ertoe hebben bijgedragen grootse en goed opgebouwde massamanifestaties op te zetten. Daarnaast werd er bij de opbouw van massabijeenkomsten vanaf de jaren dertig (1935) dankbaar gebruik gemaakt van studies over massapsychologie.²

² *"Een hoopvol verwachtingspatroon moest gecreëerd worden. Daarvoor wilde hij [Hendrik de Man] de propagandamethoden op een nieuwe leest schoeien, waarbij men zich vooral moest laten leiden door de laatste bevindingen van de massapsychologie. Tot dan hadden de socialisten in hun propaganda al te veel de klemtoon gelegd op het "redelijke" (...)." Steenhaut (W.), "Van het Plan*

De massamanifestaties die werden onderzocht, zijn:

1. de XIde IJzerbedevaart (24 augustus 1930);
2. de Antwerpse en Gentse Planmanifestaties (10 en 18 februari 1935);
3. het K.A.J.-jubelfeest (25 augustus 1935);
4. de slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen (13 september 1936);
5. de zesdaagse van Rex (9 tot en met 14 januari 1937);
6. de IVde V.N.V.-Landdag (1938)
7. en het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest (1939).

Bij de keuze werd gezorgd voor voldoende diversiteit tussen de massamanifestaties. Massabijeenkomsten van uiteenlopende politieke, religieuze, sociale, kortom ideologische strekking worden behandeld. Het karakter van de uitgekomen massabijeenkomsten is totaal verschillend. Zo worden een zangfeest, een bedevaart, een jubelfeest en een zuiver politieke meeting besproken. Ook werd ervoor gezorgd dat er een zekere spreiding in de tijd zou bestaan waarop deze massamanifestaties werden gehouden. De massabijeenkomsten die in deze studie worden bestudeerd zijn het begrip 'massamanifestatie' waardig, dit wil zeggen dat er vele duizenden aanwezigen moesten zijn. Daarnaast moet een onderscheid worden gemaakt tussen een massamanifestatie en een betoging. Jozef Smits geeft aan een betoging de volgende definitie:

"een verzameling van individuen die zich beweegt op de openbare weg of openbaar terrein met vreedzame bedoelingen bijeengekomen en georganiseerd mede als protest tegen en/of als steun aan één of meerdere machtscentra of vertegenwoordigers ervan, hun ideologie of waarden, hun beleid of nagestreefde beleid, hun gebrek aan beleid, hun vroegere acties of nagestreefde acties" (J. Smits, 1984, 103).

Een massamanifestatie echter "*beweegt zich niet voort op de openbare weg*" en mag bijgevolg niet worden verward met een betoging (Maes, 1986, 28)

2. MASSAMANIFESTATIE EN COLLECTIEVE GEESTESGESTELDHEID

Willem Frijhoff schrijft in zijn "*Impasses en beloften van de mentaliteitsgeschiedenis*" dat de mentaliteitsgeschiedenis zich onder meer kan toeleggen op de studie van de 'collectieve, onbewuste en als vanzelfsprekend ervaren

van de Arbeid' tot het 'Plan van de Man'" in: *De Rode Verleiding, een eeuw socialistische affiches*, Gent, 1985, dl.1, 135.

geestesgesteldheid'.³ Aangezien een massamanifestatie een type-voorbeeld is van een schouwspel dat de massa wil 'bewerken' en overtuigen van haar 'ideologisch gelijk' en waarbij men met behulp van bepaalde technieken collectieve groepswaarden en groepsnormen wil opdringen, past mijn studie goed in die oriëntering die Willem Frijhoff geeft aan de term mentaliteitsgeschiedenis. Ook dit onderzoek legt zich toe op de analyse van een collectieve en gemeenschappelijke mentaliteit, gedragen door bepaalde groepen. Deze groepen ondersteunen een welbepaalde ideologie en geven vanuit deze ideologische opvatting richting en vorm aan hun wereldbeeld, handelingen en manier van denken.

Massamanifestaties fungeerden ook als middel om bepaalde waarden en normen over te planten op de massa en deze gemeenschappelijk te maken. Van elk lid van een sociale, religieuze of politieke beweging werd verwacht deze waarden en normen na te leven. Er moest worden voldaan aan het verwachtingspatroon van de ideologische beweging (of leider). In deze studie zal veel aandacht worden besteed aan dit collectief gedrag, meer bepaald aan het feit hoe deze collectieve gedragingen werden opgewekt en aangewakkerd. Evenwel zal geen diepgaand onderzoek worden gevoerd naar de innerlijke psychische factoren die bij mensen aanwezig zijn en die een verklaring kunnen geven voor de nood aan bijvoorbeeld het hebben van een groepsgevoel, een leider... Vooral zal worden bestudeerd hoe de ideologische bewegingen vorm gaven aan en inspeelden op die nood. Merkwaardig was dat die nood in feite wederzijds was: zowel de ideologische bewegingen hadden behoefte aan het uitstallen van hun macht, kracht en aanhang om een zo groot mogelijke massa 'tot hun ideologische visie te kunnen bekeren'. De numerieke sterkte van een partij was veel belangrijker geworden door onder andere de invoering van de massademocratie (enkelvoudig mannelijk stemrecht). Deze numerieke aanhang vertaalde zich immers in de verkiezingsresultaten. Maar anderzijds groeide ook bij elk individu afzonderlijk de behoefte om zich te engageren in een 'collectiviteit' (als sociaal vangnet, als middel om de eigenwaarde op te krikken...). De individuen hadden nood aan een collectiviteit en de collectiviteit had nood aan de individuen.

In tegenstelling tot de *psychohistory*, zal in dit artikel geen onderzoek worden verricht naar wat er zich in de opvoeding of in de jeugd van elke deelnemer aan die verschillende massamanifestaties moet hebben afgespeeld opdat het individu een innerlijke behoefte zou voelen aansluiting te vinden bij die groep met dit bepaald ideologisch gekleurd programma. Ik zal mij eerder beperken

³. W. Frijhoff, "Impasses en beloften van de mentaliteitsgeschiedenis" in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 36, 1984, pp. 406-437. Een tweede richting kan ingeslagen worden door de "*psychische dimensie van meer globale ontwikkelingsprocessen*" te analyseren en tenslotte kan ook de "*invloed van mentale structuren en psychische processen op individueel en op collectief gedrag*" onderzocht worden.

tot een weergave van de collectieve ervaringshorizon en de ervaringswereld van bepaalde groepen uit de maatschappij, die hen er toe hebben aangezet een mobilisatiekracht te worden voor die bepaalde politieke strijd. Ik geef me dus niet op het terrein van de ego-psychologie. Wel zullen de uitwendige elementen worden geanalyseerd die de 'mind' van de massa vormden (decoratie, gezangen, toespraken, parades...) of (om een vaak terugkerend woord uit de bronnen te gebruiken) 'bewerkten'. Er wordt evenwel geen onderzoek gedaan naar de inwendige processen die zich afspeelden in de geest van elk individu. De uitwendige symbolen, die mede bepalend zijn geweest voor het collectieve gedrag van een massa en die aangewend werden om de massa tijdens zo'n massabijeenkomst een groepsgevoel te geven, een zondebok aan te praten... zullen worden gedecodeerd. Daarbij zal de aandacht vooral uitgaan naar bepaalde elementen, zoals onder meer het taalgebruik (het ideologisch discours), de opbouw van het podium en het gebruik van spandoeken (het decoratieve aspect), de uniformen, de strijd-en massagezangen, de vlaggenparades, de symboliek, de propaganda...

3. DE POLITIEKE EN ECONOMISCHE TOESTAND IN DE JAREN DERTIG IN BELGIË

Aangezien massamanifestaties werden georganiseerd vanuit een bepaald politiek, ideologisch, sociaal of religieus oogpunt, is het noodzakelijk aandacht te besteden aan de politieke en economische situatie van de jaren dertig in België. Zowel in de talrijke politieke als in de economische crisis ligt een basis voor wat de aanzet is geweest tot de organisatie van de massabijeenkomsten in België gedurende de jaren dertig. Deze instabiliteit geeft een verklaring waarom tijdens die verwarde jaren dertig grote massa's relatief gemakkelijk konden worden gemobiliseerd in functie van een bepaalde ideologische strijd, er nood was aan een min of meer 'aangepaard' gemeenschapsgevoel en er behoefte was aan de creatie van al dan niet 'fictieve' vijanden. Een massamanifestatie is nu eenmaal een culturele uitdrukkingsvorm van een politiek gebeuren. Bijgevolg mag het politieke klimaat dat in de jaren dertig in België heerste niet worden verwaarloosd. Juist door deze achtergrondkennis zal het een stuk eenvoudiger zijn om de aangewende symboliek, de rituelen, de handelingen, de gebruiken, het vlaggenvertoon, de parades in uniform, de gebruikte beelden, de beeldspraak, de teksten van het ideologisch discours, van gezangen, van massakoren... in hun juiste context te plaatsen, te analyseren en interpreteren.

Gedurende de periode van 1931 tot 1940 kende België maar liefst tien verschillende regeringen. De politieke instabiliteit werd enerzijds veroorzaakt door de economische crisis, door de heersende taalproblematiek en door de gespannen internationale situatie. Anderzijds veroorzaakte de invoering van het algemeen mannelijk enkelvoudig stemrecht vlak na de Eerste Wereldoorlog

ook een verschuiving op het politieke veld. Geen enkele politieke formatie was nog in staat bij verkiezingen de absolute meerderheid te behalen, zodat het land steeds moest worden geregeerd door coalitieregeringen (M. Platel en T. Luykx, 1985, 283). Deze regeringen kwamen slechts tot stand op basis van overeenkomsten tussen de sterk uiteenlopende partijprogramma's wat een voedingsbodem was voor scherpe politieke spanningen.

De 'massa' was nadrukkelijker aanwezig in het maatschappelijk bestel. Dit werd niet alleen veroorzaakt door de invoering van de massademocratie, maar ook door het proces van massaficatie op diverse velden zoals het onderwijs (leerplicht voor iedereen), het leger (algemene dienstplicht), de media (ontstaan van goedkope massakranten en tijdschriften), de industrie (massaproductie). Ook de verstedelijking, homogenisering en disciplineren van de arbeid... droeg ertoe bij dat de massa zwaarder haar stempel drukte op de samenleving (H. Balthazar e.a., 1994, 10).

Voor de verschillende politieke formaties werd het aldus belangrijker de massa te winnen voor de eigen ideologie. De numerieke sterkte, vertaald in de verkiezingsresultaten, moest aan de buitenwereld worden getoond. Het organiseren van massabijeenkomsten was daar een dankbaar hulpmiddel toe. Daarnaast werd door de opkomende moderniteit de samenleving complexer. Het afbrokkelen van de oude sociale verbanden en van de traditionele leefgemeenschappen die op sociaal vlak beschutting moesten verlenen, de grote economische depressie in de jaren dertig en de afwezigheid van een goed uitgebouwd sociaal vangnet zorgden ervoor dat de individuen zich machteloos en kwetsbaar voelden. Als remedie tegen dit onbehagen werden er 'nieuwe collectiviteiten' gevormd of pasten reeds bestaande bewegingen zich aan aan de moderniteit (M. Reynebeau, 1995, 188). Massamanifestaties waren een belangrijk propagandamiddel om aan de identiteit en aan de eigenheid van deze entiteiten vorm te geven en om het grote publiek te bereiken. Juist deze warrige jaren, gekenmerkt door een falend economisch stelsel, de modernisering, de nationale politieke spanningen, de woelige internationale toestand, het ontbreken van een sociaal vangnet en de massaficatie geven een verklaring voor het grote succes van de massamanifestaties die werden georganiseerd in de jaren dertig.

4. DE DAGORDENING

Centraal staat de vraag of elke - toch ideologisch geladen - vereniging een eigen specifieke en typische dagindeling aanwendde bij de organisatie van haar massabijeenkomsten. Overheersten eerder identieke en gemeenschappelijke activiteiten het programmaboekje, ongeacht de ideologische oriëntering van de politieke, religieuze en sociale bewegingen of waren er opvallende verschillen tussen de manifestaties onderling. Nagegaan zal worden of het de 'ideologie'

was of de 'tijdgeest' en de 'mode van het moment' die vorm gaf aan het verloop, de opbouw en het programma van de diverse massamanifestaties.

4.1. De Heilige Misviering, vlaggenparades en optochten (op de slotdag van het Katholieke Kongres, het K.A.J.-Jubelfeest en de XIde IJzerbedevaart)

Opvallend is de sterke gelijkenis wat betreft de opbouw en de gehouden activiteiten tussen enerzijds het K.A.J.-Jubelfeest (25 augustus 1935) en anderzijds het VIde Katholiek Kongres van Mechelen (10-13 september 1936). Beide massamanifestaties werden voorafgegaan door de viering van een Heilige Mis. Door de katholieke jeugdorganisaties werd een triomfantelijke optocht gehouden, vertrekkend van de plaats waar de Heilige Mis werd opgedragen richting het Heizelstadion.⁴ Beide massamanifestaties speelden zich ook af in het Heizelstadion en werden geopend met een vlaggenparade. Telkens was er de opvoering van een massaspel door een massakoor. Op beide massamanifestaties hield Kardinaal Van Roey een toespraak en door het uitspreken van de zegen over de samengestroomde massa werden deze twee katholieke massabijeenkomsten afgesloten.

Het was de bedoeling van de organisatoren van het VIde Katholieke Kongres hun massafeest af te sluiten met een slotmanifestatie waar alle aanwezigen op een actieve manier zouden kunnen aan deelnemen. Maar

"la différence des âges et l'impréparation de la plupart des congressistes, hormis les sections de jeunesse"

liet niet toe die actieve deelname te vertalen in een groots opgezette stoet of optocht waaraan elkeen zou deelnemen; dat zou alleen maar uitlopen op *"une simple cohue"*.⁵

"La concentration de la foule sur un espace déterminé, où elle jouirait d'un spectacle, entendraient certains appels et y correspondrait par certains gestes faciles et brefs"

was een alternatief voor zo'n stoet.⁶

⁴. Bij het K.A.J.-Jubelfeest werd de mis op het Leopoldsplein gehouden en bij de slotmanifestatie van het Katholiek Kongres voor de Basilië van Koekelberg.

⁵. Er werd verwezen naar de 'ordeloze' optocht op de socialistische viering naar aanleiding van de 50 ste verjaardag van de B.W.P. (1935) die zich in de Brusselse straten afspeelde. Dit staat te lezen in het verslag van de vergadering van het Uitvoerend Comité, gehouden op 2 januari 1936. Terug te vinden in het Archief aartsbisdom Mechelen-Brugge. *VIde Katholiek Kongres van Mechelen*.

De massabijeenkomst werd geopend door een vlaggenparade met 5000 vaandels.⁷ Na deze optocht vatte het Credospel aan dat werd aangekondigd door een steeds sterker wordend tromgeroffel opgevolgd door bazuinen die het motief van 'Credo in unum deum' inzetten.⁸

"Dof en zwaar, doch machtig en indrukwekkend roffelen de trommels. Het geluid zwelt als breede zeile, in den aanwaaïenden wind, terwijl de bazuinen hun blikkende monden naar den hellen hemel richten in rijk veroverend gebaar (...)."⁹

Dit massaspel verbeeldde de bouw van de vredeskerk door de nieuwe katholieke jeugd op de puinen van het zondige Babylon. Na dit massaspel werden verder nog door het Sint-Romboutskoor liturgische gezangen ingezet, gevolgd door een toespraak van Kardinaal Van Roey. Het massafeest eindigde met een massagezang van het credo en de zegening van het volk door de bisschoppen.¹⁰

Zoals reeds bovengemeld was er na de Heilige Mis zowel bij de K.A.J.-manifestatie als bij het VIde Katholiek Kongres een optocht van de verschillende katholieke jeugdorganisaties achter hun vaandel naar het stadion. Zulke door katholieke jeugdgroeperingen gehouden optochten of troepenschouwingen hadden als doel de grote aantrekkingskracht die de christelijke idealen bleven uitoefenen op het jeugdige volk aan zowel de eigen leden als aan de buitenwereld op een triomfantelijke manier te demonstreren. Het opstappen en opmarcheren van de jeugdorganisaties toonde eveneens de vitaliteit, de toekomstmogelijkheden, de kracht en de discipline van de beweging aan.

Het Jubelkongres van de K.A.J. werd voorafgegaan door een 'kongreswake' (24 augustus) en een algemene communie (25 augustus).¹¹ Beide evenementen werden georganiseerd voor de kajotters, oud-kajotters, ouders en kajottersvrienden in de parochiekerk van iedere K.A.J.-afdeling. Zelfs op de schepen en treinen die buitenlandse deelnemers op weg naar Brussel vervoerden, werd deze 'kongreswake' gehouden.¹² Het opzet was:

"vooraleer hun boodschap en hun wekroep over de wereld uit te roepen aan gansch de arbeidende jeugd wilden alle Kajotters, de ridders van de nieuwe kruistocht,

6. Verslag van de vergadering van het Uitvoerend Comité, gehouden op 2 januari 1936. Archief aartsbisdom Mechelen-Brugge, *VIde Katholiek Kongres van Mechelen*.

7. Arras (L.) e.a., *VIe Congres van Mechelen MCMXXXVI*, Brussel, 1936, 34.

8. Arras (L.) e.a., 1936, 35.

9. "De sluitingsbetoging" in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl.1 (Katholicisme en nieuwe tijden), 177.

10. *VIde Katholiek Kongres van Mechelen 10-13 september 1936*, Brussel, [1936], 10.

11. *K.A.J. Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 22-23.

12. *Triomfdag der K.A.J.. Wereldkongres 25 oogst 1938*, Brussel, [1935], 20.

omringd van alle andere deelnemers, zich louteren in de stilte van hunne kerken en kapellen, voor 't aanschijn van den Allerhoogste, om zich volledig in de Kongresstemming te brengen."¹³

Op de Jubeldag zelf werd, vóór de start van de massamanifestatie op de Heizel, een Heilige Mis opgedragen op het Leopoldsplein te Brussel.

De Jubelvergadering van de K.A.J. begon met de intrede van de vier landelijke K.A.J.-vlaggen (K.A.J., J.O.C., V.K.A.J., J.O.C.F.) . Vanuit elke hoek begaven deze vaandeldragers zich als "vier schitterende witte bewegende stipjes"¹⁴ naar een verhoog, opgesteld in het midden van het grasplein. Daarna was er de binnenkomst van de vlaggen groepen samen met de intrede van de kardinalen, bisschoppen, priesters en personaliteiten.¹⁵ Vervolgens werd het kajottersgebed "met de warmste overtuiging"¹⁶ gebeden en werd het kajotterslied gezongen.

"Duizendenmalen hebben ze het gezongen, maar nooit zoals op dit oogenblik."¹⁷

Na dit volgde de uitvoering van het massaspel 'Nieuwe Jeugd', gezongen door het massakoor en door de aanwezige massa zelf. Dit massaspel werd onderbroken door de redevoering van Kardinaal Van Roey. Kannunik Cardijn sloot het Jubelfeest in het Heizelstadion af met een toespraak waarop hij zijn zegen over de massa uitsprak.

De XIde IJzerbedevaart (1930) werd eveneens voorafgegaan door de viering van 'een plechtige openluchtmis' op de Grote Markt van Diksmuide.¹⁸ Deze misviering werd aangekondigd door bazuingeschal om de gesneuvelde soldaten te herdenken. Na de mis vertrokken, onder het geluid van 'schallende bazuinen', de bedevaarders in optocht naar het bedevaartsveld onder aanvoering van de turnvereniging Ganda en het bedevaartsvaandel. Identiek aan de twee hierboven besproken massamanifestaties was de viering van een 'Heilige Mis' en het houden van een optocht die de eigenlijke massamanifestatie aankondigde. De deelnemers aan de massamanifestatie werden met behulp van deze twee elementen als het ware in stemming gebracht en klaargestoomd voor de eigenlijke manifestatie.

¹³. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 20.

¹⁴. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 40.

¹⁵. *Ons Leidersblad*, augustus 1935.

¹⁶. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 42.

¹⁷. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 42.

¹⁸. Het verslagboekje, *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, gaf een overzicht en een beschrijving van de activiteiten die zich op de bedevaartsdag te Diksmuide hebben afgespeeld.

¹⁹. ADVN, *Archief v.z.w. Bedevaart naar de graven van de IJzer (AC 102)*, Y 1080/1/11: programmaboekje, *Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument. Programma der plechtigheid*.

De bedevaartswede vulde zich terwijl een klokkenspel te horen was.¹⁹ Twee Vlaamse harmonieverenigingen speelden treurmarsen.²⁰ De bedevaart op de bedevaartswede startte met een bloemenhulde, uitgevoerd door 'Vlaamse meisjes', terwijl de voorzeger Juul Platteau de 'psalm' van Albrecht Rodenbach uitsprak. Daarop werd voor de eerste maal een massagezang ingezet.²¹

Op deze XIde IJzerbedevaart werden verschillende toespraken gehouden: door de woordvoerder van de Vlaamse Oudstrijders, De Pillecijn, door de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, Frans Daels en – een godsdienstige redevoering – door de benedictijn Modest van Assche.²² Verder was voorzien dat door twee buitenlandse vertegenwoordigers, respectievelijk door Leo Simons, een Nederlandse afgevaardigde en door J. Bosman, een Zuidafrikaanse afgevaardigde, redevoeringen zouden worden gehouden die een hulde aan Vlaanderen zouden brengen. Volgens het comité hadden beiden echter inreisverbod van de Belgische veiligheidsdienst gekregen. In werkelijkheid was de Zuidafrikaan, Bosman, wél aan de Belgisch-Nederlandse grens tegengehouden terwijl Simons ziek was geworden (J. Bal, 1984, 84). De boodschap van de twee afwezigen werd voorgelezen door plaatsvervaardigers.

Namens het bedevaartcomité werden ook dankwoorden²³ uitgesproken, gericht aan allen die hadden bijgedragen tot het welslagen van de bouw van de nieuwe IJzertoren. Een speciale hulde werd door de speaker gebracht aan Clemens de Landtsheer, secretaris van het bedevaartcomité.

Op deze IJzerbedevaart vond ook een internationale bloemenhulde plaats: 'Voor den vrede onder den volkeren.'²⁴ Aan deze bloemenhulde namen delegaties uit verschillende landen deel. Kenmerkend is dat bij massamanifestaties vaak een buitenlandse vertegenwoordiging aanwezig was die zich engageerde in een analoge en soortgelijke strijd in eigen land. Ze werden beschouwd als medestrijdgenoten die zich achter dezelfde ideologie schaarde. Door de betrokkenheid van buitenlandse personaliteiten aan de massabijeen-

20. *Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument. Programma der plechtigheid.*

21. De liederen, gezongen op deze XIde IJzerbedevaart, waren respectievelijk: *Vlaanderen, O Kruise, den Vlaming, Klokke Roeland, Vaarwel mijn Broeder*. Deze gegevens zijn terug te vinden in: *Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument. Programma der plechtigheid.*

22. Het comité vond geen seculiere geestelijke die de toelating kreeg een toespraak te houden op de elfde IJzerbedevaart. Bal (J.), *De IJzerbevaarten als reflectie van 20 jaar Vlaamse Beweging (1920-1939)* (Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1984) 83.

23. Het uitspreken van deze dankwoorden stond niet afgedrukt in de programmabrochure, *Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument. Programma der plechtigheid*, maar wel in het later verschenen verslagboek, *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, (Tielt, 1930).

24. Aan de bloemenhulde werd meegedaan door Waalse, Amerikaanse, Duitse, Engelse, Franse en Hongaarse oudstrijders. *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 25.

komst kreeg deze manifestatie een internationaal karakter. Dit moest de belangrijkheid en de aantrekkingskracht van de strijd en van de ideologie onderlijnen. Zo kregen de deelnemers aan de massabijeenkomst het gevoel niet alleen te staan en kampgenoten te hebben over de staatsgrenzen heen. Dit versterkte op zijn beurt de strijdlust. Tevens wekte dit de indruk dat de slagkracht en de macht van hun ideologisch geladen beweging wel groot moest zijn als zelfs het buitenland op de hoogte was van hun strevingen en bepaalde fracties er zich solidair mee verklaarden.

Het hoogtepunt van deze IJzerbedevaart was de langverwachte inhuldiging van het nieuwe IJzermonument in de vorm van een zegening en het luiden van de klok Nele in de IJzertoren. Terwijl Juul Platteau de bedevaarders nog toesprak vlogen twee tweedekkers in kringen rond het IJzermonument als "*heerlijk apotheos der inhuldiging van de IJzertoren*".²⁵ De IJzerbedevaart werd op de weide zelf afgerond door de eed van trouw aan Vlaanderen en het zingen van de *Vlaamse Leeuw*. Daarna volgde op de Grote Markt (na de rellen) nog een plastische uitbeelding van Vlaamse volksliederen, uitgevoerd door de turngroep Ganda, als definitief sluitstuk.

4.2. De toeschouwer wordt acteur

In de bespreking van het verloop van het K.A.J.-Jubelfeest en in de opsomming van de activiteiten die werden gehouden op de sluitingsdag van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen werd reeds gewezen op het belang dat werd gehecht aan de uitvoering van massaspelen door massakoren en door de aanwezige massa. In de beschrijving en het overzicht van het programma van de XIde IJzerbedevaart werd het houden van verschillende massagezangen onderlijnd. Massagezangen en massaspelen waaraan geparticipeerd werd door elke deelnemer van de massamanifestatie zijn goede illustraties van het feit dat de toeschouwers niet op een passieve manier aanwezig waren. Er werd van hen een actieve inbreng gevraagd. De deelnemers aan dergelijke massabijeenkomsten waren niet alleen toeschouwers maar ook acteurs die een bepaalde rol te vertolken hadden (G. Deneckere, 1997, 10).²⁶ Men wilde de deelnemers aan massabijeenkomsten zo dicht mogelijk bij het gebeuren betrekken. Dit zorgde voor een sterkere groepsbinding, vergrootte de betrokkenheid van de aanwezige massa en gaf de indruk aan de deelnemers dat zij mee verantwoordelijk waren voor het welslagen van de massabijeenkomst.

²⁵. *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 47.

²⁶. G. Deneckere, *Sire, het volk mort, sociaal protest in België [1831-1914]* (Gent 1997) 10. 'Het massaspektakel wordt dan een soort toneelopvoering waarbij het onderscheid tussen acteurs en toeschouwers verlaagt...'

Het werkte ook een betere identificatie met de ideologische beweging in de hand. Op deze manier werd 'een' massamanifestatie 'hun' massamanifestatie.

Het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest (23 juli 1939) is een type-voorbeeld waarbij de massa zowel de rol van luisteraar (toeschouwer) als van zanger (acteur) speelde. De massa schouwde niet alleen maar nam ook op een actieve manier deel aan de manifestatie en bekleedde allerminst een 'buitenstaanderspositie'. Het zevende zangfeest bestond uit elf afzonderlijke luiken of hoofdstukken. Ieder hoofdstuk werd voorafgegaan door een 'oproep voor fanfaren'.²⁷ Het eerste luik van het zangfeest bestond uit een beiaardspel, de intrede van de feestredenaar, de dirigenten, het hoofdbestuur van het Vlaams Nationaal Zangverbond en de leiders van de Vlaamse cultuurverenigingen. Daarnaast werd door de algemene voorzitter van het Vlaams Nationaal Zangverbond, Karel Peeters, een welkomswoord uitgesproken. In de volgende tien hoofdstukken werd hulde gebracht aan Vlaanderen (Vlaanderen, Kerlingaland, Brugge, de zee, Frans-Vlaanderen, Dietschland) aan de Vlaamse kunstenaars (Guido Gezelle) en aan de Vlaamse strijders (Breydel en De Coninc). Als intermezzo werd in het vijfde luik door Cyriel Verschaeve een feestrede gehouden. Het zangfeest werd afgesloten met een 'Dietsche' hulde. Alle liederen en gezangen werden vertolkt ofwel door een gemengd koor, een mannenkoor, een spreekkoor of door de massa.²⁸

II. VLAANDEREN.

"LEG UW HAND IN MIJN HAND! RED VLAANDEREN",
UITVOERING DOOR MANNENKOREN:

Kameraad

Psalm

"VLAANDEREN STRIJDT!". - HET VOLK ZINGT:

Vlaanderen roept

Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief

De trommel slaat

Vlaanderen

SPREEKKOOR:

O Pracht en Kracht

"VLAANDEREN GEDENKT!". - HET VOLK ZINGT:

Trouw aan Vlaanderen

Vaarwel mijn broeder

Ijzerpsalm

²⁷. Allossery (P.) e.a., *7' Vlaamsch Nationaal Zangfeest 23 juli 1939 Brugge, Antwerpen*, [1939].

²⁸. Allossery (P.) e.a., [1939], 2-3. Door wie de liederen werden gecomponeerd en onder wiens leiding deze massagezangen werden gezongen, staat ook in het programmaboekje vermeld.

4.3. De Planmanifestaties

Ook op de Planmanifestaties te Antwerpen (10 februari 1935) en te Gent (18 februari 1935) vinden we op het programma vele festiviteiten terug die ook bij de andere 'ideologisch geladen' massamanifestaties werden opgevoerd. Analoog was het houden van een optocht, het zingen van strijdliederen, het houden van massagezangen en het uitspreken van redevoeringen.

De Planmanifestatie in het Antwerpse Sportpaleis werd geopend door een optocht en "het opmarcheeren van duizenden jongeren van arbeiders- en syndicale jeugd" op de piste.²⁹ Na deze optocht klonk door de luidsprekers een "dreunende Internationale".³⁰ Daarna werd, op het teken van bazuingeschal,³¹ een begin gemaakt met het houden van de redevoeringen. Deze vertogen werden uitgesproken door respectievelijk: Jos Gaillart, Herman Vos, Piet Somers, Paul Henri Spaak, Willem Eekelers en Hendrik de Man. Na de derde toespraak (van Piet Somers) volgde een muzikale ontspanning. Twee Plan-strijdliederen en de 'Ijzeren Frontmarsch' werden gezongen.³² De Antwerpse Planmanifestatie werd besloten met de uitvoering van een spreekkoor, 'De stemmen van onzen tijd'.³³ Ondertussen werden op het grasplein door een twintigtal personen verschillende beroepen uitgebeeld. De massamanifestatie eindigde met een samenzang van *de Internationale*. De Gentse Planmanifestatie verschilde enkel van de Antwerpse in de volgorde van het verloop van de activiteiten en in de namen van de sprekers.³⁴

4.4. De V.N.V.-Landdag

De IVde Landdag van het V.N.V. (21-22 mei 1938) vond plaats te Gent. Als aanloop naar de eigenlijke V.N.V.-Landdag voerde het 'Vlaamsche Volkstoneel' op zaterdag 21 mei het stuk 'Dampierre' op in de Circusschouwburg te Gent.³⁵ De 'Koninklijke Nederlandse Stadsschouwburg' had deze vertoning geweigerd en dit had extra publiciteit aan deze toneelopvoering gegeven.³⁶

^{29.} *Vooruit*, 11 februari 1935.

^{30.} *Vooruit*, 11 februari 1935.

^{31.} *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

^{32.} *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

^{33.} *De Volksgazet*, 11 februari 1935. In dit spreekkoor spraken om beurten de jeugd, de werkloze, de middenstander en de jonge vrouw hun hoop en hun geloof uit in het Plan.

^{34.} Het verloop van de Gentse Planmanifestatie werd gehaald uit: *Vooruit*, 19 februari 1935.

^{35.} Elias (H.J.) e.a., *4de Landdag V.N.V.. Arbeid, Macht. Gent 21-22 mei '38. Programma*, Aalst, 1938.

^{36.} *Volk en Staat*, 23 mei 1938.

Op zondag 22 mei werd in de voormiddag doorheen Gent een "optocht en défilé" gehouden met de vele Landdagdeelnemers. De optocht ging van start na een schouwing door de leider, Staf de Clercq, en de leden van de leiding.

"Overweldigend is het aantal deelnemers, overweldigend de indruk van Orde. Waar zijn de ordeloze stoeten die het Vl. nationalisme in zijn ongebundelden vorm kenmerkten! Het zijn politieke soldaten die marcheeren, met martialen stap, de onverwoestbare geestdrift stralend uit den helderen blik van het stoere Kerelsvolk."³⁷

In dit 'défilé' was opnieuw een buitenlandse afvaardiging aanwezig, namelijk de Nederlandse Nationaal Socialistische Beweging. Deze optocht ging richting Vrijdagmarkt waar een Artevelde-hulde plaats vond.³⁸ De menigte vulde het plein terwijl verschillende muziekgroepjes Vlaamse strijdlieiders speelden.³⁹ Deze hulde bestond uit het zingen van het *Wilhelmus* en een toespraak door de leider, en werd afgesloten met het zingen van de *Vlaamse Leeuw*. Hierna werd de optocht ontbonden en verspreidden de verschillende deelnemers zich in de stad Gent.

In de namiddag werd de Landdagvergadering geopend in het Feestpaleis te Gent. De voorzegger was Staf Bruggen. Op zijn verzoek werden sommige teksten door het volk meegezegd. Dit illustreert opnieuw dat de massa niet alleen als toeschouwer aanwezig was, maar ook actief participeerde aan het massaspektakel. De voorzegger kondigde onder andere de intrede aan van de leider die onder tromgeroffel vergezeld werd door een stoet van Kerlinnens, V.N.V.V.'ers, A.V.N.J.'ers, Vlaamse studenten en leden van de Werfbrigade. Al deze bewegingen hadden hun vaandels bij zich. Daarop werd door de massa driemaal 'Hou Zee' aan Dietschland geroepen. Klaroenen speelden 'heroïsche' motieven terwijl de nieuwe standaarden vóór de leider werden geplaatst en ingewijd. Door de massa werd vervolgens de hand 'ten eed geheven' om trouw te zweren aan de vlag.

Tijdens deze manifestatie werd ook veel aandacht besteed aan de samenhang van liederen. Zo werd een Landdagspel opgevoerd waarin Staf Bruggen opnieuw als voorzegger aantrad en waarbij de teksten "door gansch de vergadering meegezegd" werden.⁴⁰ Door De Clercq werd een Landdagrede gehouden. Tenslotte werd de kampdag afgerond door het aanheffen van het *Wilhelmus* en de *Vlaamse Leeuw*.⁴¹

³⁷. *De Schelde*, 23 mei 1938.

³⁸. De beschrijving van de Artevelde-hulde werd gehaald uit het programmaboekje van de IVde V.N.V.-Landdag: Elias (H.J.) e.a., *4de Landdag V.N.V.. Arbeid, Macht. Gent 21-22 mei '38. Programma*, Aalst, 1938.

³⁹. *De Schelde*, 23 mei 1938.

⁴⁰. *De Dag*, 23 mei 1938.

⁴¹. *Volk en Vaderland*, 27 mei 1938.

4.5. Een zesdaagse

De zesdaagse van Rex speelde zich af in het Brusselse Sportpaleis (19-24 januari 1937). De programmatische invulling van de zesdaagse van Rex blonk eerder uit door de eenvoud. Elke dag werd door Léon Degrelle een toespraak gehouden over welbepaalde en afgebakende actuele onderwerpen.⁴² Deze formule hield risico's in. Volgens Pierre Daye, auteur van *Léon Degrelle et le rexisme*, waren de organisatoren en de aanhangers van Rex zich bewust van het gevaar. De vraag werd gesteld of het wel mogelijk zou zijn elke avond, zes dagen lang, 15000 toehoorders naar het Brusselse Sportpaleis te brengen die bereid zouden zijn er een politiek betoog te aanhoren, telkens gehouden door dezelfde persoon. "*Il aura du monde le premier soir. Mais les jours suivants (...)*"⁴³ Daarom moest veel belang worden gehecht aan de omkadering en de inkleding van de toespraken (decoratie, opsmuk, massagezangen). Elke manifestatie werd besloten door massagezangen. Steeds de *Brabançonne*, de *Vlaamse Leeuw* en *Vers l'Avenir*.

4.6. Streven naar eigenheid

Opvallend zijn de sterke gelijkenissen en identieke stijlkenmerken die de opbouw, de dagordering en het verloop van de massamanifestaties karakteriseerden. Vaak terugkerende aspecten bij de samenstelling van de regie van een massamanifestatie waren de tuchtvolle en gedisciplineerde optochten in uniform, de vlaggenparades, de politieke toespraken, de massagezangen en de massaspelen. Het was dus niet zozeer de ideologie maar wel de mode van het moment die vorm gaf aan het programma van deze massabijeenkomsten.

Toch heerste er tussen de inrichters van de verschillende manifestaties een onderling distinctiestreven, om het 'imaginaire' anders-zijn van hun bijeenkomst te benadrukken. Niet alleen bij de organisatoren van ideologisch uiteenlopende manifestaties was er nood om de eigenheid ervan te benadrukken, maar ook tussen ideologische gelijkgezinde organisaties was er een onderling concurrentiestreven om het specifieke karakter van de door hen opgezette manifestatie in de verf te zetten. Gesterkt door het succes van de massamanifestatie, wilden de inrichters van de massabijeenkomst de buitenwereld en de eigen leden niet alleen overtuigen van het overweldigend succes van de massamanifestatie maar ook van de eigenheid van de bijeenkomst.

⁴² Dinsdag 19 januari 1937 over "*les scandales et la révolte des citoyens*", woensdag over "*rex construira l'état*", donderdag over "*la justice sociale et la paix flamande*", vrijdag over "*la jeunesse, les valeurs morales et l'église*". Op zaterdag werd "*un magnifique gala artistique*" gehouden. De zesdaagse werd op zondag afgesloten door - opnieuw - een redevoering van Degrelle over "*la patrie*".

⁴³ Daye (P.), *Léon Degrelle et le rexisme*, Parijs, 1937, 204.

Zo onderstreepten de inrichters van de sluitingsdag van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen en de organisatoren van het K.A.J.-Jubelfeest, ondanks de opvallende gelijkenissen betreffende de organisatie, het programma en de aanpak tussen beide massamanifestaties, het eigene en het originele van hun bijeenkomst. Dit illustreert het onderling streven naar onderscheiding.

De organisatoren van de slotbetoging van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen beklemtoonden het unieke van deze godsdienstige manifestatie.

“Men dacht, na de grootsche Stadionplechtigheid van verleden jaar, toen het Jubelcongres der Katholieke Arbeidersjeugd werd gehouden, dit is onovertrefbaar. En toch werd deze hoog zegepralend overkoepeld door dezen triomfdag van het Katholiek Kongres van Mechelen. Daarenboven toen was er de jeugd in al haar frissche pracht. Ditmaal echter het geheel katholiek volk.”

Of:

“Nooit is er in het stadion zoo'n massa te zien geweest, nooit is er te Brussel – en in België – zoo'n katholieke menigte tesamen geweest. Bij ons weten is er in België nog nooit een manifestatie te zien geweest die zulke ontzaglijke massa bijeenbracht.”⁴⁴

Daarnaast wilden de organiserende instanties van de slotdag van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen vermijden bij de opbouw en inrichting ervan, het verwijt te krijgen het K.A.J.-Jubelfeest te hebben gekopieerd.

“Na het groote Kajotters-spektakel dat op 25 Oogst 1935 uitgewerkt werd en gebaseerd werd op een spreekkoor, diende vooral ook maar de minste schijn van plagiaat of herhaling vermeden.”⁴⁵

Ook het grotere belang van het Katholiek Kongres ten op zichte van de K.A.J.-massamanifestatie werd benadrukt. Dit kan worden afgeleid uit de volgende zinsnede:

“De heer Lode Geysen, oud-regisseur van het “Vlaamsche Volkstoneel”, de bezieler van het kajottersspel van 1935, nam *deze taak nog zwaarder dan de eerste*, op zich (...).”⁴⁶

Op haar beurt onderlijnde de K.A.J.-leiding het oorspronkelijk en verschillend karakter van hun Jubelfeest ten opzichte van de slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen.

⁴⁴. *De Standaard*, 14 september 1936.

⁴⁵. “Het VIe Katholiek Kongres van Mechelen. De sluitingsbetoging” in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl. 1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 53.

⁴⁶. “Het VIe Katholiek Kongres van Mechelen. De sluitingsbetoging” in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl. 1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 54.

“Aan het spreekkoor, destijds een nog niet ontkracht uitdrukingsmiddel, ging een vlaggenoptocht vooraf die vanwege zijn kreukloze orde zulk een uitbundige bijval verwierf dat hij het jaar nadien in hetzelfde stadion, ter gelegenheid van het Vle Katholiek Congres, gekopieerd werd, maar het lukte toen maar half zo goed.”
(Hugaerts (Fr.), 1960, 34)

De socialisten onderstreepten evenzeer het originele en het succes van hun Planmanifestaties in vergelijking met overige manifestaties.

“Het zullen straks nogal stoeten zijn. Dat zij die niet van het gedacht zijn van de rooden, nu ook maar eens zulke meeting beleggen.”⁴⁷

De *Vooruit* beklemtoonde dat de Gentse Planmanifestatie een unieke manifestatie was, verschillend van de vele manifestaties die zich reeds in Gent hadden afgespeeld. De Gentse Planmanifestatie werd “een onvergetelijken avond” en “een blijvende bladzijde” in de werkersgeschiedenis van Gent genoemd.⁴⁸

“We hebben geschreven: massameeting. Het woord is nog veel te zwak! Een meeting-bijeenkomst, zoals Gent Maandagavond heeft gekend, is eenig in de nochtans rumoerige, drukke en buitengewoon levendige geschiedenis der Arteveldestad (...). Zeker de partij heeft nog grootsche dagen van feest en strijd gekend. (...) maar, zoals de opkomst nu was, zóó krielende vol, is het velodroom te Gent zeker nog nooit geweest.”⁴⁹

Ook Rex aanzag haar zesdaagse als iets enig. Pierre Daye, auteur van *Léon Degrelle et le rexisme*, stelde zich de vraag welke andere partij het zou hebben aangedurfd, gedurende zes dagen lang bijeenkomsten te organiseren met telkens dezelfde spreker en steeds het Brusselse Sportpaleis vol te krijgen. Met deze vraag wou hij het unieke van de zesdaagse van Rex benadrukken.

“C'est le prodige - le mot ne me paraît pas trop fort - qu'accomplit Léon Degrelle, chef de Rex, du 19 au 24 janvier 1937.”⁵⁰

Verder noemde Pierre Daye de zesdaagse

“un spectacle très moderne que les Bruxellois contemplaient pour la première fois et qui, sans nul doute, par l'impression de force, d'ordre, d'organisation qui s'en

47. *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

48. *Vooruit*, 19 februari 1935.

49. *Vooruit*, 19 februari 1935.

50. Daye (P.), *Léon Degrelle et le rexisme*, Parijs, 1937, 204.

dégageait, a produit un effet publicitaire immense. Les chefs des vieux partis traditionnels, les membres du gouvernement n'y voulaient pas croire d'abord et s'en montrèrent ensuite atterrés. Ils n'avaient pas imaginé que l'on put à tel point émouvoir la foule."⁵¹

De V.N.V.-leiding beschouwde de Landdag, georganiseerd in het jaar 1935, als de eerste echte V.N.V.-Landdag in de nieuwe stijl, totaal verschillend wat betreft de organisatie en discipline van de vroeger gehouden Landdagen.

"In Mei 1932 was er geen Landdag. Er was moeheid en lamheid in Vlaanderen. Er was ontmoediging en verwarring (...). Kester in 1933 gaf slechts één indruk: de oude wegen beantwoorden niet meer aan den stap der nieuwe generaties! Toen kwam de reddende daad de stichting van het Vlaamsch Nationaal Verbond (...). Mei 1934 zag ons terug te Kester. Dit was nog niet het V.N.V.. Het werd alleen zijn boodschap. Over de oude sleur van kermisviering weerklonk het nieuwe woord, de afkondiging van den nieuwen tijd (...). Mei 1935 was de verrechtvaardiging van dezen kamp. Over den heuvel niet meer den bontheid van de vele strijd- en kermisdagen, doch alleen de hoogstaande, breed uitplooiende leuze: Eén volk in onzen staat (...)"⁵²

De V.N.V.-Leiding wou zich met haar Landdagen duidelijk onderscheiden van de vroegere 'Vlaamse kermisdagen' die jaarlijks werden georganiseerd te Kester, door de nadruk te leggen op de eenheid, leiding en tucht.

De XIde IJzerbedevaart onderscheidde zich als een "*één vol-Vlaamschen Dag' ver verwijderd van het 'officieel eeuwfeestrumoer*".⁵³ De inrichters van deze IJzerbedevaart distantieerden zich van de Belgische eeuwfeesten, eveneens gehouden in dit jaar (1930). Ze benadrukten het typische en specifieke karakter van de IJzerbedevaarten.

"In dit jaar van stoeten is de machtigste stoet van tientallen jaren naar hier gekomen; het vermomde verleden, de vermomde luister en de vermomde tirannie is met officiële parade over de boulevards getogen (...). In dit jaar van decoraties en gebloemde knoopsgaten (...). In dit jaar van tentoonstellingen (...). In dit jaar van feestgezang luidt voor het eerst de doodenhulde van Diksmuide, - en in dit jaar dat honderd jaar herdenkt, begint het eerste jaar van het nieuwe Vlaanderen."⁵⁴

51. Daye (P.), *Léon Degrelle et le rexisme*, Parijs, 1937, 207.

52. *Dietschland Hou-Zee! Kester 1934-35*, Aalst, [1935].

53. *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 7.

54. Uittreksels uit de openingstoespraak van De Pillecyn, gehouden op de XIe IJzerbedevaart (1930). Deze toespraak staat integraal afgedrukt in het verslagboekje: *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 17-23.

4.7. Samenvattend

Het lijkt erop alsof de inrichters van een massamanifestatie zich wilden verdedigen en beschermen tegen eventuele aantijgingen als zou de manifestatie slechts een flauw afgietsel of een goedkope kopie zijn van een andere. Kritische bemerkingen zoals nabootsing, gemakzucht, gebrek aan originaliteit, afwezigheid van creativiteit en vindrijkheid moesten worden vermeden. Daarom werd bij de voorbereidingen van de massamanifestatie en bij de verslaggeving steeds het oorspronkelijke karakter van de bijeenkomst onderlijnd.

Kenmerkend bij de inhoudelijke opvulling van het programma was dat de massa doorheen de gezangen, de massaspelen en de deelname aan de optochten op een actieve manier bij de manifestatie werd betrokken. Ook de aanwezigheid van buitenlandse geestesgenoten of van buitenlandse afvaardigingen onderlijnde het belang van de massamanifestatie en benadrukte de internationale steun die werd ontvangen voor de religieuze of ideologische strijd. Zo wilde de K.A.J.-leiding met haar Jubelfeest het internationale karakter van het K.A.J.-gedachtegoed aantonen en versterken.

“Om de waarheid te zeggen: het kwam minder op deze herdenking aan dan wel op de definitieve uitbreiding van de K.A.J. over de landgrenzen, want Cardijn was altijd een gedachte vooruit. Het congres, dat samen zou vallen met de wereldtentoonstelling te Brussel, moest dus internationale weerklank vinden en bijgevolg ongeëvenaard zijn.” (Fr. Hugaerts, 1960, 32)

Dergelijke massamanifestaties moesten de dynamiek en de macht van de beweging benadrukken. Daarom werd bij de optochten en de vlaggenparades overwegend een beroep gedaan op jeugdige groeperingen om de levendigheid van de beweging te tonen en de actualiteit van de ideologische strijd in de verf te zetten.

5. HET IDEOLOGISCHE DISCOURS

Ideologische vertogen (politieke toespraken, toneelopvoeringen, massagezangen) vormen in dit hoofdstuk meer dan een bron waaruit feitelijke gegevens en informatie kan worden gehaald. Vooral de typische retorische stijlkenmerken en de woordkeuze maken het onderwerp van onderzoek uit. Zo zal worden onderzocht welke retorische middelen men gebruikte om de massa te overweldigen en alsdusdanig een reële 'impact' te hebben en "*geen steekspelen van woorden in de lucht en ijdel gebabbel*"⁵⁵ te zijn. Geen inhoudelijke reconstructie

⁵⁵. Deze uitdrukking komt uit V. Sempels, "De Katholieke Kongressen van Mechelen" in: *Verhandelingen van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl. 1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 9.

van deze ideologische vertogen zal worden weergegeven. Wel zullen de stilistische beïnvloedingselementen worden achterhaald. Het zal dus allerminst volstaan om de gehouden toespraken volgens een documentair model te lezen (D. La Capra, 1992, 17-19). Wel moet worden onderzocht hoe een politieke taal 'rhetorically' kan gebruikt worden om een soort van gemeenschapsgevoel op te bouwen en terzelfdertijd domeinen en velden te betreden of vestigen van politieke, sociale, religieuze en culturele strijd (L. Hunt, 1989, 17).

Bij de analyse van ideologische vertogen kunnen talrijke gemeenschappelijke (stijl-)kenmerken worden teruggevonden. Een opsomming zal worden gegeven van de telkens opnieuw terugkerende elementen in de ideologisch geladen vertogen en de bevindingen staven met representatieve voorbeelden. Tijdens het onderzoek en interpretatie van een ideologisch discours mag allerminst uit het oog worden verloren dat de taal niet alleen een verwijzende functie heeft maar ook een efficiënt en krachtadig instrument van "Power" is (L. Hunt, 1989, 17). De betekenis van een tekst is niet alleen de resultante van wat de woorden (betekenaren) op zich suggereren, maar wordt ook mede bepaald door een zekere sfeer (opzweepend, agressief, vijandig, triomfantelijk, neerslachtig) en door welbepaalde intenties die door de toespreker of redenaar in de woorden worden gelegd. Door dit geheel van aspecten en kenmerken van de taal verliest de taal het karakter van neutraliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. De taal is zeker geen neutraal terrein, maar een sterk wapen in de strijd naar overheersing en macht. Ideologisch geladen toespraken zijn juist gehelen van betekenaren die cirkelen rond en in dienst staan van machtsverwerving.

5.1. Lege betekenaren

De vraag die zich nu stelt, is hoe deze ideologische discours en die politieke toespraken gebruikt kunnen worden als instrumenten van 'macht' en een reële effectiviteit kunnen verkrijgen.

Kenmerkend voor zulke ideologische betogen is dat ze telkens opgebouwd zijn uit welbepaalde typische betekenaren waarvan de betekenis radicaal contingent is. Hun betekenis is namelijk steeds afhankelijk van zowel de concrete context als van de combinatie met andere betekenaren. Het gaat hierbij om 'meesterbetekenaren' of 'lege betekenaren'. Deze meesterbetekenaren zijn conceptueel uiterst vaag en duiken in een ideologisch discours of in politieke toespraken voortdurend op.⁵⁶ Problematisch is hoe de betekenis van dergelijke

⁵⁶ Zizek gebruikte de term lege betekenaar. De psychoanalyst Lacan wijst op het belang van interpunctie om tot een homogeen betekenis-effect te komen. Bij uitgesproken ideologische discours kan interpunctie op zich niet voldoende zijn. Er moet nog iets meer en iets anders zijn, namelijk knooppunten. Dergelijke knooppunten moeten volgens Zizek

'lege' betekenaren zoals 'het Vlaamse volk', 'de staat', 'katholiek zijn' of 'de maatschappij'..., worden gestabiliseerd zodanig dat niet iedereen er iets anders in gaat lezen. Dergelijke betekenaren komen voor in alle mogelijke contexten die op hun beurt deze context steeds opnieuw specificeren. Deze lege betekenaren of meesterbetekenaren verabsoluteren in feite het gehele discours en zorgen voor de illusie van een equivalent of homogeen betekenis-effect. Men krijgt de indruk dat de toespraak door elke aanwezige op dezelfde manier wordt begrepen, terwijl de meesterbetekenaar echter op vele wijzen kan worden geïnterpreteerd.

Ik geef een voorbeeld om het voorgaande te verduidelijken. De lege betekenaar 'het Vlaamse volk'⁵⁷ wordt in ideologische discours gecombineerd met andere betekenaren zoals gelijkheid, emancipatiestrijd, nationaliteit enzovoort... Door die ene meesterbetekenaar te gebruiken in combinatie met die andere betekenaren worden deze andere betekenaren steeds opnieuw gespecificeerd. Maar zo'n specificatie kan alleen maar met behulp van een lege en nietszeggende betekenaar. Deze betekenaren hebben een generaliserende en veralgemeende ondertoon. Ze hebben eerder een abstracte inhoud dan een concrete en lenen er zich daardoor des te gemakkelijker toe om verbindingen aan te gaan met de meest uiteenlopende betekenaren. Doordat de betekenaren 'het Vlaamse volk' nu leeg en niet theoretisch onderbouwd zijn kan die notie probleemloos met andere betekenaren worden verbonden. De lege betekenaar is voortdurend onderhevig aan een afgrond van interpretatiemogelijkheden en daardoor kan de retor die meesterbetekenaar probleemloos als stoplap gebruiken of als een ideologisch alles en nietszeggend grammaticaal knuffeldier. De notie 'het Vlaamse volk' substitueert zich in oneindig veel contexten. De lege betekenaren worden zo als vol ervaren en men krijgt de illusie betekenisvolle discours naar voor te brengen.

Vanuit een ideologisch vertoog en vanuit het uitspreken van meesterbetekenaren gaat een grote aantrekkingskracht en een oneindig genot uit. Een ideologisch vertoog biedt een ultiem genot omdat het voortdurend op een bijzondere effectieve manier een verklaring geeft waarom de wereld niet is zoals ze volgens het ideologisch discours zou moeten zijn. Zo heeft elk politiek of religieus vertoog steeds een meesterbetekenaar klaar liggen dat men ter verantwoording kan gebruiken om het tekort op te vullen. In een ideologisch vertoog zal men steeds dezelfde woorden (lege betekenaren) laten vallen. Wie ideologisch spreekt, komt telkens weer opnieuw met dezelfde lege betekenaren te voorschijn, men herhaalt voortdurend zichzelf. Er heerst een herhalingsdwang. Elke ideologisch onderbouwde beweging heeft zijn eigen lege betekenaar en koestert dan ook deze meesterbetekenaar.

gezien worden als lege of inhoudsloze betekenaren die een analoge functie bekleden als de interpunctie. Ook zij stoppen het verglijden van betekenissen.

Het uitspreken van meesterbetekenaren of lege betekenaren heeft ook iets irrationeels. Het irrationele heeft echter niets te maken met een verkeerd bewustzijn, maar wel met het feit dat een meesterbetekenaar, omdat hij leeg is, nooit iets bewust kan zijn. Tenslotte drukken de ideologische betogen voortdurend een verlangen uit van een bepaalde groep of beweging. Vaak beklemtonen ze niet alleen het, volgens hen, juiste verlangen maar benadrukken ideologische vertogen ook de verlangens van bepaalde groepen die, opnieuw volgens hen, verkeerd zijn (bijvoorbeeld: het Vlaamse volk wil *genieten* van een zekere graad van autonomie en de Franstaligen *genieten en profiteren* van de arbeidsinzet van het Vlaamse volk).

Kortom een ideologische verhandeling is plusminus een religieus, politiek of sociaal geformuleerd fantasma.⁵⁸ De lege betekenaren fungeren als steeds opnieuw terugkerende toverwoorden waarvan te pas en te onpas dankbaar gebruik wordt gemaakt en steeds specificeren ze de andere betekenaren en de context.

5.2. Politieke toespraken

Op de Landdagrede van Staf de Clercq uitgesproken tijdens de V.N.V.-landdag te Gent op 22 mei 1938 kan de 'theorie van de lege betekenaar' worden toegepast.

"(...) Zoo groeit ook ons volk naar zijn lotsbestemming en zijn vrijheid. Kameraden, volksgenoten (...). Wij komen uit ons volk, wij staan midden in ons volk (...). Alleen een volk dat één is dat in zijn strijd gedreven wordt (...) volksbelang boven het staatsbelang (...). Vlaamsche waardigheid en nationale eer (...). Het weze de klaroensstoot die Vlaanderen bewegen zal om onze nationale volksgemeenschap uit te bouwen in voorspoed, samenhorigheid en nationale grootheid (...). Solidariteit aller

⁵⁷. In de inleiding van het werk van Reynebeau (M), *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven, 1995, 7-17, heb ik argumenten teruggevonden die de multi-interpretabiliteit van de betekenaar 'Vlaams' bijtreden, verduidelijken en illustreren. In dit werk wordt de term 'Vlaams' conceptueel vaag genoemd (p.9). "Wat ik me afvroeg was wat 'de Vlaamse identiteit' wel kon zijn, (...). Maar hoe ik ook zocht, ik vond geen enkel eenduidig antwoord op die vraag. Gezagsdragers die de Vlaamse identiteit omhelzen - ook leden van de Vlaamse regering - houden het erbij dat het 'vanzelfsprekend' en 'onloochenbaar' is dat die identiteit echt bestaat. Maar details blijven helaas meestal afwezig." (p. 8) "Wat dan voor een politiek discours moet doorgaan, wordt er even voorspelbaar als onvatbaar door, omdat er achter dat discours blijkbaar niets dan ijle leegte schuilt." (p. 9) "Wat mag, bijvoorbeeld, "een Vlaming" zijn?" (p. 9) Marc Reynebeau vergelijkt het geloof in een bepaalde nationaliteit met het geloof in Sinterklaas, die evenzeer in verschillende versies bestaat.

⁵⁸. Deze definitie van ideologische verhandelingen komt van Zizek.

volksgenoten (...) om er uw onverwoestbare Vlaamsch nationale en Dietsche overtuiging te belijden (...)."⁵⁹

Bij het lezen of bij het aanhoren van deze fragmenten uit die redevoering, worden de betekenaren zoals 'volk', 'lotsbestemming', 'vrijheid', 'volksgenoten', 'zijn strijd', 'volksbelang', 'volksgemeenschap', 'voorspoed', 'samenhorigheid', 'grootheid', 'solidariteit', 'overtuiging'... steeds gespecificeerd door de lege betekenaar, de meesterbetekenaar of het toverwoord 'Vlaams'. Welk volk? het Vlaamse volk. Welke lotsbestemming? de Vlaamse lotsbestemming. Welke vrijheid? de Vlaamse vrijheid. Welke volksgenoten? de Vlaamse volksgenoten. Welke strijd? de Vlaamse strijd. Welk volksbelang? het Vlaamse volksbelang. Welke overtuiging? de Vlaamse overtuiging. Etcetera, etcetera.

Men gebruikt telkens opnieuw tot in het oneindige toe de betekenaar 'Vlaams'. Deze betekenaar is leeg en de vele toeoorders kunnen die meesterbetekenaar elk op hun eigen manier interpreteren zodanig dat elkeen iets anders kan verstaan onder deze ideologische toespraak.

Dezelfde opmerkingen in verband met het gebruik van een 'lege betekenaar' kunnen worden aangestipt in alle ideologische toespraken die op de onderzochte massamanifestaties werden gehouden. Elke politieke, religieuze of sociale beweging ongeacht haar ideologische strekking gebruik maakte van een eigen arsenaal aan lege betekenaren.

5.3. Sloganeske taal

Een ander belangrijk facet van ideologische vertogen is, naast het aanwenden van lege betekenaren, het zo typische woordgebruik en de retorische en stilistische formules die worden aangewend, zoals het formuleren van een sloganeske taal, van kernspreuken, het steeds opnieuw herhalen van bepaalde leuzes. Daarnaast hebben ideologische discours een opzweepend karakter door het overmatig gebruik van superlatieven. Steeds worden de voornaamste gemeenschappelijke normen, waarden, principes en overtuigingen van een beweging in kernachtige, samenvattende en inslaande zegswijzen gepopulariseerd (A. Dendooven, 1967, 312). In ideologische discours wordt er vaak gebruik gemaakt van korte en gemakkelijk te onthouden slogans die snel en een lange tijd in het geheugen van de toehoorder zouden moeten blijven hangen. Daarenboven zorgen ze voor een onmiddellijke en gemakkelijke identificatie met die bepaalde beweging. Een nadeel van het gebruik van de vele slogans is dat ze op de duur een eigen leven gaan leiden en het uitspreken ervan door de massa

⁵⁹. Deze fragmenten komen uit de Landdagrede (1938) van Staf de Clercq. NSGW011, *Archief V.N.V.*, C2 (368)

een automatisme en gewenning wordt zonder dat men er nog bij gaat stilstaan wat men er eigenlijk mee bedoelt of waarvoor ze staan. De sloganeske taal lijdt onder de macht der gewoonte, maar functioneert goed als een eenheids-versterkend hulpinstrument omdat een identificatie of vereenzelviging met een leidende idee (bijvoorbeeld een slogan) onmisbaar is voor elke vorming van een samenhorigheidsgevoel (G. Deneckere, 1997, 9).

De K.A.J.-leiding was een grootmeester in het uitspreken en formuleren van kernspreuken, ordewoorden en gemakkelijk te onthouden, goed in het gehoor liggende en kernachtige slogans. Dit blijkt na het bestuderen van de redevoering, gehouden door Cardijn, op het K.A.J.-Jubelcongres op 25 augustus 1935.

"(...) Een nieuwe jeugd voor een nieuwe wereld (...) een nieuw geslacht, een nieuw volk (...). Wij brengen weer de wereldjeugd, Tot Kristus' kerk tot eer en deugd: Dat zweren wij! God hoor ons eed, Kajotters op, ten kamp gereed! (...) Kajotters, weest de glorie van de Kerk; Kajotters, weest de glorie van Kristus; Kajotters, weest de eer van uwe landen; Kajotters, weest de hoop van onzen tijd! Ik zegen u! Vooruit!"⁶⁰

Ook de sprekers, uitgenodigd om tijdens de Planmanifestaties toespraken te houden, maakten gebruik van een sloganeske taal. Zo riep Van Uytroever op de manifestatie te Gent uit: *"Het Plan heeft ons vertrouwen en moet aan de macht."* Op diezelfde manifestatie formuleerde Arthur Wauters strijdend en aanvallend de volgende slogan: *"Vrede, Arbeid, Vrijheid, Leven al werkend of sterven al strijdend."* Typische voorbeelden van een sloganesk taalgebruik uit de redevoeringen van Anseele Jr. en Balthazar waren respectievelijk: *"Daarom kampen wij voor het Plan van den Arbeid dat aan ons volk arbeid en welvaart moet bezorgen"* en *"Socialistische strijdmakkers aaneen en in tucht: vooruit! Allen op dek! Vrijheid! Vrijheid! Vrijheid!"*⁶¹

Het gebruik en het uitspreken van dergelijke inslaande slogans was niet exclusief voorbehouden voor redevoeringen of strijdliederen. Ook op affiches en spandoeken, die de ruimte opsmukten, stonden kernachtige ordewoorden te lezen. Voorbeelden van zulke affiches uit de Antwerpse Planmanifestatie zijn: *"het Plan van den Arbeid doet den handel herleven"*, *"het Plan van den Arbeid brengt werk voor de werklozen"*, *"het Plan verdrijft werkloosheid en ellende"*, *"het Plan brengt de oplossing van de werkloosheid"*, *"het Plan brengt welstand en brood voor eenieder"*, *"het Plan aan de macht"*, *"vooruit met volle kracht het Plan aan de macht"*.⁶² Ook in de rede van De Clercq zijn enkele kernspreuken terug te vin-

⁶⁰. De integrale weergave van deze redevoering is terug te vinden in: *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 50-51.

⁶¹. *Vooruit*, 19 februari 1935.

⁶². *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

den. "Onverduits, overfranscht, Vlaanderen, Vlaanderen boven al." "Voor en boven alles zijn wij Nederlanders." "Arbeid is brood, Arbeid is wet, Arbeid is eer, Arbeid is macht!" "Dietschland en het V.N.V. Hou zee!"⁶³

Tenslotte geef ik nog enkele slogans en ordewoorden op die voorkomen in de redevoeringen van Léon Degrelle, uitgesproken tijdens de zesdaagse van Rex (19-23 januari 1937).⁶⁴ "Pour l'immortalité de la Belgique." "Pour le roi." "Pour la patrie toute entière." "Contre la barbarie Rouge." "Pour la patrie et pour le roi." "Rex Vaincra."

Kenmerkend voor een sloganske taal is het gebruik van 'woordtriades'. Onder dit begrip wordt een "constructie van drie begrippen waarmee sommige elementen uit het programma en de werkmethode beknopt en raak worden getypeerd" verstaan.⁶⁵ Vooral de K.A.J.-leiding was sterk in het hanteren van dergelijke woordtriades. Voorbeelden van dergelijke woordconstructies zijn onder andere: "Door veroverend gebed, door veroverend offer, door veroverende daad."⁶⁶ "Gisteren 500, vandaag 100000, morgen millioen." "Een nieuwe jeugd, een nieuw volk, een nieuwe wereld."⁶⁷

Daarnaast wordt het belang van bepaalde slogans, principes, voorvallen of standpunten uitgesproken in een ideologische discours, nog versterkt door het noodzakelijkheidskarakter en het unieke van deze principes of voorvallen of van de massamanifestatie in het algemeen te beklemtonen (A. Dendooven, 1967, 313). Zo werd door Balthazar de start van de toespraken op de Planmanifestatie in Gent met de volgende woorden aangekondigd: "Ik verklaar deze prachtige meeting die bezig is zich onuitwischaar in onze arbeidersgeschiedenis te schrijven, geopend." ⁶⁸ Of "Partij-genoeten van Gent en omliggende, ge hebt Maandag avond iets eenigs bijgewoond...." ⁶⁹ De Volksgazet typeert de Antwerpse Planmanifestatie als volgt: "Dat nog nooit zulke aanblik van een politieke meeting te Antwerpene, ja, in België, te aanschouwen was." ⁷⁰

⁶³. Deze zinsneden werden aangetroffen in de Landdagrede van Staf de Clercq. NSGWOII, Archief V.N.V., C2.

⁶⁴. Al de redevoeringen gehouden door Léon Degrelle op de zesdaagse van Rex liggen gebundeld in het NSGWOII, Archief REX, C11 (2).

⁶⁵. De term 'triade' en omschrijving komt uit Dendooven (A.), *Ontstaan, structuur en werking Vlaamse K.A.J.*, Antwerpen, 1967, 313.

⁶⁶. Slogan afgedrukt in *Ons Leidersblad*, september 1934.

⁶⁷. Deze leuzes sierden het Heizelstadion tijdens de K.A.J.-massamanifestatie. Dergelijke slogans zijn te zien op de filmbeelden over het K.A.J.-Jubelfeest (KADOC).

⁶⁸. *Vooruit*, 19 februari 1935.

⁶⁹. *Vooruit*, 19 februari 1935.

⁷⁰. *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

5.4. Diabolisering

De toespraken moesten bij de toehoorders ook een samenhorigheidsgevoel opwekken. Opvallend is dat men daartoe de toehoorders steeds een zondebok voor alle problemen probeert aan te praten. Hierbij treedt het zondebok-mechanisme in werking.⁷¹ Men diaboliseert de al of niet 'aangepate vijand'. Iedereen die vreemd is, afwijkt van de normerende opvattingen van een bepaalde ideologische beweging of een deviant cultureel gedrag of levensstijl vertoont wat betreft de taal, het geloof, de nationaliteit enzovoort, kan in principe als zondebok worden geselecteerd (R. Devos, 1995, 12). Eens een bepaalde politieke, sociale of religieuze beweging haar zondebok heeft gevonden, projecteert die beweging alle oorzaken van het kwaad en de problemen op deze 'bouc émissaire'. De zondebok fungeert als een soort schandpaal. Tegelijkertijd geeft deze zondebok aan een politieke, religieuze of sociale beweging een gevoel van veiligheid en rust omdat het slecht functioneren van de 'gemeenschap' nu in het ideologisch discours op een eenvoudige manier kan worden verklaard door te verwijzen naar deze zondebok. Kenmerkend is dat iedere ideologische beweging in hun analyse van de samenleving terugvalt op een eigen 'al dan niet aangepate' zondebok of vijand. Enerzijds is deze zondebok de oorzaak van alle ellende maar anderzijds brengt die ook een bedarend effect teweeg op de leden van de politieke, religieuze of sociale beweging. Alle agressie heeft nu immers een uitlaatklep gevonden en kan nu worden gekanaliseerd. Tevens geeft de zondebok aan elke ideologische beweging een basis en een verklaringsgrond om het kwaad, de ellende, de uitbuiting... in hun ideologische betogen te verwoorden. De zondebok heeft dus een duaal karakter.

De ideologisch geladen beweging gaat zichzelf in een slachtoffersrol plaatsen. Men koestert zijn eigen lijden op een romantische en eerder poëtische manier. Door te analyseren hoe men in de ideologische vertogen over de 'vijand' praat, kan men een idee krijgen welk beeld de beweging van zichzelf heeft of hoe men de eigen beweging ziet. Bij de tekstanalyse van ideologische vertogen waarbij men steeds de eigen groep ophemelt en de tegenstanders verkettert of er de spot mee drijft, kan het principe van de 'omgekeerde wereld' worden toegepast. Dit is een interpretatiemodel door Paul Vandebroek aangewend op de panelen van Jeroen Bosch. Zo zal de ene partij de andere belachelijk maken om haar eigen beschaafdheid in de verf te zetten. Het beeld van de andere, is een vertoog over zichzelf. Deze techniek heeft men vaak toegepast. Zo had elke politieke, religieuze of sociale beweging haar eigen vijand die zij in haar politieke vertogen met alle zonden van de wereld belastte en als de oorzaak beschouwde van de erbarmelijk geachte toestand. Dan treedt

⁷¹ Deze term komt uit het werk Girard (R.), *Le bouc émissaire*, Parijs, 1982.

het diabolisatie- en zondebokmechanisme in werking. Men gaat het kwade van de tegenstrever extra benadrukken om de toehoorders bang te maken voor hun 'vijanden' en de aanwezigen duidelijk te maken dat hun beweging daar niet mee samenvalt.

Op het K.A.J.-Jubelfeest somde kardinaal Van Roey in zijn redevoering alle kwade krachten op die het 'katholicisme' en de wereld bedreigden.

"(...) De wereld wordt nu (...) overgeleverd aan de macht van het kwaad; de zedelijke en de maatschappelijke orde wordt geschokt tot in haar grondvesten. Gansche volkeren liggen in de klem van ontbindende en verdorven krachten; de eeredienst van het stoffelijke heeft de bovenhand. Wij beleven een ware heropleving van het heidendom in de gedachten, in de zeden, in de opvatting en in de praktijk van het individueel, familie- en maatschappelijk leven, *het Russisch Bolchevisme, het Duits Nazisme* zijn niets anders, en in al de landen ook het onze, streven *sommige groepen, sommige partijen*, er op de eerste plaats naar de volksmassa's volledig te ontkerstenen en heel den geestelijken rijkdom van het menschedom met geweld te vernietigen (...)." ⁷²

Op ditzelfde K.A.J.-Jubelcongres reageerde Cardijn in zijn toespraak ook tegen "*de godloochening, het nihilisme, het totalitair materialisme.*" De K.A.J. daarentegen ging

"rechttop en vastberaden, met gansch haar ziel en gansch haar hart naar het ware en volledige koningschap van Kristus, onder de onbetwiste leiding der Kerk, in de rangen der Katholieke Aktie (...) in den dienst van den eenigen Verlosser aller menschen, Jezus-Kristus." ⁷³

In de Landdagrede van De Clercq, gehouden op de V.N.V.-Landdag te Gent, zijn er ook talrijke voorbeelden van diabolisering terug te vinden. "(...) Eens te meer staat deze *kapitalistische maatschappij*, in volksverscheurdheid en partijverwarring, op den vooravond eener krisis (...). Wij breken af met *klassenhaat en klassenstrijd* (...). Het *oorlogssocialisme* zal ons niet mobiliseren (...) de coalitie van *Walen en Franskiljons* haar wil aan Vlaanderen heeft opgedrongen (...)." ⁷⁴

Op de slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen typeerde kardinaal Van Roey opnieuw diegenen die de belangen van de Katholieke

⁷² Fragment uit de redevoering van kardinaal Van Roey, gehouden op het K.A.J.-Jubelfeest. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 48-49.

⁷³ Fragment uit de toespraak van Cardijn, uitgesproken op het K.A.J.-Jubelkongres. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 50-51.

⁷⁴ Fragmenten uit de redevoering van Staf de Clercq, gehouden op de IVde Landdag. NSGWOL, *Archief V.N.V.*, C2 (368).

Kerk bedreigden. Hij wees de toehoorders op de gevaren van de ideologie van de katholieke vijanden en riep tevens op alle krachten te bundelen om zich tegen dit kwaad te verenigen.

*"Heel de wereld leeft onder de bedreiging van het goddelooze communisme: België is tegen dat gevaar niet gevrijwaard. Aan den gezichtseinder zet de brand zijn verwoesting voort: weert hem van uw haardsteden af (...)."*⁷⁵

De toespraak van Degrelle, uitgesproken op de vierde dag (22 januari 1937) van de zesdaagse van Rex, handelde over de jeugd. Ook Degrelle maakte in dit vertoog een analyse van zijn ideologische tegenstrevers.

"(...) Nous avons remporté la victoire contre toutes les forces vieilles, contre tous les conformismes, contre tous les préjugés (...). Les forces marxistes sont venues et nous voyons la jeunesse défiler le poing fermé, parce qu'on ne lui avait pas montré comment, à vingt ans, on peut aller à un peuple, les mains ouvertes (...). Cette jeunesse que Rex a sauvé - parce que maintenant déjà ce salut est opéré - cette jeunesse - là, sans Rex, allait à la dérive. Qui, en dehors de nous, l'eût reprise? Aucun parti traditionnel, actuellement, ne peut se vanter d'avoir la jeunesse. Les catholiques? Oh! le plus jeune, c'est Dubustikos. Les libéraux? Le plus jeune, c'est de Laveleye, avec son arrière-poitrine. Les socialistes? La jeunesse socialiste - et cela, c'est vraiment symptomatique - désobéit à tous les ordres du P.O.B. et s'en va du côté de la jeunesse communiste. C'est logique! On ne leur a pas donné d'idéal! Il leur en faut un, n'importe lequel. Et ils filent à gauche, en attendant que demain nous allions les reprendre, que nous leur montrions que la vérité, la fraternité, la tendresse sont chez nous (...)."

Ook de sprekers op de Planmanifestaties verwezen in de uitgesproken ideologische vertogen naar hun vijanden.

*"Weg met de kasteregering der bankiers." "de egoïstische macht van trusts en monopolie moet onverbiddeijk gebroken worden (...)" "Het einde van februari moet het einde betekenen der bankiersregering en het Plan aan het bewind (...)"*⁷⁶

⁷⁵. Fragment uit het vertoog van kardinaal Van Roey, uitgesproken op het Vde Katholiek Kongres van Mechelen. "De Sluitingsdag" in: *Verhandelingen van het Vle Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl. 1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 191-194.

⁷⁶. Uittreksels respectievelijk uit de toespraken van Uytroever, Anseele Jr. en De Man, gehouden op de Gentse Planmanifestatie. *Vooruit*, 19 februari 1935.

5.5. Het buiksprekersmechanisme

Een ander kenmerk van ideologische vertogen is het feit dat de spreker altijd in de naam van de massa spreekt. Het buiksprekersmechanisme treedt in werking. Hij fungeert als het ware als de buikspreker van de massa die hij denkt te vertegenwoordigen. Zo verkondigt Arthur Wauters tijdens zijn redevoering op de Planmanifestatie te Gent:

*"Wij spreken niet alleen in naam van deze georganiseerden, maar tevens in naam van de ongelukkigen, die nauwelijks den dag durven ingaan, zoo groot is hun nood. We spreken tevens in naam van de talloze intellektueelen, dat proletariaat met den "witte col"."*⁷⁷

5.6. De sprekers

Bij het houden van een ideologisch discours wordt de aard en het niveau van een toespraak steeds aangepast aan de toehoorders. De spreker vermijdt moeilijke en theoretisch zwaargeladen uiteenzettingen. In vele gevallen doet de redenaar niet zozeer een beroep op het intellect van de massa, maar wel op de emoties. Bij het zien van filmopnames van massamanifestaties, wordt de indruk gewekt dat de massa in een collectieve roes of in een gezamenlijke euforie vertoefde.⁷⁸ Gedurende de opbouw en het verloop van de massamanifestaties werd een bepaalde sfeer geschapen (met behulp van optochten in uniform, vlaggenparades, massagezangen, enzovoort) zodanig dat de aanwezigen in een triomfantelijke en strijdvaardige stemming werden gebracht. De toehoorders reageerden minder op wat er in deze ideologische discours werd gezegd, maar veeleer op de manier waarop het vertoog werd gehouden en door wie het vertoog werd uitgesproken. Tot deze conclusie kan worden gekomen na lezing van de krantenartikels of nabesprekingen in de verslagboeken die commentaar en een beschrijving gaven van de manier waarop de massa reageerde toen ze hun voorman in levende lijve zagen en naar voor trad. De leidende personaliteiten zoals De Clercq, Degrelle, Hendrik de Man, Jozef Cardijn, kardinaal Van Roey aanzag men als figuren die redding zouden brengen in het land en van wie men alle heil mocht verwachten. De propagandamachine van deze politieke, religieuze of sociale bewegingen had aan deze figuren een mythische gestalte gegeven en de lijfelijke aanwezigheid

⁷⁷. *Vooruit*, 19 februari 1935.

⁷⁸. Ik heb drie opnames van massamanifestaties kunnen bekijken. Deze van de Antwerpse Planmanifestatie (AMSAB), deze van het VIdē Katholiek Kongres van Mechelen (KADOC) en deze van het K.A.J.-jubelfeest (KADOC).

van deze personen was vaak reeds voldoende om de massa in extase te brengen zonder dat ze nog maar één enkel woord hadden gezegd.

De *Volksgazet* formuleerde de geestdrift en de euforie onder de aanwezigen op de Antwerpse Planmanifestatie bij het zien van de sprekers en van hun voorman als volgt:

“De massa is door den eenigen, onvergetenlijken aanblik van het Sportpaleis, door den machtigen optocht van onze jonge generatie, door het bewustzijn van de sterkte onzer beweging reeds ontvlamd. En als de eerste spreker [Jos Gaillart] op het roode spreekgestoelte verschijnt, gaat een stormachtige ovatie op uit duizenden die, nog vóór het woord tot hen gericht is, hun geestdrift over het weergaloos succes willen uiten.”⁷⁹

De *Vooruit* typeerde de stemming tijdens de Gentse Planmanifestatie, opgewekt door het aanschouwen van hun leiders, op de volgende manier:

“Eenig mooi, die optocht van tientallen en tientallen roode vlaggen, gevolgd door onze jeugdgroepen en turnverenigingen! Deze laatste vormen dan een haag, en tusschen deze haag treden dan de sprekers en het partijbestuur in de zaal, onder het spelen van de Internationale onder een onbeschrijflijk enthoesiasme van de duizenden en nog eens duizenden toehoorders. Minuten lang duurt de ovatie wanneer sprekers en vooraanstaanden op het groote vertoog hebben plaats genomen (...) en ten slotte Rik de Man, de vader van het Plan, van wie de ten deel gevallen ovatie, waaraan geen einde scheen te komen, ons in de onmogelijkheid stelt in een paar woorden uit te drukken wat een enormen indruk hij op de toehoorders heeft ge-maakt.”⁸⁰

Ook de aanwezigen op het K.A.J.-Jubelfeest drukten ten volle hun genegenheid voor Cardijn uit:

“Hoera!... de vader der K.A.J. gaat naar de micro(...). Hij mag nog niet spreken, moet zich eerst een ovatie laten welgevalen waarin gansch de erkentelijkheid en de liefde besloten liggen van die honderdduizenden (...).”⁸¹

Bij de beschrijving van de V.N.V.-Landdag sprak *Volk en Staat* over

“Een rilling gaat door de zaal. De wimpel van den leider is daar (...). De leider vergezeld van (...) houdt zijn intrede midden eindeloos Hou-Zee groep van de opgeveerde groetende menigte en bestijgt het podium.”⁸²

^{79.} *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

^{80.} *Vooruit*, 19 februari 1935.

^{81.} *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 46.

^{82.} *Volk en Staat*, 23 mei 1938.

5.7. Massagezangen

Vele retorische en literaire stijlkenmerken die ik bij het onderzoek naar en de bespreking van politieke toespraken heb aangehaald zijn eveneens terug te vinden en aan te duiden in de teksten van de gezangen en in de teksten van de gehouden toneelstukken of massaspelen. Deze stijleigenaardigheden zijn onder andere het gebruiken van 'lege betekenaren', een sloganeske woord- en taalkeuze (gebruik maken van superlatieven), het steeds opnieuw herhalen van bepaalde kernachtige slagzinnen (het refrein), het creëren van een opzweepend karakter (dit wordt mede bepaald door het aangewende ritme), het toepassen van het diaboliseringsmechanisme, zichzelf als slachtoffer aanzien....

Opvallend en kenmerkend bij de vele identiteitsversterkende massagezangen en strijdlieiders is dat ze van het verleden een geïdealiseerd en roemrijk beeld ophangen. Zo geven gezangen vaak een kopie van een pseudo-historische werkelijkheid die in feite geen origineel kent. Het verleden dat in deze gezangen en in die muziek naar voren wordt gebracht, is een simulacrum van het werkelijke verleden.⁸³ De liederen tonen niet het verleden zoals het werkelijk is geweest maar zoals het volgens hen idealiter zou moeten zijn geweest. Daarnaast kunnen gezangen een blauwdruk weergeven van hoe de maatschappij volgens hun politiek ideaal moet geordend zijn en wat verwezenlijkt of wat gedaan moet worden om dit ideaal te bereiken. Vele gezangen geven uiting aan een utopisch verlangen hoe de wereld er in de toekomst zou moeten uitzien. Dichterlijke vrijheid en fictionaliteit worden verheven tot echte geschiedenis. Gezangen zijn in feite strijdwapens.

Ik zal het hierboven aangehaalde illustreren aan de hand van tekstfragmenten uit liederen die werden gezongen tijdens de door mij geanalyseerde massabijeenkomsten.

Naar aanleiding van de propaganda voor het Plan van de Arbeid werden er speciaal vier planliederen ontworpen (*Vooruit voor 't plan, Het plan aan de macht, Saam zijn we sterk, Op voor het plan van den arbeid*).⁸⁴ In deze liederen wordt vaak verwezen naar een, volgens de aanhangers van de Plangedachte, realiseerbare prachtige toekomst, eens de B.W.P. met hun Plan aan de macht zal zijn.

Ze verwoorden het 'utopische' verlangen naar een betere wereld:

*Stroopen wij de mouwen op
over onze sterke armen.

⁸³. Simulacrum: een kopie dat geen origineel heeft.

⁸⁴. Deze Planliederen zijn terug te vinden in het AMSAB, *BSP-fed. Gent-Eeklo*, (32) 9/217-221. Deze liederen werden uitgegeven door het Nationaal Aktiebureau voor het Plan.

Samen op de nieuwe wegen
waar zon en vreugd is voor elkeen.
Hier is de macht die bouwen zal
de nieuwe orde der maatschappij.
(fragment uit *Op voor het plan van den arbeid*)

De *Vlaamse Leeuw* is een representatief voorbeeld van liederen die een heerlijk verleden op een gepassioneerde manier en in een nostalgisch kader bezingen. De geschiedenis wordt romantisch ingekleurd en ook de moed en de kracht van de vorige generaties wordt benadrukt (in dit geval van het 'Vlaamse' volk). Daarnaast wordt de hoop op en de nabijheid van een betere en nieuwe toekomst met de onafwendbare zege uitgedrukt. Ook de strijd lust wordt met behulp van strijdlieiden aangemoedigd en levend gehouden. Deze 'Vlaams'-nationale hymne werd gezongen als apotheose op de IJzerbedevaart (1930), op de V.N.V.-Landdag (1938), op het Vlaams Nationaal Zangfeest (1939) en op de zesdaagse van REX (1939).

*Hij strijdt nu duizend jaren
Voor vrijheid, land en God,
En nog zijn zijne krachten
In al haar jeugdgenot.
Als zij hem machteloos denken
En tergen met een schop,
Dan richt hij zich bedreigend
En vreeslijk voor hem op.

Het wraaksein is gegeven.
Hij is hun tergen moe:
Met vuur in 't oog, met woede
Springt hij den vijand toe.
Hij scheurt vernielt, verplettert,
Bedekt met bloed en slijk,
En zegepralend grijnst hij
Op 's vijands trillend lijk.
(respectievelijk strofe 3 en 5 uit de *Vlaamse Leeuw*)⁸⁵

Een mooi en exemplarisch voorbeeld voor de these dat liederen vaak strijdmiddelen zijn en als hulpinstrument fungeren om de strijdvaardigheid bij de toehoorders op te wekken, is het lied *Vlaanderen roept*.

⁸⁵ Uit de brochure *XI de algemeene IJzerbedevaart. Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument Programma der plechtigheid*, s.l., [1930].

*Vlaanderen roept ten strijd, ten strijd!
Al die hartig en hoofdijg zijt, ten strijd, ten strijd!
Jongens van heden, mannen van morgen, Laat u niet ketenen, laat u niet
worgen.
Zingt uw liederen, zwaait uw vlag, En den harden Goedendag.

Vlaanderen roept valt aan, valt aan!
Witte Kaproenen 't zal wel gaan, valt aan, valt aan!
Hooft de haverpaarden huiveren, Helpt me de lucht van Vlaanderen
zuiveren.
Staat en de vreemde krijgt ontzag, Voor den ouden Goedendag.
(respectievelijk strofe 1 en 3 uit *Vlaanderen roept*)⁸⁶

Ook de K.A.J. heeft speciale liederen ontworpen (*Kajotterslied, En hebt ge nog
niet de kajotters gezien!, Ruimt baan!, Wij zijn jong, Nieuwe zon*).⁸⁷ Deze liederen
geven weer wat 'kajotter zijn' betekent, omschrijven de kajotters-identiteit en
bezingen hun doel, hun opzet en hun visie op de toekomst. Ook deze gezangen
moeten de strijd lust bij de kajotters aanwakkeren.

*Harop! Kajotters onvervaard,
de jonge werkers saamgeschaard
tot welzijn van den werkersstand
tot heil van Kerk- en Vlaanderland!

Harop Kajotters fier en vrij
den strijd gestreden zij aan zij.
Kajotters op voor God en Kerk
Door eigen werk sterk.

Geen zure kniezers willen wij.
Wij doen ons plicht en zingen blij,
en bouwen grootsch den toekomst op
in recht en liefde, 't kruis in top.

Wij brengen weer de werkersjeugd
Tot Kristus' Kerk, tot eer en deugd.

⁸⁶. Uit het programmaboekje Allossery (P) e.a., 7' *Vlaamsch Nationaal Zangfeest 23 juli 1939
Brugge Antwerpen*, [1939], 6.

⁸⁷. Deze liederen staan tekstueel volledig afgedrukt in het programmaboekje: *K.A.J. Jubel-
kongres 1935, Brussel*, [1935], 74-78.

Hoog klinkt ons werkerslied en luid,
God zendt ons ter verovering uit.
(fragmenten uit Het Kajotterslied)

5.8. De massaspelen

De hierboven opgesomde retorische stijlmiddelen en technieken, aangewend bij de tekstuele vormgeving van ideologische toespraken en gezangen, werden eveneens teruggevonden bij de analyse van de teksten van toneel- en massaspelen, opgevoerd tijdens het K.A.J.-Jubelfeest en op de slotmanifestatie van het VIdé Katholiek Kongres van Mechelen. Kenmerkend opnieuw is dat bij de opvoering van dergelijke massaspelen de grens tussen de acteurs en de toeschouwers vervaagt en als het ware wordt uitgewist (G. Deneckere, 1997, 10). Opvallend voor het massaspel *Nieuwe Jeugd*, naar voor gebracht tijdens het K.A.J.-Jubelfeest, was dat de tekst de vorm aannam van een dialoog. Steeds werden korte maar directe vragen gesteld waarop korte, kernachtige en inslaande antwoorden werden gegeven die de identiteit, de waarden en de normen van een goed kajotter uitdrukten, de strijdbaarheid van de kajotters aanwakkerden, de te volgen weg en het doel van hun strijd uitstippelden en de naderende zege aankondigden. Door de strijdende, opzweepende en bijna militaristische ondertoon van de woordkeuze en door de suggestieve vraagstelling moet het geheel als het ware een bijna hypnotiserende werking hebben gehad op de massa.

De leden van de K.A.J. werden in het massaspel op de volgende wijze gedefinieerd en beschreven:

“Stoot-en stormtroepen der apostelen van den arbeidersjeugd, dankbaar en fier onder uw gezag [van de eminenties en excellenties] en uwe leiding te mogen ijveren voor het rijk van Christus.”⁸⁸

Kajotters werden “*strijdkameraden*” genoemd.⁸⁹

Daarnaast werden aanstekelijke, prikkelende en treffende formuleringen gebruikt om de veroveringsdrang bij de aanwezigen op te voeren.

Leider: Hoort toe, gij Kajotters, die daad kost strijd!

Massa: Wij vluchten geen strijd!

⁸⁸. Fragmenten van het K.A.J.-massaspel, integraal afgedrukt in het programmaboekje: *K.A.J. Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 38.

⁸⁹. *K.A.J. Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 66.

Leider: Die strijd kost offers!
Massa: Wij duchten geen offers!
Leider: Maar offers kost lijden!
Massa: Wij durven lijden!
Leider: Dat lijden kost U misschien de dood!
Massa: Trouw tot den dood!!! Hoezee!!! Hoezee!!! Hoezee!!! Hoezee!!! Hoezee!!!
Hoezee!!!⁹⁰

Ook identiteitsbrengende of identiteitsversterkende passages zijn terug te vinden in dit massaspel. Een duidelijk en mooi voorbeeld is:

Leider: Kajotters, hoe wilt gij de Kristene Arbeidersjeugd
Massa: Rein!
Leider: Rein en...?
Massa: Fier!
Leider: Rein, fier en...?
Massa: Blij!
Leider: Rein, fier, blij en...?
Massa: Strijdend!
Leider: Kajotters, wie zijt gij?
Massa: De reine, de fiere, de blijde, de strijdende Kristene Arbeidersjeugd!⁹¹

Ook de hoop op nieuwe en betere tijden werd tijdens de opvoering van dit massaspel uitgedrukt.

K.A.J.: Wij! Wij! Wij! Wij, de jeugd! de nieuwe jeugd! de Kristen jeugd! Wij bouwen kloek en onversaagd de toekomst,
Leider: waar de Paus om vraagt;
K.A.J.: de toekomst,
Leider: Waar de nood om klaagt;
K.A.J.: de toekomst
Leider: die beloften draagt van ware welvaart en ware vrede;
K.A.J.: de toekomst,
Leider: waarin blijdschap daagt van vast en veilig werk, ruim en rechtvaardig loon.
K.A.J.: Wij bouwen kloek en onversaagd de toekomst waar de paus om vraagt:
Massa: De nieuwe Kristen wereldorde.⁹²

^{90.} K.A.J. *Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 59.

^{91.} K.A.J. *Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 41-42.

^{92.} K.A.J. *Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 58.

Ook de steun die de K.A.J. in andere landen genoot, werd in de verf gezet. Dit benadrukte het belang en het internationale karakter van de K.A.J.-massamanifestatie.

"Kameraden uit Vlaanderen, Wallonië, Nederland, Frankrijk, Zwitserland, Canada, Portugal, Spanje, Tunis, Algerië,... kameraden uit alle landen, vandaag moet ons gebed opstijgen tot God als de vrome uiting onzer dankbaarheid(...)." ⁹³

5.9. Decoratie voor het gehoor

Politieke toespraken, massagezangen en massaspelen brengen of versterken niet alleen de samenhang onder de aanwezige massa op massamanifestaties maar zijn tevens een uiting van het gevoel één te zijn.

Het ideologisch discours was een belangrijk aspect waarvan tijdens het verloop van de massamanifestatie gebruik werd gemaakt om een zo groot mogelijke 'impact' te krijgen op de aanwezige toehoorders. Maar de organisatoren wendden ook andere procédés en middelen aan om de massa, aanwezig op de massamanifestatie, te overtuigen van hun ideologisch gelijk. Naast de 'decoratie voor het gehoor' (het ideologisch vertoog) werd er ook zeer veel aandacht besteed aan de 'decoratie voor het gezicht' (de opsmuk van de ruimte). Een geslaagde opbouw van zowel het discours (retorisch) als van de ruimte (architectonisch) was van primordiaal belang om het gewenste overweldigende effect bij de participanten teweeg te brengen.

6. DE ARCHITECTONISCHE OPBOUW EN DECORATIEVE OPSMUK VAN DE RUIMTE

Hoe werd het podium, het stadion, de zaal, de aangewende ruimte, waarin de massamanifestatie zich afspeelde, versierd en architecturaal opgebouwd om de aanwezige massa decoratief en visueel te overweldigen? Werd er gebruik gemaakt van vlaggen, spandoeken, bloemenkransen, historische gebouwen en andere uiterlijke symbolen of kentekenen? Waar vond de massamanifestatie plaats en waarom daar? Waar was het podium opgesteld? Daarnaast zal dieper worden ingegaan op optochten of parades in uniform.

⁹³ K.A.J. Jubelkongres 1935, Brussel, [1935], 36-37.

6.1. De keuze van de lokatie

‘Openlucht-massamanifestaties’ waren de XIde IJzerbedevaart op de bedevaartsweide te Diksmuide en het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest op de Grote Markt te Brugge. Opvallend bij deze twee manifestaties is het gebruik dat werd gemaakt van historische gebouwen (respectievelijk de IJzertoren en het Belfort) als decoratieve achtergrond. Deze twee historische gebouwen, die tevens een belangrijke symboolfunctie bekleedden, werden als een wezenlijk en in het oogspringend decoratief element geïntegreerd in het decor. Het K.A.J.-Jubelfeest en de slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen speelden zich beide buiten af, in het Heizelstadion te Brussel.

“Een stadion is de eenige geschikte plaats om een massa mensen in de gelegenheid te stellen een schouwspel bij te wonen dat ze allen even goed kunnen zien.”⁹⁴

Het grote verschil tussen deze twee massabijeenkomsten, georganiseerd op dezelfde plaats, was dat de K.A.J. geen toeschouwers liet plaatsnemen op het voetbalveld. De deelnemers aan de slotbetoging van het Katholiek Kongres mochten wel het grasplein bezetten. Dit geeft logischer wijze een verklaring voor de verschillen in het toeschouwersaantal, maar zegt onrechtstreeks ook iets over de mobilisatiekracht en over het mobilisatiebereik. De massamanifestaties waarvan de activiteiten zich afspeelden in een overdekte zaal waren de Planmanifestatie te Antwerpen op 10 februari 1935 in het Sportpaleis, de Planmeeting te Gent op 18 februari 1935 in de velodroom, de zesdaagse van Rex van 19 tot en met 24 januari 1937 in het Sportpaleis te Brussel en de Landdag van het V.N.V. van 21 en 22 mei 1938 in het Feestpaleis te Gent.

De massabijeenkomsten vonden plaats ofwel in belangrijke Belgische steden met uitstraling die het regionale of plaatselijke oversteeg (Brussel, Gent, Antwerpen) ofwel in steden die ‘historisch’ verbonden waren met de strijd of met het ideeëngoed van de ideologisch geladen beweging.

Zo vond bijvoorbeeld de XIde IJzerbedevaart plaats op de IJzervlakte te Diksmuide. Dit was de plaats waar tijdens de Eerste Wereldoorlog vele Vlaamse soldaten waren gevallen. Het Vlaams Nationaal Zangverbond koos Brugge uit omdat die stad voor dit zangverbond “*de grootsheid van Vlaanderen*” uit het verleden symboliseerde.

“Het zevende Vlaamsch nationaal zangfeest, ditmaal op die grijze markt te Brugge, in de schaduw van dien reus onder de belforten omgeven, door stoere erfstukken der middeleeuwen, is een hoogdag voor Vlaanderen geweest, (...)”⁹⁵

⁹⁴. *VIe Katholiek Kongres van Mechelen. Sluitingsdag: 13 September 1936-Brussel, Anderlecht, [1936]*, 15.

⁹⁵. *De Stad*, 28 juli 1939.

De Landdag van het V.N.V. werd georganiseerd in het Feestpaleis te Gent. Deze keuze was niet toevallig. Volgens het V.N.V. was te Gent "de Vlaming nog een halve vreemdeling in zijn eigen huis."⁹⁶ Door de organisatie van hun Landdag wilde het V.N.V. "het verleden van Oranje", namelijk de ondertekening van de Pacificatie te Gent waarmee eens "de droom der Dietsche eenheid werd verwezenlijkt",⁹⁷ doen herleven. Naar analogie met de IJzerbedevaart en het Vlaams Nationaal Zangfeest, werd de beslissing voor het houden van hun massamanifestatie op die bepaalde plek dus ook ingegeven door 'historische' belangrijke gebeurtenissen. Daarenboven verlangde het V.N.V. ernaar dat de kleinschaligheid, "de kermisdag, vol vreugde en Vlaamsche kleurenweelde" door "Eenheid, Leiding en Tucht" zou worden vervangen.⁹⁸ Dit was een tweede reden die medebepalend was voor het organiseren van hun Landdag te Gent. Tenslotte wou het V.N.V. met zijn optocht en Landdag een geweldige indruk maken op de bevolking van Gent die leefden in een stad "van franskiljonsche katoenbarons en van de socialistische bonzen."⁹⁹

Door deze locatiekeuzes kon een manifestatie zich bevrijden van een provincialistisch etiket en zich ontdoen van het verwijt kleinschalig en amateuristisch te zijn. Het houden van een massabijeenkomst in een grote stad gaf aan die bijeenkomst meer ruchtbaarheid en weerklank dan aan een manifestatie, georganiseerd in één of andere uithoek ergens in België. Door het inrichten van massabijeenkomsten in grote steden wilden de organiserende instanties een zo groot mogelijk aantal mensen bereiken en aanspreken. De slotdag van het Vle Katholiek Kongres van Mechelen vond in tegenstelling tot de studievergaderingen niet plaats te Mechelen maar in het Heizelstadion te Brussel. De organisatoren zagen zich verplicht "het historische kader van de metropoli- taanse stad" te ruilen voor Brussel.¹⁰⁰ Men verwachtte een grote volkstoeloop op het Katholiek Kongres, te groot voor de Grote Markt van Mechelen die slechts plaats verschaftte aan veertigduizend tot vijftigduizend man. Mechelen was te klein geworden voor een 'moderne groot betooging'.¹⁰¹

Alle ogen zouden gericht zijn op de massamanifestatie. Daarom werden bij de voorbereidingen de nodige raadgevingen aan de deelnemers gegeven om zich voorbeeldig en op een gedisciplineerde en tuchtvolle manier te gedragen.

⁹⁶. Uit het programmaboekje: Elias (H.J.) "Kameraden, weest welkom in Gent" in: 4' landdag V.N.V.. *Arbeid, Macht . Gent 21-22 mei '38*, Aalst, 1938.

⁹⁷. H. J. Elias 'Kameraden, weest welkom in Gent'.

⁹⁸. *Dietschland.Hou-Zee.Kester 1934-1935*, Aalst, 1935.

⁹⁹. 't *Vlaamsche Land*, 25 juni 1938.

¹⁰⁰. "Het Vle Katholiek Kongres van Mechelen. De sluitingsbetooging" in: *Verhandelingen van het Vle Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl.1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 52.

¹⁰¹. "Het Vle Katholiek Kongres van Mechelen. De sluitingsbetooging" in: *Verhandelingen van het Vle Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl.1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 52.

“Van U, van Uwe verantwoordelijkheidsgevoel, van Uwe edelmoedigheid hangt voor het grootste deel het goed, ordelijk, tuchtvol verloop van deze wapenschouwing der Katholieken af! Ken Uw taak! Breng ze met geestdrift ten uitvoer!!! Wij danken U bij voorbaat van harte!”¹⁰²

Of:

“Op 22 mei moet voor vriend en tegenstander de groei van het V.N.V. blijken. Van U hangt het af!”¹⁰³

Daarnaast speelde ook het functionele of praktische aspect een rol bij de keuze van de plaats. In grote steden was de nodige accommodatie en infrastructuur voorhanden om zo’n massaspektakel te organiseren, de massa ter plaatse te brengen (trein, tram, bus,...) en comfortabel op te vangen (hotels, eet- en drankgelegenheden). In dit hoofdstuk zal een zijsprongetje worden gemaakt waarin de maatregelen, die werden genomen om de bereikbaarheid en de toegankelijkheid van de massamanifestatie zo optimaal mogelijk te maken, zullen worden onderzocht. Dergelijke maatregelen waren bijvoorbeeld het opstellen van een verkeersplan, het plaatsen van nuttige informatie in de kranten, het verlenen van groepskorting, etcetera, etcetera.

6.2. Het verkeersplan

Elke politieke, religieuze of sociale beweging bekommerde zich ten eerste om het feit hoe de vele deelnemers aan hun massamanifestaties op een gemakkelijke, goedkope en efficiënte manier naar de plaats van de bijeenkomst te brengen. Daarom werd bij de organisatie van massamanifestaties steeds een ‘mobiliteitsplan’ of ‘verkeersplan’ uitgewerkt en opgesteld. De deelnemers werden langs de ideologisch verwante persorganen of via de programmaboekjes op de hoogte gehouden en nauwgezet ingelicht welke transportmiddelen (trein, tram, bus,...) moesten worden gebruikt om op de eenvoudigste manier ter plaatse te geraken. Hoe makkelijker de plaats van de massamanifestatie te bereiken was, hoe meer deelnemers men mocht verwachten. Zo gaf het uitvoerend comité van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen, bij de lokatiekeuze voor de slotmanifestatie van het Katholieke Kongres, de voorkeur aan de stad Brussel in plaats van Mechelen. In Mechelen zou, in tegenstelling tot Brussel, het overgrote deel van de speciaal ingelegde treinen maar in één station halt kunnen

¹⁰². *VIe Katholiek Kongres van Mechelen. Sluitingsdag: 13 September 1936-Brussel, Anderlecht, [1936], 3.*

¹⁰³. *Volk en Staat, 12 april 1938.*

houden. Daarenboven was, nog volgens dit comité, dit station reeds in gewone tijden overvol. De problemen die de aankomst van tachtig speciale treinen te Mechelen met zich mee zouden brengen, zou de organisatoren verplichten de vertrek- en aankomsturen over verschillende uren te spreiden. Dit zou resulteren in te late aankomsten en te vroege vertrekken, wat het vlotte verloop van de massamanifestatie zou verstoren.¹⁰⁴ Mede om redenen van verplaatsing werd, in dit geval, gekozen voor Brussel.

Vanuit deze optiek werden vaak door de organisatoren speciale overeenkomsten gesloten met de N.M.B.S. om het reizen naar de massabijeenkomst te vergemakkelijken. Er werden extra treinen ingelast, speciale treinoversten aangesteld, groepskortingen gegeven... Op zijn beurt was dit ook een goede promotie voor de N.M.B.S. Zo staat in de luxe-programmabrochure, uitgegeven naar aanleiding van het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest, te lezen:

“Reist per spoor dit vervoermiddel is snel-veilig-comfortabel-goedkoop. Voor uw verplaatsingen in groep, richten de kantoren voor toerisme reizen in tegen sterk gereduceerde prijzen.”¹⁰⁵

Dat de organisatoren zich goed realiseerden dat het openbaar vervoer een onmisbaar element was voor het welslagen van hun massamanifestatie mag blijken uit de brief, geschreven door Kardinaal Van Roey aan de Brusselse tram-maatschappij. Deze brief werd niet in het archief teruggevonden, wél de inkomende brief, ondertekend door “l’administrateur-directeur” van de “les tramways Bruxellois”. Daarin stond te lezen:

“Nous avons eu l’honneur de recevoir la lettre du 29 septembre par laquelle Votre Eminence nous fait part de sa satisfaction au sujet de l’organisation du transport le dimanche 13 septembre des congressistes catholiques.”¹⁰⁶

Om wijzigingen of schikkingen in verband met de treinregeling aan te geven, werd gebruik gemaakt van persorganen. Zo werden inlichtingen afgedrukt in onder andere *Volk en Staat* of in *De Dag*:

^{104.} Deze gegevens komen uit ‘*Conclusions de la séance [du comité exécutif du congrès] du 11 janvier 1936*’, p. 4. Dit bundeltje telt vijf pagina’s en werd aangetroffen in het Archief aartsbisdom Mechelen-Brussel, *Vide Katholiek Kongres van Mechelen*. Er werd verwezen naar de grote problemen die het congres van 1930, georganiseerd te Mechelen, met zich had meegebracht inzake de mobiliteit. Zo hadden twee groepen deelnemers niet tijdig het verzamelpunt kunnen bereiken met als gevolg dat ze het spektakel hadden gemist. Dit moest bij de slotmanifestatie van het Vide Katholiek Kongres vermeden worden.

^{105.} Allossery (P.), *7’ Vlaamsch Nationaal zangfeest, 23 juli Brugge, Antwerpen, [1939]*.

^{106.} Archief aartsbisdom Mechelen-Brussel, *Vide Katholiek Kongres van Mechelen*, brief van kardinaal Van Roey aan de Brusselse trammaatschappij, 1 oktober 1936.

“De aangekondigde speciale trein uit Antwerpen rijdt niet, doch men mag met den reiskaartjes voor den specialen trein (50 t.h. korting) voor volgende treinen gebruik maken (...).”¹⁰⁷

Ook het IJzerbedevaartcomité maakte gebruik van de pers om de nodige schikkingen in verband met het openbaar vervoer mee te delen (onder andere in *De Schelde*). Daarnaast werden in de programmabrochure raadgevingen verstrekt aan personen die de bedevaartsweg met de wagen wilden bereiken.

“Standplaatsen voor auto's: A.u.b. de plaatsen innemen die de Kommissarissen en Ganda aanwijzen.”¹⁰⁸

In het verslagboek staat te lezen:

“Lange slierten van treinen (32 extra treinen), trams (16 extra trams), honderden en nog honderden – minstens 2000 – auto's, duizenden fietsen rolden de eene na de andere binnen (...).”¹⁰⁹

Het V.N.V. drukte in *Volk en Staat* eveneens de nodige inlichtingen af inzake de transportmogelijkheden om de Landdag te bereiken.

“Van uit Antwerpen-Centraal rond 8.15 uur per bijzonderen trein naar Gent op Zondagmorgen 22 Mei. Treinreis heen en terug 20 fr. Daar er groote belangstelling bestaat, teeken onmiddellijk in bij het Beheer van Volk en Staat.”¹¹⁰

Rex maakte ondermeer gebruik van *Le Pays Réel* om “[les] listes des tramways se rendant au Palais des Sports” mee te delen aan de deelnemers van de zesdaagse.¹¹¹

6.3. De start van de manifestatie op de trein

Indrukwekkend en intensief waren de voorbereidingen die werden getroffen inzake het vervoer en voor de slotdag van het Katholiek Kongres van Mechelen en voor het K.A.J.-Jubelfeest. Het vervoer van de deelnemers naar respectievelijk de slotbetoging van het VIde Katholieke Kongres en naar het K.A.J.-

^{107.} *De Dag*, 23 juli 1939.

^{108.} Uit het programmabrochuurkje: *Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument. Programma der plechtigheid*, z. pl., [1930].

^{109.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar '30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 9.

^{110.} *Volk en Staat*, 15, 19, 21, 22, 24, 26, 28 en 30 april en 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 en 16 mei 1938.

^{111.} *Le Pays Réel*, 19, 20, 21, 22 en 23 januari 1937.

Jubelfeest werd niet alleen opgevat als een middel om zoveel mogelijk mensen naar de manifestatie te brengen. Tijdens deze treinritten werden de deelnemers voorbereid op de massabijeenkomst. Er werd op de trein een speciaal ontworpen gebed opgezegd "tot het wellukken van het kongres".¹¹² De laatste richtlijnen werden meegegeven, er werden liederen gezongen en het massaspel werd voor de laatste maal op de trein per afdeling herhaald.

Over organisatorische voorbereidingen inzake de transportmogelijkheden naar de verscheidene Planmanifestaties heb ik, in vergelijking met de overige massamanifestaties, geen intensieve campagne in de pers teruggevonden. Waarschijnlijk werd daar minder aandacht aan besteed omdat in de maand februari 1935 maar liefst 19 Planmanifestaties plaatsgrepen. Steeds werd er wel een Planmanifestatie ergens in de buurt georganiseerd met als gevolg dat de deelnemers nooit zulke verre of onoverbrugbare afstanden moesten afleggen als bij de andere massamanifestaties. Het verplaatsingsprobleem was daardoor niet zo dringend. Wel meldde *De Volksgazet* in haar bespreking van de Antwerpse Planmanifestatie dat er speciale treinen en trams werden ingelegd en verschenen de vertrekuren van deze treinen.¹¹³

6.4. Het decoratieve aspect

Bij de organisatie van massamanifestaties werd er veel zorg besteed aan de decoratie (vaandels, spandoeken, opstelling en opbouw van het podium) en aan het optimaal benutten van de ruimte. De decoratieve elementen op zich waren uiterst belangrijk om een zekere sfeer te scheppen en de massa te imponeren. Zo staat bijvoorbeeld te lezen in de verslaggeving over het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest:

"In dit eenige kader, waar van de verbeelding geen groote inspanning wordt vereischt om de gewenschte stemming te scheppen, zullen zij komen, de zangers van Vlaanderen, (...)." ¹¹⁴

De massa moest in feite overvallen worden door de slogans, de vaandels, de uniformen, de spandoeken, de wimpels, het decor, de opbouw van het podium, de gehouden optochten. Mede met behulp van deze indrukwekkende ornamentatie werd getracht een blijvende indruk vast te leggen op het gemoed van elke deelnemer. Bij elke massamanifestatie werd er naast het visueel gebeuren ook veel belang gehecht aan het muzikale dat een vorm van 'decoratie voor het gehoor' was.

¹¹². Uit de brochure: *Vide Katholiek Kongres van Mechelen 1936*, Brussel, [1936], 7.

¹¹³. *De Volksgazet*, 11 februari 1935

¹¹⁴. *De Standaard*, 23 juli 1939.

6.5. Decoratie in beweging: optochten en vlaggenparades

Een opvallend en steeds terugkerend fenomeen zowel bij de opsmuk van de ruimte als bij de optochten was het gebruik van vaandels of vlaggen. Vaandels hadden een grote symbolische waarde. Elke vereniging had een eigen vlag die werd aanzien als het "visitekaartje" en het "herkenningssteken" van die beweging (Santy (F.) en Osaer (A.), 1984, dl. 1, 65). Het hebben van een vlag verhoogde het "prestige" van de vereniging. Het was een soort van statussymbool dat de macht, het samenhorigheidsgevoel, de eendracht en de strijd lust van een groep vertolkte, zowel naar de eigen leden toe als naar buitenstaanders (Santy (F.) en Osaer (A.), 1984, dl. 1, 66). Wanneer opgestapt werd achter een bepaalde vlag dan wilde dit zeggen dat trouw die beweging werd gevolgd en haar idealen en doelstellingen mee werden onderschreven. Niet alleen werd de drager beladen met de waardigheid die deze vlag incarneerde maar de waardigheid van de vlag was evenzeer afhankelijk van het gedrag van de drager (Santy (F.) en Osaer (A.), 1984, dl. 1, 99-100). Een vaandel drager die een vlag niet respectvol benaderde, beledigde op deze manier de vereniging (Santy (F.) en Osaer (A.), 1984, dl. 1, 100). Daarom werd bij de voorbereidingen van de optochten voor de massamanifestaties er steeds op gehamerd in stoet vol orde, tucht en plichtsbef te lopen achter de vaandel drager. De waarde en het aanzien van de vereniging hing er immers van af. Door in het bezit te zijn van een vlag, kon die bepaalde vereniging zich vervoegen en mee opmarcheren in een optocht van een massamanifestatie (Santy (F.) en Osaer (A.), 1984, dl. 1, 100). De vlag was een strijdmiddel, maar ook identiteitsvormend en een herkenningssteken. Via optochten en vlaggenparades werden vaandels als actieve decoratieve elementen aangewend. Daarnaast echter fungeerden vlaggen ook als passieve decoratiestukken naast of boven het spreekgestoelte, opgehangen aan de muren... (Santy (F.) en Osaer (A.), 1984, dl. 1, 103).

Bij de organisatie van massamanifestaties werd zeer veel belang gehecht aan het houden van dergelijke stijlvolle optochten en vlaggenparades. Bij de voorbereidingen van deze defilés werd sterk de nadruk gelegd op het ordevolle en tuchtvolle karakter van dergelijke marsen. De deelnemers aan zulke stoeten moesten zich strikt aan bepaalde disciplinaire richtlijnen houden wat betreft de kledij, de te zingen liederen, de opstelling, het tempo... Mede door de wijze van opstappen vormden de buitenstaanders zich een oordeel over de kracht, de aanhang en de discipline van de ideologische beweging. Met dergelijke stoeten of optochten wilde de politieke, religieuze of sociale beweging overweldigen, imponeren en een getuigenis afleggen van de vitaliteit, de tucht en de strijd lust van de beweging. Daarnaast was het een goed middel om de 'militaire' gehoorzaamheid en volgzzaamheid van de leden aan de buitenwereld te etaleren. In de krantenverslagen en de verslagboeken die een nabespreking gaven van de massamanifestatie, werd veel aandacht besteed aan de beschrijving van die 'ordevolle' marsen. Dit illustreert ook het belang

¹¹⁵. "De sluitingsdag" in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen, Brussel, [1936], dl.1 (Katholicisme en nieuwe tijden), 174.*

dat aan dergelijke parades werd gehecht. Aan de optochten, de opstelling, de schikking, de gezangen... ging een grondige voorbereiding vooraf. Het inoefenen van het opstappen en zingen gebeurde vaak op openbare plaatsen. Zulke oefeningen werden dan aanzien als een vorm van propaganda voor de komende massamanifestatie.

Het verslagboek van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen noemde de optocht op de slotmanifestatie van het Katholieke Kongres "*veeleer een wapenschouwing van werkers dan een gewone kongres-parade*".¹¹⁵

Bij het houden van optochten werd niet alleen veel belang gehecht aan de houding die er één van tucht, orde en fierheid moest zijn, maar ook aan de uitrusting. Er moesten uniformen worden gedragen. Een uniform gaf het individu de zekerheid tot een bepaalde groep te behoren en niet te verzinken in de anonimiteit. Daarnaast versterkte het uniform het samenhorigheidsgevoel onder de leden van dezelfde ideologische beweging en schonk het aan het individu een door iedereen herkenbare identiteit. Daardoor konden de leden zich onderscheiden van andere bewegingen.

Bij het K.A.J.-Jubelfeest werd verwacht zo volledig mogelijk in 'tenue' te zijn en het congresskenteken te dragen. Als hoofddekseel was enkel de blauwe alpenmuts met het kajotterskenteken erop toegelaten. Hoeden, regenschermen en overjassen moesten onherroepelijk worden geweerd.¹¹⁶ Ook het V.N.V. wees op het belang het uniform te dragen

"Allen in 't gelid. Allen op stap. Allen met grijs hemd. Allen bij voorkeur blootshoofds. Zonder pakjes. Flink en waardig."¹¹⁷

Of:

"V.N.V.'ers draagt het Grijs Hemd. Wij vestigen de aandacht der V.N.V.'ers op het dragen van het grijs hemd. Er is een grote voorraad aanwezig van stevige hemden tegen den prijs van 30 fr. per stuk (...)."¹¹⁸

Op het VIde Katholiek Kongres van Mechelen moesten de jeugdorganisaties in uniform komen terwijl aan de volwassenen werd gevraagd "*zich niet onnoodig te overlasten met valiezen, mantels, regenschermen, enz.*"¹¹⁹ Iedereen moest het congrestekken dragen.

^{116.} K.A.J. *Jubelkongres 1935*, [1935], 13.

^{117.} *Volk en Staat*, 19 mei 1938.

^{118.} *Volk en Staat*, 20 mei 1938.

^{119.} *Vle Katholiek Kongres van Mechelen. Sluitingsdag 13 september 1936-Brussel, Anderlecht*, [1936], 4.

Al deze optochten en vlaggenparades moesten de aanwezigen imponeren, overvallen, verwonderen en in de juiste stemming brengen. In de hierna volgende bespreking van de meer algemene decoratie van de ruimte komt het belang dat werd gehecht aan optochten, parades en vlaggen als decoratie-element, duidelijk naar voor.

6.6. Het opsmukken van de ruimte

De deelnemers aan de XIde IJzerbedevaart werden reeds bij de intrede in Diksmuide ontvangen door de vele Vlaamse vlaggen die de stad voor deze gelegenheid versierden (enkel aan het stadhuis, aan het huis van de arrondissements-commissaris, aan de gevel van een bank en aan nog twee andere huizen hing een Belgische vlag).¹²⁰ De bedevaarders aanschouwden als het ware een "zwartgeel panorama".¹²¹ Op de bedevaartswede zelf was het de in te huldigen nieuwe IJzertoren die de vlakke sierde. De voet van dit monument werd versierd met bloementuilen en bloemenkransen die onder andere door "vreemde oud-strijders-delegaties" tijdens de bloemenhulde werden neergelegd.¹²² Op de bedevaartswede moesten de vaandeldragers met hun vaandels bij hun groepen blijven. Daardoor verspreidden zich over de gehele weide vele vlaggen.¹²³ Na de toespraak van Frans Daels, waarin ondermeer de symbolische betekenis van de IJzertoren werd uiteengezet, volgde de inhuldiging van de toren. Twee "reusachtige" Vlaamse wimpels werden gehesen naar de kop van het IJzermonument. Op deze top had zich op elk van de vier hoekpunten telkens een bazuinblazer opgesteld die "naar de vier windstreken hunne langgerekte tonen uitgalmden" over de bedevaartswede.¹²⁴ Ook de klok in de toren, 'Nele' genaamd, werd ingewijd door het uitspreken van wijdingswoorden.¹²⁵ Daarop werd de klok geluid terwijl "onder de diep ontroerde massa een ademlooze stilte" heerste.¹²⁶ Om het geheel nog indrukwekkender te maken doorkliefden twee tweedekkers het luchtruim, maakten boven de bedevaartswede kringen rond de toren en brachten op deze manier een groet aan alle Vlaamse doden. De opschriften op de toren zoals 'nooit meer oorlog' en A.V.V.-V.V.K. vervingen de traditionele spandoeken.

^{120.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 9.

^{121.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 9.

^{122.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 25.

^{123.} Deze informatie is terug te vinden in; *Inhuldiging van Vlaanderens IJzermonument. Programma der plechtigheid*.

^{124.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 33.

^{125.} Deze wijdingswoorden werden uitgesproken door pastoor Blancke uit Kortemark. Dit was de oudste levende, 80-jarige 'blauwvoet' en gewezen studiegenoot van Albrecht Rodenbach. *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 33.

^{126.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930 33.

Het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest speelde zich af op de Grote Markt te Brugge. Het podium¹²⁷ was opgesteld voor het Belfort van Brugge.

“De eenig mooie halle met haar fieren belforttoren was het punt waarop aller aandacht gekoncentreerd werd.”¹²⁸

Dit podium, in een grijze kleur geschilderd en in een gotische stijl gebouwd, nam de gehele breedte van het Belfort in. Over de gehele lengte van het podium waren de koren opgesteld. Uiterst rechts bevond zich het spreekkoor en in het midden waren de dirigenten opgesteld.¹²⁹ Vanop de ‘middengaanderij’ van het Belfort wapperde een grote leeuwenvlag. Op de kantelen hingen nog andere leeuwenvlaggen, de vlag van Frans-Vlaanderen en een driekleur “zoals bij alle feestelijkheden op het belfort”.¹³⁰ Daarnaast werden aan de gevels van de patriciërsgebouwen, die de Grote Markt omcirkelden, ook leeuwenvlaggen opgehangen terwijl rondom het plein Vlaamse schilden als decoratie werden uitgesteld.¹³¹ Tijdens het zangfeest zelf werden op de flanktorentjes van het Belfort Vlaamse vlaggen opgetrokken. Ook een Brugse vlag verscheen op het balkon wanneer een suite voor Brugge werd ingezet.¹³² De massa had plaats genomen op de Grote Markt rondom het standbeeld van Jan Breydel en Pieter de Coninck.¹³³

Net zoals bij de IJzerbedevaart werd ook bij deze massamanifestatie de versiering en decoratie opgebouwd rond en aangepast aan een groots “historisch” bouwwerk. Het zangfeest werd geopend onder bazuinmuziek met de intrede van de dirigenten. Deze dirigenten werden voorafgegaan door twee groepen van zes meisjes in witte kledij die respectievelijk een opengespreide leeuwenvaandel en een V.N.Z.-vlag met zich meedroegen. Ze stelden zich aan beide zijden van het podium op.¹³⁴

Voor de Planmanifestatie te Antwerpen werd propaganda gevoerd door de kwaliteit van de zaal in de verf te zetten. Zo was er een pamflet gericht “Aan de mannelijke en vrouwelijke bevolking van het arrondissement Antwerpen.”¹³⁵ In dit pamflet werd opgeroepen de Planmanifestatie in het Sportpaleis bij te wonen.

^{127.} Dit podium van het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest was het podium dat ook werd gebruikt bij het Heilig Bloedspel. *Nieuws van den dag*, 24 juli 1939.

^{128.} *De Dag*, 24 juli 1939.

^{129.} *De Dag*, 25 juli 1939

^{130.} *De Standaard*, 24 juli 1939.

^{131.} *De Standaard*, 24 juli 1939.

^{132.} *Nieuws van den Dag*, 24 juli 1939.

^{133.} *De Standaard*, 24 juli 1939.

^{134.} Zie foto uit *Ons land*, 29 juli 1939 en een tekstfragment uit *De Dag*, 24 juli 1939 en *De Standaard*, 24 juli 1939.

^{135.} A.M.S.A.B., B.S.P.-fed. *Gent-Eeklo*, (32) 9/ 217-221.

De oproep eindigde beloftevol

"De zaal wordt verwarmd. Geluidsversterking in en buiten de zaal. Plaats voor 25000 personen!"

Ook hier werd de accommodatie niet als iets bijkomstigs beschouwd, maar werd veel aandacht besteed aan de opsmuk en indeling van de ruimte en aan de architectonische opbouw ervan.

De arbeiders en de vakbondsleden moesten plaats nemen op de volksplaatsen (de bovenste plaatsen in het Sportpaleis). *De Volksgazet* maakte hen er attent op

"te waken dat de intellectuelen en leden van de middenstand, die voor de eerste maal een plan-meeting bijwonen zeker gelegenheid krijgen de meeting bij te wonen op de hun voorbehouden plaatsen, want zij werden uitgenodigd".¹³⁶

De loges waren voorbehouden voor diegenen die een witte uitnodigingskaart bezaten, uitgedeeld aan de intellectuelen en de middenstand. Leden van de arbeidersbeweging, ook al waren ze in het bezit van zo'n kaart, kregen geen toegang tot deze loges.

Bij de Planmanifestatie te Antwerpen versierden vooral de spandoeken met sloganeske en kernachtige opschriften het Sportpaleis. Zo waren er rode wimpels aanwezig waarop de term PLAN stond afgedrukt, vergezeld van de woorden Brood en Vrede. In het midden van het Sportpaleis was een opzichtig "*reusachtig vierzijdig spandoek*"¹³⁷ in de vorm van een kubus opgehangen die op elk van de vier zijden het opschrift droeg: "*Het Plan aan 't bewind nu.*" Op de bovengaanderij rondom de piste werden er zeventwintig spandoeken aangebracht met boodschappen die de noden en de eisen verwoordden. Voorbeelden van zulke doeken waren: "*Middenstanders. Loonsverlagen treffen u ook! Landbouwers. Wat beteekenen verhoogde prijzen zonder afzet van produkten. Intellectuelen. Wat waarde hebben diploma's zonder werkgelegenheid.*" "*Huismoeders. Het PLAN verdrijft werkloosheid en ellende.*" "*Recht op arbeid voor eenieder.*" "*Kontrool en leiding ontbreken. Het PLAN brengt beide!*"

Verder namen op de bovengaanderij vlaggendragers van iedere partijgroepering plaats, elk met hun vlag. Op de piste die samen met het grasplein voorbehouden was voor de medewerkende groepen en leden, werden door groepen van telkens vierentwintig man enkele ontspanningsvormen van de socialistische beweging uitgebeeld zoals voetbal, korfbal, schaken, turnen...

^{136.} *De Volksgazet*, 9-10 februari 1935.

^{137.} *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

Niemand werd op de piste of op het grasplein toegelaten tenzij hij er een taak te verrichten had. Bij het horen van de *Internationale*, kwamen in uniform, achter hun stormvlaggen en in rijen van zes, de Roode valken, de arbeidersjeugd, de turners, de kindergroepen, de syndicale jeugd en de anti-oorlogsliga het Sportpaleis binnen. Ze maakten een soort van "eere-ronde".

Het podium was eerder klein en geïmproviseerd. Naast het spreekgestoelte stond een bureau opgesteld waar de zes sprekers en Gailly, de man van het Aktiebureau en Jan Samyn plaatsnamen.

De V.N.V.-Landdag werd georganiseerd in het Gentse Feestpaleis. In dit Feestpaleis werden talrijke leeuwenvlaggen en deltawimpels opgehangen. Aan de wanden werden spandoeken gehangen met daarop "den wil en het ideaal door V.N.V. nagestreefd" afgedrukt.¹³⁸ "Eere den arbeid", "Volk hoort den macht", "Een daad abonneeren op 'Volk en Staat'" zijn enkele voorbeelden van sloganeske opschriften op spandoeken.¹³⁹ Op het podium naast het spreekgestoelte stond rechts de prinsenvlag en links de Transvaalse vlag. Het was de voorzegger Staf Bruggen die de intrede van de leider aankondigde. Deze intrede ging opnieuw gepaard met een optocht. Eerst de jeugdformaties met hun leeuwenvlaggen, deltavlaggen en de vlaggen van hun afdelingen, vervolgens marcheerde de Werfbrigade binnen waarna, met de wimpel van de leider voorop, De Clercq en enkele kameraden binnentraden.¹⁴⁰ De deltavlaggen werden opgesteld aan beide zijden van het podium.

6.7. In het 'Heyselstadion'

Het K.A.J.-Jubelfeest en de sluitingsdag van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen speelden zich af op dezelfde plaats, namelijk het Heyselstadion te Brussel. Een bijkomend element waar aandacht aan moet worden besteed, is de tweetaligheid. Deze twee massamanifestaties werden georganiseerd voor zowel het Franstalig als Nederlandstalig gedeelte van België.

De organisatoren van de slotdag van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen benadrukten dat bij de voorbereidingen van zo'n massamanifestatie veel belang moest worden gehecht aan zowel de visuele als aan de auditieve factor. De ruimte moest op een zodanige manier worden benut dat het voor elke aanwezige mogelijk was om van beide aspecten (horen en zien) evenveel te kunnen genieten zonder "*un spectacle purement fragmentaire*" te aanschouwen. Met deze opmerkingen moest worden rekening gehouden. Zoniet zou de finale

¹³⁸. *De Dag*, 23 mei 1938.

¹³⁹. Die slogans staan vermeld in *De Schelde*, 23 mei 1938.

¹⁴⁰. *De Schelde*, 23 mei 1938. Staf de Clercq was vergezeld door Van den Berghe, algemeen secretaris; Elias, gouwleider; Tollenaere, propagandaleider en Romsee.

indruk van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen niet "*joyeuse, enthousiaste, stimulante*" zijn. Dat de ruimte optimaal moest worden benut en de massabijeenkomst tot in de puntjes moest worden voorbereid, werd onderlijnd door de stelling dat

"grote geslaagde bijeenkomsten lange tijd energie opzwepen terwijl de gebrekkige manifestaties een ongelukkige, depressieve sfeer scheppen en de organisaties verantwoordelijk voor de propaganda in diskrediet worden gebracht tegenover hun leden."¹⁴¹

Rekening houdend met deze bemerkings stelde men vast dat, ondanks het prestige van Mechelen als metropolitaanse zetel, deze stad zich technisch, organisatorisch en op materieel gebied niet meer leende voor dergelijke grote massabijeenkomsten. De Grote Markt van Mechelen had een oppervlakte van één hectare. Met een gemiddelde van drie personen per vierkante meter zou er 'amper' plaats zijn voor dertigduizend deelnemers. Daarvan moest verder de ruimte die nodig was voor het podium en voor de uitwijkings- en toegangsbanen, worden afgetrokken. Dit bracht de capaciteit van de Mechelse Grote Markt terug tot vijftigduizend. Telde men daarbij de personen die plaats konden nemen op de zijpleinen en zijstraten, dan zouden vijftigduizend tot veertigduizend individuen van "*une impression satisfaisante*" kunnen genieten. De overige deelnemers zouden een te slechte plaats moeten innemen om het spektakel te kunnen volgen.¹⁴²

"Le lieu de l'assemblée ne se prêtait d'ailleurs nullement à la sensation de masse ni aux grands élans collectifs."¹⁴³

Daardoor werd door het uitvoerend comité beslist de eindmanifestatie niet meer te Mechelen maar in de omgeving van de Basiliek van het Heilig Hart te Koekelberg te laten doorgaan. Wel werd aangestipt de propaganda te blijven voeren onder de naam "*het Katholiek Kongres van Mechelen*" en bij de publiciteit rond de slotmanifestatie, het accent te leggen op de Basiliek en niet op Brussel.¹⁴⁴

141. "*Si les grandes concentrations vraiment réussies soulèvent pour longtemps les énergies, les manifestations manquées créent en effet un état de dépression lamentable et discréditent auprès de la masse de leurs membres les organisations qui s'en sont rendues responsables par la propaganda.*" Dit citaat komt uit *conclusions de la séance [du comité exécutif du congrès] du 11 janvier 1936*, 2. Archief aartsbisdom Mechelen-Brussel, *VIde Katholiek Kongres van Mechelen*.

142. *Conclusions de la séance [du comité exécutif du congrès] du 11 janvier 1936*, 3.

143. Dit citaat komt uit: *conclusions de la séance [du comité exécutif du congrès] du 11 janvier 1936*, 2.

144. Deze gegevens komen uit: *conclusions de la séance [du comité exécutif du congrès] du 11 janvier 1936*, 4-5.

Het grote verschil tussen deze twee massabijeenkomsten wat betreft het gebruik van de ruimte, ligt in het feit dat op de sluitingsdag van het VIdé Katholiek Kongres van Mechelen naast de tribunes ook het grasplein als ruimte werd benut waar de deelnemers mochten plaatsnemen. Er werd getracht aan zoveel mogelijk personen de gelegenheid te geven de massamanifestatie bij te wonen, want hoe sterker het numeriek aantal van de massa des te sterker werd de macht van de beweging gedemonstreerd aan de buitenstaanders.

Niet alleen de keuze om de slotmanifestatie in het Heizelstadion te laten doorgaan maar ook het gebruik van de beschikbare ruimte werd zorgvuldig voorbereid in overleg met andere verenigingen die reeds manifestaties hadden georganiseerd.¹⁴⁵ Er werd een beroep gedaan op de ervaring van deze bewegingen.¹⁴⁶ Zo werd onderzocht of de Heilige Mis en de slotmanifestatie al dan niet op één en dezelfde plaats moest worden georganiseerd.

Praktisch zou het onmogelijk zijn een massa van ongeveer honderdduizend "zielen" van tien uur 's morgens tot en met vier uur in de namiddag op éénzelfde ruimte (voor de basiliek van Koekelberg) samen te brengen en samen te houden. Het zou "inhuman" zijn een massa van niet alleen jongeren maar ook van oudere mannen en vrouwen in gedisciplineerde formaties recht te laten staan van het moment dat ze van de trein stapten tot de terugkeer naar het station. Er werd verwezen naar het feit dat het jongerencongres van het A.C.J.B. (1931) dit probleem had opgelost door een middagpauze in "kantienen" in te lassen, dat het J.O.C. als oplossing verkoos het Jubelfeest 's namiddags in het Heizelstadion te laten doorgaan en dat er op de congressen van A.C.J.B.F. (1934) aan alle leden werd opgelegd een vouwstoeltje mee te brengen om de vermoeidheid en het lange staan te verhelpen. Enkel de tweede oplossing, ingegeven door het J.O.C., vond het uitvoerend comité toepasbaar op de slotmanifestatie van het VIdé Katholiek Kongres van Mechelen. De eerste oplossing was onuitvoerbaar omdat het in de onmiddellijke omgeving niet mogelijk was de nodige lokalen en "kantienen" te vinden die aan allen plaats zouden geven daar hun middageten te verorberen. Wat de oplossing van de vouwstoeltjes betreft: aan alle vrouwen zou de raad worden meegegeven om een vouwstoeltje mee te brengen. Maar:

"On peut être assuré qu'un grand nombre d'entre elles ne s'en muniront pas. Force leur serait donc de s'asseoir sur le sol humide, qui risque fort, à cette époque de l'année surtout, d'être détrempé."¹⁴⁷

^{145.} Dit blijkt uit een bundeltje (7 pagina's): *Note sur l'organisation de la journée du dimanche 13 septembre*, gedateerd op 15 juni 1936. Archief aartsbisdom Mechelen-Brussel, *VIdé Katholiek Kongres van Mechelen*.

^{146.} Er werd onder andere onderhandeld met de Liga van het H. Hart, het A.C.J.B., het J.O.C., het A.C.J.B.F., Liga van de vrouwen...

^{147.} *Note sur l'organisation de la journée du dimanche 13 septembre*, gedateerd op 15 juni 1936.

Dit zou volgens het uitvoerend comité een verwarde aftocht met zich meebrengen, die de manifestatie in de namiddag onmogelijk zou maken. Ook deze oplossing moest worden verworpen.

Opdat de middag op een ordentelijke manier zou verlopen, moest een spreiding van de deelnemers aan de slotmanifestatie over geheel Brussel worden vermeden.

“Cette dispersion d’éléments peu stylés et manquant de célérité, entre une infinité de locaux incontrôlables (tous les cafés et restaurants du centre) à une distance de plusieurs kilomètres aurait pour effet de rompre totalement la discipline des groupes étrangers à Bruxelles, qui doivent au contraire former bloc toute la journée pour des raisons d’ordre, de dignité voire même de décence qui sont faciles à comprendre.”

De organisatoren vreesden ervoor dat een groot deel van de congressisten de cinemazalen en andere attracties zouden gaan bezoeken met als te vermijden gevolg dat ze laattijdig op de namiddagmanifestatie te Koekelberg zouden aankomen. In plaats van de slotbetoging te bezoeken zouden velen verleid kunnen worden zich te ruste neer te leggen aan de ingang van het park of zich neer te zetten op de rand van de voetpaden, op de drempels van de huizen en er papier en ander afval achter te laten.¹⁴⁸ Daarenboven zou het organiseren van een massamanifestatie bestaande uit een Heilige Mis en een massaspel op één en dezelfde plaats een gevoel van vermoeidheid en zelfs verveling met zich meebrengen.

“Tout à l’opposé de celui le congrès désire lui communiquer: l’enthousiasme.”

Daarnaast was de ruimte vóór de Basiliek van Koekelberg niet geschikt om er een massaspektakel op af te spelen. De massa zou moeten plaatsnemen op een golvend en licht hellend oppervlak wat de zichtbaarheid enigszins zou beletten. Ook dit was een reden om het tweede gedeelte van de slotplechtigheid op een andere plaats te organiseren. Ook was het mogelijk om vanuit de parklanen buiten de omheining waar de basiliek zich bevond, alles mee te volgen zonder te betalen. Ook dit moest worden vermeden. Om al deze redenen werd besloten het tweede gedeelte van de slotmanifestatie niet te Koekelberg maar in het Heizelstadion te laten doorgaan. Dat er naast de Heilige Mis nog een groot massaspel moest worden georganiseerd, stond buiten kijf omdat

¹⁴⁸. Volgens dit bundeltje, *Note sur l’organisation de la journée du dimanche 13 septembre*, gedateerd op 15 juni 1936, was dit de ondervinding van het congres “*van het jeugdverband*” te Antwerpen, gehouden in het jaar 1928. “*Ce spectacle laissa en ville une impression déplorable; son renouvellement exposerait la manifestation finale du Congrès à la risée de la presse anticléricale.*” 3.

"la propaganda de la journée finale échouera si le programme ne comporte une messe pontificale."¹⁴⁹

Ook werd benadrukt het massaspel niet onmiddellijk na de Heilige Mis te organiseren omdat de aanwezigen na de liturgie en na de lange treinreis te vermoeid zouden zijn om met volle aandacht het massaspel te volgen.

"Seule une allocution prononcée à ce moment par le Saint-Père galvaniserait encore les âmes."¹⁵⁰

Er werd geopteerd de namiddagmanifestatie naar het Heizelstadion te verplaatsen omdat tribunes (vijfenzestigduizend plaatsen) het middel bij uitstek waren om de grote menigte en vooral de ouderen rust te geven. Een deel van de jongeren zou op het grasplein in de arena kunnen plaatsnemen.

"Il est connu que la disposition d'une foule sur les gradins d'un amphithéâtre offre des conditions optimale à l'expression des grands sentiments collectifs."

Het enige nadeel bij de keuze van de Heizel was de drie kilometer lange voettocht die moest worden afgelegd om vertrekkend van Koekelberg, het Heizelstadion te bereiken. Ook dit probleem werd verholpen door autobussen en tramdiensten te verzekeren voor de bejaarden.

Een groot verschil tussen die twee katholieke massamanifestaties inzake het benutten van de ruimte was de opstelling van het podium en de plaats waar de massaspelen werden opgevoerd. Bij het K.A.J.-Jubelfeest werd er gebruik gemaakt van een klein verhoog dat opgesteld was in het midden van het grasplein met de vier landelijke vlaggen erop.¹⁵¹ Op het K.A.J.-Jubelkongres vond de declamatie en de uitbeelding van het massaspel plaats rond het middenverhoog, opgesteld op het grasplein. Op de sluitingsdag van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen speelde het massaspel zich af op een stuk van de tribunes.

Wat de taalregeling betreft bij de opvoering van de massaspelen was er een verschillende aanpak. Op de slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen werd het eerste gedeelte van het massaspel, bestaande uit twee bedrijven, in het Nederlands en het tweede deel in het Frans gebracht. Een alternatief was een systeem waarbij de zinnen afgewisseld werden in beide landstalen. Deze methode werd niet geschikt geacht voor een opvoering vol

149. *Note sur l'organisation de la journée du dimanche 13 septembre*, gedateerd op 15 juni 1936.

150. *Note sur l'organisation de la journée du dimanche 13 septembre*, gedateerd op 15 juni 1936.

151. *Triomfdag der K.A.J.-wereldkongres*. 25 Oogst 1935 (Brussel [1935] 40).

actie, vitaliteit en handeling.¹⁵² Dit procédé werd echter wel toegepast door de K.A.J. op haar Jubelfeest bij de uitvoering van het spreekkoor.

Ook de K.A.J. versierde het stadion met grootse spandoeken met onder andere de volgende ordewoorden: "Jonge arbeiders aller landen verenigt u onder het reddend kruis", "Een redder, een leider Kristus, trouw aan Kristus" Kerk", "Een K.A.J. strijdt voor alle levensbelangen der jonge arbeiders", "Gisteren 500, vandaag 100000, morgen millioenen."¹⁵³ Ook werden grote wimpels aan houten masten opgehangen.

6.8. De zesdaagse van Rex

Ook Rex maakte gebruik van vlaggen en spandoeken om de ruimte op te smukken. Aan het plafond van het Brusselse Sportpaleis waren vlaggen van een twintigtal landen opgehangen, waaronder twee "drapeaux hitleriens". Dit feit had aanstoot gegeven bij "un journal" dat dit als "un témoignage de sympathie de Rex pour le régime d'outre-Rhin"¹⁵⁴ beschouwde. Maar Rex verdedigde zich door in *Le Pays Réel* te verklaren dat die twee Duitse vlaggen opgehangen waren te midden van vele overige vlaggen. Nog volgens *Le Pays Réel*, hingen deze vlaggen er reeds tijdens de wielerveding die in dit Sportpaleis werd gehouden.¹⁵⁵ Ook veel rood en zwart gekleurde vlaggen sierden het Sportpaleis (de kleuren van Rex). Slogans met als ordewoorden "Rex vaincra" of "Rex is leven, jeugd en kracht" decoreerden de ruimte. Op de slotdag van de zesdaagse werd een spandoek van tien meter hoog opgetrokken waarop letterlijk de woorden te lezen stonden, die de voorzitter van de liberale partij, Laveleye, op liberale meetings bij wijze van parodie, had uitgesproken. "Rex est mort. Il ne faut plus parler de Rex. Il n'y a plus de rexistes!"

Vooraan in het Sportpaleis bevond zich een verhoogd podium van dertig meter breed "le tout de couleur rouge". De gehele achtergrond was overspannen met een enorm rood laken. Op het podium was er ruimte voorzien om bepaalde deelnemers te plaatsen. Ze fungeerden als levende decoratie. Zo konden op de ene dag mijnwerkers, zeelui, landbouwers, allen getooid in hun werkkledij en met hun vaandels bij zich, op het podium zijn opgesteld. Op een andere

¹⁵² "Het Vle Katholiek Kongres van Mechelen. De sluitingsbetooging" in: *Verhandelingen van het Vle Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl.1 (Katholicisme en nieuwe tijden), 54.

¹⁵³ Gehaald uit het filmpje dat na het K.A.J.-Jubelfeest werd samengesteld door de Katholieke Antwerpse Small-film-studio en als propagandafilm een overzicht gaf van de voorbereidingen, de herhalingen voor de massabijeenkomst en kort met beeldfragmenten het Jubelfeest zelf versloeg.

¹⁵⁴ *Le Pays Réel*, 24 januari 1937.

¹⁵⁵ *Le Pays Réel*, 24 januari 1937.

dag waren het de oudstrijders met op de borst hun medailles. Op nog een andere dag waren studenten en jongerengroepen aan de beurt. Voor de slotmeeting op zondag 24 januari 1939 werden de stoelen van de "pelouse" verwijderd om aan de grote toeloop te kunnen voldoen. "*Toutes les chaises de la pelouse durent être enlevées (...)*"¹⁵⁶

Al deze elementen schiepen een bepaalde sfeer die moest blijven in het gemoed van de aanwezigen. De indruk die het opgesmukte Brusselse Sportpaleis achterliet, beschreef Pierre Daye in zijn *Léon Degrelle et le rexisme*:

"Imaginez cette salle comble d'une foule vibrante, les faisceaux des projecteurs sur tout ce rouge, ces fleurs, ces chants, cette rumeur grondante, l'arrivée massive des drapeaux aux couleurs rexistes, rouge et noir – le dernier jour on en vit peut-être deux cents massés derrière Degrelle – Les orchestres jouant de vieux hymnes flamands et wallons que le peuple reprenait en chœur, les éclatantes sonneries de trompettes, les tempêtes d'acclamations et aussi cette sorte d'électricité que fait naître, dans de telles circonstances, pareil rassemblement d'hommes et de femmes, et vous aurez peut-être une idée de ce spectacle très moderne, que les Bruxellois contemplaient pour la première fois et qui, sans nul doute par, l'impression de force, d'ordre, d'organisation qui s'en dégageait, a produit un effet publicitaire immense."¹⁵⁷

6.9. Synthese

Massamanifestaties zijn alsdusdanig groots opgezette feesten van uiterlijkheden en symboliek. Het decoratieve was een belangrijk sfeerbepalend element dat de toeschouwers moest overweldigen en hun geestdrift aanwakkeren en aanscherpen. Een ruimte of omgeving overladen met vaandels, spandoeken, slogans, uniformen en verrijkt met optochten, toneelopvoeringen, massaspelen en massagezangen, vlaggenparades, indrukwekkende podia, monumentale historische gebouwen, politieke toespraken droeg er in belangrijke mate toe bij dat de aanwezige massa de nuchtere en zakelijke realiteit zou overstijgen en zich zou laten meedrijven op de tonen van tromgeroffel, bazuingeschal en liederen. Al deze aspecten moesten de massa in een collectieve euforie en roes brengen.

¹⁵⁶. *Le Pays Réel*, 25 januari

¹⁵⁷. Daye (P.), *Léon Degrelle et le rexisme*, Parijs, 1937, 206-207.

7. DE APOTHEOSE

Massagezangen en het uitspreken van de zegen waren de middelen bij uitstek die door de inrichters van de massafeesten werden aangewend om hun indrukwekkende manifestaties van macht op een begeesterende manier af te ronden.

7.1. Massagezangen

Veel massamanifestaties eindigden met massagezangen en meer specifiek met het zingen van de 'hymne van de beweging' (de *Vlaamse Leeuw*, de *Internationale*, de *Brabançonne*, het *Kajotterslied*...). Deze liederen waren steeds strijdlieiders, die de eensgezindheid en het saamenhorigheidsgevoel van de beweging moesten onderlijnen en kenbaar maken aan zowel de leden van de beweging als aan de buitenwereld. Ze fungeerden als een soort van bindmiddel en herkenningsteken tussen de ideologisch verwante geestesgenoten en drukten de identiteit van de beweging uit. Daarnaast hadden deze liederen een signaal-functie ten aanzien van de buitenstaanders. Het horen van deze liederen was reeds voldoende om geassocieerd te worden met die bepaalde beweging en ideologie. In deze liederen werd ook altijd het ideaal en de weerbaarheid van de beweging uitgedrukt. De manier en de kracht waarop deze liederen door de toehoorders werden meegezongen, was voor de ideologisch geladen beweging een middel en propaganda-instrument om hun prestige, hun zelfbeeld, hun macht en hun fierheid naar buiten toe uit te dragen en te demonstreren.

De politieke, religieuze of sociale bewegingen hechtten bij de programmatische opbouw van hun massamanifestatie veel belang aan de gezangen omdat ze zich ten eerste bewust waren van de kracht en van het opzweepende en meeslepende karakter van deze gezangen. Want: "Zingen bezielt tot volgen. Zingen doet zingen."¹⁵⁸ *Zingend Vlaanderen* drukte het met de volgende rake zegswijzen uit:

"Zingen is een propagandamiddel waaraan niemand weerstaat; zingen brengt onze volkskrachten naar voren en verstevigt de saamenhorigheid; zingen brengt kracht en levendigheid; zingen is de uiting van de ziel, het lied is een groote kracht. In 't lied ligt gansch het leven, het zingen verbindt het volk om verder over te gaan tot de daad. Eén wordt een volk door zijn lied."¹⁵⁹

¹⁵⁸. *Nieuws van den Dag*, 24 juli 1939.

¹⁵⁹. *Zingend Vlaanderen*, mei 1939.

Of:

“Elke geestelijke verscheurdheid, elke geestelijke splitsing verdwijnt, wanneer het collectieve lied iedereen overkoepelt....”¹⁶⁰

Kortom liederen waren wapens om een solidaire verbondenheid tot stand te brengen in de massa en om de kracht van de beweging aan andersdenkenden te etaleren. En daar ook ligt een verklaring voor het feit dat men bij de samenstelling van de dagordening van een massamanifestatie zoveel aandacht schonk aan de samenhang. Een massabijeenkomst, ongeacht de ideologische oriëntering, werd meestal afgesloten met een massagezang om het gevoel van een dracht onder de aanwezigen vast te leggen en een blijvende indruk te griffen in het bewustzijn van de participanten. Slotgezangen waren het middel bij uitstek om de tijdens de massamanifestatie opgedane emoties voor de laatste maal te uiten, te kanaliseren en te sublimeren in gezangen.

Vijf van de door mij geanalyseerde manifestaties (de Planmanifestaties, de IJzerbedevaart, het Vlaams Nationaal Zangfeest, de V.N.V.-Landdag en de zesdaagse van REX) werden afgerond met een massagezang. Kranten die ideologisch verbonden waren met de organiserende instanties van de massamanifestaties en de speciaal uitgegeven verslagboeken becommentarieerden in hun nabesprekingen de apotheose en deze gezangen op een hoogdravende, geestdriftige en zegevierende manier. Bij lezing van deze artikelen lijkt het erop alsof de manier waarop de manifestatie werd afgesloten en de wijze waarop de eindgezangen door de massa werden meegezongen, bepalend waren en een bewijs leverden voor de geslaagdheid van deze massabijeenkomst. Een succesvolle apotheose was synoniem voor een succesvolle massamanifestatie. Daarom zal in deze bespreking extra-aandacht worden besteed aan de manier waarop de ideologisch verwante persorganen het slot beschreven.

De Planmanifestaties te Gent en te Antwerpen werden afgesloten met het zingen van de *Internationale*. De *Vooruit* omschreef het slot van de manifestatie te Gent als volgt:

“De harmonie Vooruit speelt een geestdriftige *Internationale*, door gansch het velodroom rechtstaande meegezongen. Het is de aangrijpende, onvergetelijke apotheose van dezen heerlijken strijdavond, die een onuitwischbaren mijlpaal beteekent in het politiek leven van Vlaanderen.”¹⁶¹

^{160.} *Zingend Vlaanderen*, januari 1939.

^{161.} *Vooruit*, 19 februari 1935.

Alle door mij onderzochte Vlaams-nationalistische massamanifestaties (de XIde IJzerbedevaart, de V.N.V.-Landdag en het Vlaams Nationaal Zangfeest) kenden als sluitstuk het zingen van de *Vlaamse Leeuw*.

Het V.N.V. hechtte net als al de overige ideologisch geladen bewegingen veel belang aan de samenhang en aan de massagezangen. Voor het V.N.V. was het lied

“de gevoelde uitdrukking van onzen wil. Gedachte en verbeelding, gedragen door de muziek, geloofsbelijdenis; het programma in een notedop.”¹⁶²

Na de redevoering van Staf De Clercq werd de V.N.V.-Landdag afgerond met het zingen van het *Wilhelmus* en van de *Vlaamse Leeuw*. *Volk en Staat* verwoordde het slot van de massabijeenkomst op de volgende manier

“Bij het slot (van de redevoering), is de geestdrift onbeschrijflijk. Een donderende ovatie zwelt aan, duurt minutenlang en eindigt in een jubel van hou-zee-geroep, tot plotseling de zaal overeind rijst, den arm gestrekt, en plechtig aanheft: “*Wilhelmus van Nassauwe, Ben ic van Dietschen Bloet*” gevolgd door het aangrijpend religieus gezongen: *Mijn schilt ende betrouwen, Sijt gij, o God mijn Heer!*”¹⁶³ De voorzegger bejubelt het V.N.V., bejubelt Vrijheid en Roem, Arbeid en Macht. De Leider roept: Het V.N.V.? Als een orkaan rukt het door de zaal: Hou Zee! Dietschland? Hou Zee! Nog wordt de “*Vlaamsche Leeuw*” gezongen, terwijl, met hetzelfde ceremoniaal als bij de intrede, vorstelijk begroet door zijn politieke soldaten, de Leider de zaal verlaat. Het onvermoeibaar orkest speelt nog de *Van Rijswijck- en andere marschen*, ondertusschen dat de zaal ontruimd wordt.”¹⁶⁴

De IJzerbedevaart eindigde op de bedevaartweide met het zweren van de Eed van Trouw aan Vlaanderen en eveneens met het inzetten van de *Vlaamse Leeuw*. ‘Daarna komt nog een oogenblik van geweldige beteekenis: 150000 handen gaan naar omhoog om Trouw aan Vlaanderen te zweren:

O Land van roem en rouwe,
Van liefde en lijdensnood,
Gij wordt weer vrij en groot,
Wij zweren houwe trouwe,
U, Vlaanderen, tot der dood!’¹⁶⁵

¹⁶². *Dietschland Hou-Zee!*. Kester 1934-35, Aalst, 1935, 24.

¹⁶³. Fragment uit *Wilhelmus*.

¹⁶⁴. *Volk en Staat*, 23 mei 1938.

¹⁶⁵. *XIde bedevaart en stormloop van 't jaar '30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 63.

Op de Grote Markt van Diksmuide, na de rellen, verzorgde de turngroep Ganda

“een in alle opzichten prachtige geslaagde reeks plastische uitbeeldingen van Vlaamsche volksliederen, terwijl die liederen door de toeschouwers geestdriftig werden meegezongen.”¹⁶⁶

De uitgebeelde liederen waren: *Artevelde lied*, *Vliegt de Bauwvoet*, *Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief*, *Vlaanderen bovenal*, *Groeninghe*, *Beiaardlied*, *O Kruise den Vlaming*, *Vlaanderen*, *De Vlaamsche Leeuw*.¹⁶⁷ ‘Langzaam begon vervolgens de uittocht en iedereen keerde, honderd procent Vlaamscher geworden, naar zijn haarstede terug.’¹⁶⁸

Het zevende Vlaams Nationaal Zangfeest kende als apotheose een ‘Dietsche hulde’. Deze bestond uit het zingen van *De stem van Suid-Afrika*, het *Wilhelmus* en de *Vlaamsche Leeuw*.

“Dit waren de volksliederen van de drie deelen van den Nederlandschen stam, die althans in hun lied hun eenheid hebben bewaard.”¹⁶⁹

Terzelfdertijd werden de vlaggen van deze drie volksgemeenschappen op het Belfort te Brugge gehesen.

“Zoo eindigde deze onvergetelijke cultuurhoogdag, die weer de Vlaamsche saamhoorigheid in hooge mate heeft verstevigd en een der treffendste getuigenissen is van Vlaanderen’s heropstanding. Tot laat in den avond bleven de Vlaamsche volksgeestdrift en volksolijt in schoone liederen door de oude straten en langs de koele vesten en reien van Brugge, die Scoone nazinderen.”¹⁷⁰

Ook Rex maakte gebruik van gezangen om hun massamanifestaties af te sluiten. Telkens na de uitgebreide toespraken van hun leider Léon Degrelle, gehouden op de zesdaagse van Rex in het Sportpaleis te Brussel, werden steeds dezelfde gezangen aangeheven, namelijk: de ‘*Brabançonne*’, ‘*Vers l’Avenir*’ en de ‘*Vlaamse Leeuw*’. Vaak werd dit nog voorafgegaan door het roepen van de schreeuw ‘*Rex Vaincra*’. *Le Pays Réel* schreef:

^{166.} *XIde bedevaart en stormloop van 't jaar '30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 68.

^{167.} De liederen, uitgebeeld op de XIde IJzerbedevaart, staan vermeld in het programmaboekje *Inhuldiging van Vlaandrens IJzermonument, Diksmuide (Kaaskerke) 24 augustus 1930. Programma der plechtigheid*, z. pl., [1930].

^{168.} *XIde bedevaart en stormloop van 't jaar '30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 68.

^{169.} *Algemeen Handelsblad*, 26 juli 1939.

^{170.} *De Standaard*, 24 juli 1939.

“La ‘Brabançonne’ et ‘Vers l’Avenir’ ont rencontré de tous temps le respect de la foule bruxelloise. Mais pourrait-on en dire autant du ‘Vlaamsche Leeuw’ notre magnifique chant flamand? C’est égal dit un vieux monsieur décoré, les yeux embués, si on m’avait dit il y a quinze ans qu’on m’attraperait au Palais des Sports en train de chanter le ‘Vlaamsche Leeuw’ je ne l’aurais tout de même pas cru. Encore une victoire de Rex (...).¹⁷¹ Of ‘Apothéose de la force et de la foi rexistes. *Le peuple a chanté.* Et le ‘Vlaamsche Leeuw’. Le voilà bien, le lion de Flandre, fidèle et courageux, qui s’éveille devant le sort nouveaux promis à tout son peuple. Pour retrouver le ouvenir d’une émotion comparable à celle qui nous a secoué, il faut se reporter au pèlerinage de Dixmude cette titanique communion de l’âme flamandienne, ou aux années de notre petite jeunesse, quand on chantait avec amour nos chants nationaux. (...) Mais nous rexistes et tous ceux qui viennent à nous, nous chantons avec le coeur. Ainsi pour sauver la Belgique, Rex vaincra, car *le peuple a chanté.* (...) Mais où le sentiment atteignit les confins du sublime c’est quand le peuple chanta. Car *le peuple a chanté.* (...) Unanimes. C’est bien le mot qui convient pour qualifier ceux qui chantèrent ce soir au Palais des Sports, le bras levé.¹⁷²”

7.2. Het uitspreken van de zegen

De twee katholiek gezinde massaspektakels werden in vergelijking met de bovengenoemde massamanifestaties enigszins op een andere manier afgerond. Zowel het VIde Katholiek Kongres van Mechelen als het K.A.J.-Jubelfeest kenden als slot in het Heizelstadion de zegening van de aanwezige massa waarna op een spontane manier door de toehoorders werd gezongen.

Bij het VIde Katholiek Kongres van Mechelen vormden de Pontificale Mis en de slotmanifestatie op zich de apotheose van dit vier dagen durende Kongres. Het Katholiek Kongres zou “besloten worden met een indrukwekkende godsdienstige betooging.”¹⁷³

“Er zal voor gezorgd worden dat het kongres een groote weerklink vinde in het Katholiek geweten en een sterke indruk make op de publieke opinie.”¹⁷⁴

Het houden van een godsdienstige slotbetoging voor en in interactie met de gelovige massa was het instrument bij uitstek om

¹⁷¹. *Le Pays Réel*, 21 januari 1937.

¹⁷². *Le Pays Réel*, 26 januari 1937.

¹⁷³. “Het VIe Katholiek Kongres van Mechelen. De algemeene inrichting” in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel [1936], dl.1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 34.

¹⁷⁴. “Het VIe Katholiek Kongres van Mechelen. De algemeene inrichting” in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel [1936], dl.1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 39.

“in het diepste der zielen onder den prikkel van een aangrijpende oproep een onvergetelijken, onuitwischbaren indruk vast te ankeren.”¹⁷⁵

De slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen die plaats vond in het ‘Heizelstadion’, werd beëindigd met de zegening van de menigte door de kardinalen en de bisschoppen. Het album ‘*Vlde Katholiek – Kongres – van Mechelen. 10-13 September 1936*’ beschrijft de apotheose op de volgende wijze:

“Aangrijpend is het oogenblik, waarop de geweldige volksmassa na den samenzang met het gelaat naar de Bisschoppen gekeerd andermaal nederknielt om den zegen der kerkvorsten te ontvangen. Vijf kardinalen, nog zes bisschoppen en de Pauselijke Nuntius zegenen samen het volk. Een ongekende jubel breekt los den Vader van gansch de kristenheid ter eere, “Eviva Pio Undecimo!”, ‘Leve Paus Pius de XI, onze Vader de Paus!’ Aan den bruisenden, spontaan samenzang schijnt geen einde te komen, zoodat wanneer de speaker voor het micro het woord wil voeren zijn stem door het overweldigend gezang overheerscht wordt. En zingend verlaten de dichte drommen het machtig amfitheater en gaat Brussel overrompelen van uit alle wegen en lanen.”¹⁷⁶

Het K.A.J.-Jubelcongres zelf werd afgerond met de toespraak van Cardijn en zijn zegening. Daarnaast echter kende het congres nog een uitloper op het thuisfront van de congressisten. Er was “een triomfantelijke terugkomst” voor de deelnemers aan het jubelfeest gepland en een *Dank Te Deum* in iedere parochie voor en met de jubelvierders voorzien.¹⁷⁷ De afdelingen moesten er voor zorgen dat de terugkomst een ware plechtigheid zou worden. Van uit deze invalshoek werden de deelnemers aan het jubelfeest bij hun thuiskomst afgehaald aan het station door “muziekmaatschappijen”, vervolgens werd een optocht gevormd met de fanfare voorop naar de parochiekerk. In de kerk vond tenslotte het *Te Deum*, het dankgebed en het zingen van het *Kajotterslied* plaats. Aan de verantwoordelijken werden duidelijke richtlijnen meegegeven:

“Men zorge er voor dat geen enkele kajotter nog ga kermis houden of herbergen afloopt. Deze heerlijke dag moet eindigen in een waardige Kongresstemming.”¹⁷⁸

Het verslagboek ‘*Triomfdag der K.A.J.-wereldkongres, 25 Oogst 1935*’ gaf de thuiskomst als volgt weer:

^{175.} “Het VIe Katholiek Kongres van Mechelen. De sluitingsbetooing” in: *Verhandelingen van het VIe Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936], dl.1 (*Katholicisme en nieuwe tijden*), 53.

^{176.} *Vlde Katholiek Kongres van Mechelen 10-13 September 1936*, Brussel, [1936], 31.

^{177.} Deze informatie werd gehaald uit een 11 bladzijden tellend bundeltje (niet gepagineerd) met als titel, *Wereldkongres 25 Oogst 1935*. Archief K.A.J.-Nationaal voor W.O.II, 114.

^{178.} *K.A.J. Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935], 74.

"Bij de thuiskomst wachtte velen nog een blijde verrassing. Wel was voorzien dat de Kajotters 's avonds in optocht naar hunne parochiekerk zouden trekken, zelfs afgehaald door muziek enzovoorts; maar dat ze in de meeste plaatsen zóó geestdriftig en triomfantelijk zouden onthaald worden, hadden ze niet verwacht."¹⁷⁹ "Daar aangekomen, zagen we dat heel het dorp te been was. In rijen van drie trokken wij naar de kerk, waar wij het 'Te Deum' zongen, en daarna naar huis(...)."¹⁸⁰

Hier kon wel het 'Te Deum' gezongen worden, op vele andere plaatsen echter kon dit niet wegens de vertragingen van het uurschema van de treinen. De K.A.J.-propaganda maakte van dit euvel in de organisatie gebruik door erop te wijzen

"dat de kajotters zich tot in het laatste oogenblik geestdriftig, maar tuchtvol en beheerscht, hebben gehouden. Zoo was op vele plaatsen het voorziene 'Te Deum' afgelast wegens het te laat toekomen van de treinen. Maar de kajotters baden daar gezamenlijk, luidop, in 't openbaar, hun Kajottersgebed vooraleer naar huis te gaan."¹⁸¹

8. NA DE MASSAMANIFESTATIE

De apotheose van de massamanifestatie was niet het absolute einde en het definitieve sluitstuk. Massamanifestaties mochten niet herleid worden tot een 'dag' uit de geschiedenis van de ideologische beweging, maar moesten een blijvende herinnering in het bewustzijn van elkeen griffen. Ze bekleedden een mijlpaalfunctie. Een geslaagde massamanifestatie moest de aanzet of de start worden van een nieuw offensief of veroveringscampagne, gevoerd door die politieke, religieuze of sociale beweging. Daarom werd er ontzettend veel aandacht besteed aan de uitwerking van een bepaalde bewust gekozen en gestuurde beeldvorming betreffende die manifestatie. Inslaan, overtuigende en lovende nabesprekingen in krantenartikelen, verslagboeken, huldeboeken, fotoboeken en propagandafilms droegen daar ten zeerste toe bij.

In dergelijke artikelen werd gegoocheld met superlatieven om het unieke en historische karakter, de geslaagdheid en de grootsheid van de massamanifestatie in de verf te zetten. Deze krantenartikelen hadden niet louter een informerende functie maar ook een zwaar propagandistische taak en onderton. Een andere mogelijkheid om een bewust geïdealiseerd beeld van de massabijeenkomst mee te geven was de uitgave van fotoboeken, gedenk-

¹⁷⁹. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 60.

¹⁸⁰. Dit zijn de woorden van een gewezen voorkajotter uit Oudegem, neergeschreven in *Onze Toekomst*, november 1935.

¹⁸¹. *Triomfdag der K.A.J.*, Brussel, [1935], 60.

boeken, huldeboeken en verslagboeken. Hierbij is het opnieuw interessant te analyseren hoe getracht werd de lezers in ultieme instantie te overtuigen van het succes van de massamanifestatie. Vaak werd er na de massamanifestatie ook een 'stomme' film uitgegeven. Beelden over de manifestatie werden afgewisseld met borden waarop kernachtige ordewoorden te lezen stonden.

Bij de lezing van dergelijke verslagboeken of huldeboeken kijkt men in feite door de bril van de organiserende instanties van het massafeest. De feiten, beschreven in dergelijke triomfboeken, worden op een gekleurde manier weergegeven. Interessant is ook het afgedrukte fotomateriaal in dergelijke huldeboeken. Het lezen van het commentaar bij deze foto's is reeds een belangrijk richtsnoer om een beeld te krijgen van de propagandistische ondertoon die zo'n verslagboek wel had.

Tevens waren deze nabesprekingen elementen om, in de overwinningroes geschapen door het succes van de massamanifestatie, de macht en de kracht van de ideologische beweging op een overtuigende manier uit te stralen. Uitgaven over de massabijeenkomst in de vorm van krantenartikelen, verslagboeken, fotoboeken, huldeboeken, films... hadden nog een ander en minder onschuldig doel dan het schenken aan de leden van een blijvende, blij en vreugdevolle herinnering aan de massamanifestatie. De massabijeenkomst werd op haar beurt door de ideologische beweging omgevormd tot een nieuw en krachtdadig strijdmiddel in functie van machtsverwerving.

Kenmerkend voor elk verslagboek, ongeacht de ideologische gebondenheid, is het gebruik van eenzelfde stilistisch en literair procédé. Steeds werd gewezen op het succes en de triomf van de massamanifestatie, op de numerieke overrompeling. Ook het internationale karakter en het unieke van de massamanifestatie werd benadrukt. De orde, de discipline, de tucht van de aanwezigen werd in de verf gezet en de inzet en werkkraft van de leden werd aangehaald. Dit alles werd steeds verhaald in een meeslepende vertelstijl om bij de lezers hun strijdbaarheid en hun weerstandsvermogen nog meer aan te wakkeren. Naast ophitsend taalgebruik hechte men bij de samenstelling van een verslagboek ook veel belang aan het visuele aspect: de lay-out en het afdrukken van fotomateriaal. Het beeldmateriaal stond vaak in het teken van een bewust gestimuleerde beeldvorming. Het is duidelijk dat foto's in huldeboeken en in krantenartikelen niet alleen een verwijfsfunctie hadden maar daarnaast bij de ontvanger een bepaald effect (verwondering, verbazing,...) wilden teweegbrengen.

8.1. De massamanifestatie op foto

In een verslagboek moet naast het tekstuele gedeelte ook het visuele facet (de afdruk van fotomateriaal, prenten, affiches...) gezien worden als een poging tot beïnvloeding (bijvoorbeeld, overtuigen van de omvang, de grootsheid, de

belangrijkheid of het succes van een massamanifestatie). Foto's in de verslagboeken en in de pers hadden meer dan een louter decoratieve of opsmukkende functie. Bepaalde foto's werden genomen en gepubliceerd om propagandistische redenen. Foto's mogen niet altijd beschouwd worden als neutrale of onschuldige producten. De begeleidende commentaar bij het beeldmateriaal versterkte vaak de propagandistische dimensie van de foto's. Frequent voorkomend was het afdrukken van luchtfoto's. Foto's genomen vanuit een vogelperspectief waren een dankbaar hulpmiddel om de lezers te overtuigen van de massale en grootse opkomst op de massamanifestatie. Daarnaast ging de voorkeur ook uit naar beeldmateriaal dat de aanwezige prominenten toonde op de massabijeenkomst. Dit onderstreepte het belangrijk karakter en de noodzaak van het massaspektakel. Ook overzichtsfoto's van het podium en van het decor, afdrukken van de optochten of vlaggenparades en beelden van een belangrijk spreker in het vuur van zijn betoog waren erg geliefd en gegeerd om in de verslagboeken of in de kranten te plaatsen.

Dat er veel belang werd gehecht aan het afdrukken van goede en geslaagde foto's mag blijken uit het feit dat soms gebruik werd gemaakt van de ideologische verwante persorganen om een oproep te lanceren naar de lezers toe zoveel mogelijk fotomateriaal over de massamanifestatie, bruikbaar voor de verslagboeken of krantenverslagen, op te zenden. *Ons Leidersblad* drukte het als volgt uit:

"Spoedbericht. Alle foto's welke genomen werden van het kongres worden onmiddellijk verwacht op het algemeen sekretariaat."¹⁸²

Volk en Staat formuleerde het zo:

"Oproep tot de fotoliefhebbers. Wij verzoeken hierbij al de kameraden die kiekjes genomen hebben van Landdagmomenten Zoodra mogelijk een afdruk te laten geworden. Bij voorbaat, hartelijk dank!"¹⁸³

8.2. Massamanifestaties in de ideologisch verwante persorganen

De elementen die in de verslagboeken zo beklemtoond werden (orde, tucht, massale opkomst, de geslaagdheid, het unieke karakter, het weergeven van fragmenten uit de redevoeringen of het afdrukken van de integrale toespraak,

^{182.} *Ons Leidersblad*, september 1935.

^{183.} *Volk en Staat*, 23 mei 1938.

een zorgvuldige selectie van het beeldmateriaal, een beeldrijke beschrijving van de gebeurtenissen op de dag van het massaspektakel) stonden ook centraal in de nabesprekingen van de massamanifestaties in de krantenartikelen. Veel aandacht werd besteed aan de kop van het krantenartikel. Het moest een hoofdtitel zijn die insloeg en uitnodigde om te lezen. Verslagboeken, krantenartikelen en films over een massabijeenkomst probeerden met allerlei (reeds beschreven) technieken de sfeer die er heerste op de massamanifestatie en de grootsheid en het indrukwekkende karakter ervan over te dragen op de lezers.

8.3. De kop

Opvallend is dat in de hoofding of in de kop van een artikel, naast de triomferende en zegevierende toon, vaak een schatting werd gemaakt van het toeschouwersaantal. Soms duidde men het vermoedelijk aantal toehoorders exact cijfermatig aan of maakte men gebruik van meer algemene begrippen zoals honderden, duizenden, tienduizenden. Deze laatste aanduiding liet de lezers toe te fantaseren rond het werkelijk aantal deelnemers en dit aantal hoger te schatten dan in werkelijkheid. Het is echter kenmerkend hoe er in de pers of media werd gegoocheld met getallen of cijfers omtrent het toeschouwersaantal. De inrichters van de ideologisch geladen massamanifestaties raakten in de ban van het getal. De sterkte van een bepaalde politieke, religieuze of sociale beweging werd mede bepaald door het aantal deelnemers aan een massamanifestatie. Dit numerieke aspect van massamanifestaties speelde een belangrijke rol in de verslaggeving. Persorganen gaven van éénzelfde massamanifestatie vaak sterk uiteenlopende schattingen.

De *Volksgazet* betitelde de Antwerpse Planmanifestatie als volgt "Antwerpen wil 't plan aan de macht" met als ondertitels: "Duizenden en nog duizenden hebben de Sprekers van het Plan hartstochtelijk toegejuicht in het "Sportpaleis". Binnen: 30000 toehoorders. Buiten: nog honderden. De machtigste meeting uit de politieke geschiedenis van België." ¹⁸⁴

Om de V.N.V.-Landdag te verslaan gebruikte *Volk en Vaderland* als kop: "Arbeid en macht voor Vlaanderen" met als ondertitels: "Twintigduizend boeren en arbeiders rukken samen op in Gent. Eed van trouw aan den leider." ¹⁸⁵

Volk en Staat opende met de integrale weergave van de Landdagrede en droeg als titel "De hoogdag van het V.N.V. te Gent" en met als ondertitel "30000 politieke soldaten op het appel!" ¹⁸⁶ De *Dag* kondigde het artikel over het Vlaams Nationaal Zangfeest als volgt aan: "Tienduizenden Vlamingen beleden het, ver-

^{184.} *De Volksgazet*, 11 februari 1935.

^{185.} *Volk en Vaderland*, 27 mei 1938

^{186.} *Volk en Staat*, 23 mei 1938.

leden Zondag, bij het 7de Vlaamsch Nationaal Zangfeest, op de groote markt, te Brugge 'van hier met vreemde pracht en praal, wij zingen in der vaderen taal'.¹⁸⁷ Het Nieuws van den Dag gaf het artikel over het Vlaams Nationaal Zangfeest de volgende titel mee "Vlaanderen zingt te Brugge. Meer dan twintig duizend deelnemers aan het luisterrijk Nationaal Zangfeest. Een Hoogdag onzer kultureele herwording."¹⁸⁸ "150000 bedevaarders! België kweekt revolutionairen!"¹⁸⁹ was de kop die De Schelde gaf aan de nabespreking van de Xde IJzerbedevaart. Het werkelijke aantal aanwezigen moet op plusminus 75000 worden geschat.¹⁹⁰

Le Pays Réel noemde de vierde dag van de zesdaagse "Nouveau meeting: triomphe plus grande encore. Jamais le Palais des Sports ne contient une foule aussi immense. Tous les records des jours précédents sont dépassés."¹⁹¹ Of "Jamais Rex n'a été aussi fort. Par milliers les Bruxellois ont écouté Léon Degrelle."¹⁹²

Ook de kop van het artikel over de slotmanifestatie van het Katholiek Kongres uit de *Gazet van Antwerpen*, vermeldde het numerieke toeschouwersaantal. "De glorierijke slotdag van het Mechelse Congres. Een overweldigende geloofsbelijdenis. 150000 gelovigen zingen de mis op de hoogvlakte van Koekelberg, nemen deel aan het massakoer in het Heyselstadion. Vijf cardinalen, tientallen bisschoppen en honderden prelaten en burgerlijke overheden nemen deel aan deze indrukmakende betooging."¹⁹³ *Le Vingtième Siècle* van maandag 14 september 1936 betitelde de slotmanifestatie als volgt: "Deux cents mille catholiques décidés à rester forts et unis ont acclamé les consignes de leur évêques à Bruxelles" met de volgende vier ondertitels: "Vivez de votre foi. Organisez solidement vos oeuvres. Soyez unis, surtout dans le domaine politique!" Tels sont les mots d'ordre lancés par S.E. le Cardinal Van Roey à tous les catholiques belges.", "Il n'est pas vrai que les catholiques doivent se confiner dans leur église. Nous avons la conviction d'être invincibles à condition d'être unis.", "La capitale a vu se dérouler hier une manifestation de foi incontestablement sans précédent dans notre histoire religieuse.", "Au Stade le spectacle de la foule dépassait toute imagination."¹⁹⁴

Een mooi voorbeeld van een bewust verkeerde weergave van het toeschouwersaantal vindt men bijvoorbeeld in het verslagboekje XI de IJzerbedevaart en

¹⁸⁷. *De Dag*, 25 juli 1939.

¹⁸⁸. *Nieuws van den Dag*, 24 juli 1939.

¹⁸⁹. *De Schelde*, 26 augustus 1930.

¹⁹⁰. In een voetnoot op p. 85 van de licentiaatsverhandeling J. Bal, *De IJzerbedevaarten als reflectie van 20 jaar Vlaamse beweging (1920-1939)* (Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1984) staat te lezen: "Volgens het verslagboekje waren er 150000 aanwezigen, maar Clem. De Landtsheer vertelde me dat het aantal waarschijnlijk ongeveer de helft bedroeg".

¹⁹¹. *Le Pays Réel*, 24 januari 1937.

¹⁹². *Le Pays Réel*, 21 januari 1937.

¹⁹³. *Gazet van Antwerpen*, 14 september 1936.

¹⁹⁴. *Le Vingtième Siècle*, 14 september 1936.

de stormloop van 't jaar 30. Eerst staat in het verslagboek te lezen dat er 120000 personen deelnamen aan de IJzerbedevaart. "Het komiteit doet dit [de huldebrenging aan Clemens De Landtsheer] in naam van 120000 Bedevaarders vandaag te Diksmuide samengestroomd."¹⁹⁵ Vervolgens meldt ditzelfde verslagboek dat er 150000 toehoorders aanwezig waren op de bedevaartsweide: "Daarna komt nog een oogenblik van geweldige beteekenis: 150000 handen gaan naar omhoog om Trouw aan Vlaanderen te zweren."¹⁹⁶

8.4. Krant citeert krant

Sommige krantenartikels gaven een overzicht van de verslaggeving over de massabijeenkomst in andere binnenlandse of buitenlandse dagbladen. Deze artikelen werden enerzijds gepubliceerd om het belang van de massamanifestatie te illustreren. Als zoveel persorganen bericht hebben over de massamanifestatie dan moest zij wel een bijeenkomst van enig belang zijn geweest. Anderzijds publiceerde men ook artikelen uit andere persorganen om de 'in hun ogen' leugenachtige verslaggeving over hun massabijeenkomst aan de kaak te stellen.

8.5. Ooggetuigen

Vaak werden in de verslaggeving over de massamanifestaties 'toevallige' ooggetuigen aan het woord gelaten. Op deze manier werd een 'gekleurde' momentopname van indrukken en gevoelens verkregen.

In *De Volksgazet* stond een artikeltje: "Van onze lezers. De Plan-meeting in het Sportpaleis. Indrukken van een Intellectueel die uitgenoodigd werd."¹⁹⁷ Hij verhaalde dat het de eerste maal was dat hij in het Antwerpse Sportpaleis een socialistische manifestatie heeft bijgewoond en dat deze meeting een indruk op hem heeft gemaakt die "nog lang in het geheugen" zal blijven. Hij wees er verder op dat het bewijs was geleverd dat "de socialistische partij hare zaken weet te organiseren". In de verslaggeving zelf over de Antwerpse Planmanifestatie liet *De Volksgazet* enkele toevallige voorbijgangers aan het woord.

"Een chauffeur zegt u: Het Sportpaleis zal te klein zijn (...). Van zeven uur, vanochtend, zegt ons een caféhouder nabij het Sportpaleis, van zeven uur, meneerke Peeters... staan ze hier. Ik had nooit gedacht dat ze het zouden volgekregen hebben...

^{195.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 47.

^{196.} *XIde IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 63.

^{197.} *De Volksgazet*, 12 februari 1935.

En wat denkt ge nu? Dat het te klein zal zijn... Dat zij die niet van het gedacht zijn van den rooden, nu ook maar eens zulke meeting beleggen (...)."

Op deze manier werd de omvang en het succes van de massamanifestatie onderlijnd en bevestigd door 'buitenstaanders'.

In het maandblad *Onze Toekomst* werd bijvoorbeeld een oud voorkajotter als getuige aan het woord gelaten.¹⁹⁸ Hij noemde het Jubelfeest een dag waarop

"voorzeker de ouders, de vrienden, de leiders der K.A.J. en allen die tegenwoordig waren op het Heiselstadion met tranen in de oogen dit plechtig en machtig schouwspel gevolgd hebben."

Toch stonden in *Ons Leidersblad* ook waarschuwingen te lezen. Er werd gewezen op het feit dat het Jubelfeest zeker geen eindpaal was in de geschiedenis van de K.A.J., maar een nieuwe periode moest inluiden. Ook werd opgeroepen te stoppen met het uitdelen van "*hoera-geroep en klank- en lofbetuigingen*."¹⁹⁹ De leiders werden aangemaand zich te blijven geven en "*met volle zeilen*" opnieuw van wal te steken. De herinnering aan het "*triumfantelijke kongres*" moest "*gedurige [een] spoorslag*" zijn voor de K.A.J.-leiders. Tevens werd gevraagd om "*meer moed en toewijding dan ooit te voren*" op verovering te gaan.

Le Pays Réel maakte veelvuldig en meermaals gebruik van ooggetuigenverslagen om de sfeer weer te geven die er heerste op de zesdaagse. Zo drukte *Le Pays Réel* van 24 januari 1937 een gesprek af, gevoerd tussen twee heren en opgevangen in de tram.

"Dans le tramway. Deux messieurs décorés, discutaient, sur la plate-forme du tramway qui les conduisait au Palais des Sports. Etonné de voir la foule qui déferlait en immenses vagues par les rues de Schaerbeek, l'un des messieurs dit à son compagnon: "C'est formidable. Encore deux meetings et tout Bruxelles est conquie..." Eh oui, Monsieur, et croyez bien que la province n'est pas en retard sur les Bruxellois, en ce qui concerne Rex."

8.6. Besluit

Aan de nabespreking van massabijeenkomsten werd zeer veel belang gehecht. De nabeschouwingen werden niet zomaar als iets bijkomstigs gezien. De manier waarop de manifestatie werd verslagen, was bepalend voor de beeldvorming

^{198.} *Onze Toekomst*, september 1935.

^{199.} *Ons Leidersblad*, september, 1935.

over die massamanifestatie. Hoe mooier een massamanifestatie achteraf werd beschreven of gefotografeerd hoe sterker de lezer moest overtuigd geraken van de geslaagdheid van de massabijeenkomst en hoe groter hij het belang, de macht en de kracht die van de ideologische beweging uitging moest inschatten. Daarom werd bijna evenveel zorg besteed aan de weergave van de massamanifestatie achteraf in verslagboeken, huldeboeken, filmmateriaal, krantenartikels... als aan de organisatorische voorbereidingen tot welslagen van de massabijeenkomst. Een prikkelende, meeslepende en aanstekelijke nabespreking fungeerde ook als mobilisatiekracht om afwezigen aan te moedigen op de volgende massabijeenkomst aanwezig te zijn.

9. EPILOOG

Opvallende en steeds wederkerende kenmerken, eigen aan de geanalyseerde massamanifestaties en nog niet behandeld in deze studie, komen in deze epiloog aan bod. Vooreerst zal de doelgroepversterking en de doelgroepverbreding bij de mobilisatie van massamanifestaties in de jaren dertig worden onderzocht. Tenslotte zal de uitwerking en de impact van massamanifestaties op de eigen leden en op de buitenwereld worden behandeld. Hierbij zal worden stilgestaan bij de identificatie van individuen met een leidende ideologische beweging, figuur of idee.

9.1. Doelgroepverbreding

Een belangrijk en kenmerkend aspect bij de mobilisatie van de deelnemers aan massamanifestaties, georganiseerd in de jaren dertig, was het verruimen van de specifieke doelgroep. Opvallend was niet alleen de doelgroepversterking maar ook de doelgroepverbreding. Getracht werd, door elke ideologisch geladen politieke, sociale of religieuze beweging (ook de B.W.P.) die een massamanifestatie opzette, een zo groot mogelijk publiek te bereiken, verschillende sociale standen van de samenleving aan te spreken en uit te nodigen op de massabijeenkomst. Dit was mede een gevolg van de uitbreiding van het kiesrecht (enkelvoudig mannelijk stemrecht) waardoor men de electorale basis wilde verbreden. Elke partij stelde zich op als een volkspartij die het algemeen welzijn behartigde en niet meer een bepaalde klasse. Dit geeft een verklaring voor het feit waarom de uitnodigingen voor het bijwonen van massamanifestaties niet meer werden beperkt of voorbehouden tot één welbepaalde en duidelijk afgelijnde bevolkingsgroep maar zoveel mogelijk mensen en groepen ideologisch moesten worden overtuigd.

Zo werd beslist de slotmanifestatie van het VIde Katholiek Kongres van Mechelen in te richten voor *alle* katholieken van het land. Bij de organisatie

van deze slotmanifestatie moest worden vermeden dat de massamanifestatie zou worden voorbehouden voor een welbepaalde bevolkingsgroep, want:

“Ce fait laisse pendante, dans l’esprit d’un grand nombre de Belges croyants et incroyants, la question de savoir si les catholiques du pays, flamands et wallons, bourgeois, ruraux et ouvriers, professent effectivement des idées communes devant les grands problèmes de la vie nouvelle, s’ils ont une conscience unanime de leurs devoirs et si, par conséquent, on peut attendre d’eux qu’ils constituent, par une vaste convergence des efforts sur tous terrains, une puissance cohérente de régénération morale pour la Belgique”²⁰⁰.

Dit waren de achterliggende motieven om een algemene mobilisatie van de katholieken in België aan te kondigen.

Ook bij de propaganda voor het Plan van de Arbeid werd benadrukt dat het Plan niet alleen was uitgewerkt voor de arbeidersklasse, maar voor *alle* werknemers.

“De arbeiders-beweging moest ophouden een klassebeweging te zijn en streefden naar een breed front van arbeiders en middengroepen tegen de parasiterende geld-machten.” (A. Capiteyn e.a., 1995, 87)

Zo werd in de Planfilm de slechte situatie van de boeren, arbeiders, kleinhandelaars, middenstanders, mijnwerkers, de intellectuelen... aangekaart. De commentator die de beelden van de Planfilm begeleidde, benadrukte dat het Plan niet exclusief de belangen van één enkele klasse noch van één enkele partij behartigde. Het Plan had als doel “*de belangen van de overgrote meerderheid van de slachtoffers der crisis, zonder onderscheid van klasse*” te verdedigen.²⁰¹

De zesdaagse van Rex beperkte zich ook niet tot één welbepaalde sociale stand maar wou zich richten tot de gehele Belgische bevolking. Dit is af te leiden uit de diverse onderwerpen die in de verschillende politieke toespraken werden behandeld. Ook in de toespraken zelf riep Léon Degrelle op tot samenwerking en eenheid, noodzakelijk om onder andere het communisme te verslaan.

“Nous devons vouloir cette union-là au sein de la Patrie (...). Paix sociale, fraternité de toutes les classes et de toutes les fonctions sociales. Paix des races, fraternité des Flamands et des Wallons (...).”²⁰²

²⁰⁰. Citaat aangetroffen op de tweede pagina van een zeven bladzijden tellend bundeltje gedateerd op ‘le 6 décembre 1935’. Archief van het aartsbisdom Mechelen-Brussel, *Vide Katholiek Kongres van Mechelen*.

²⁰¹. Film uit het AMSAB, VHS 15-16.

²⁰². Uit de politieke toespraak van Léon Degrelle, gehouden op donderdag 22 januari 1937. NSWOII, *Archief Rex*, C11(12).

Het V.N.V. benadrukte dat de V.N.V.-Landdag werd georganiseerd voor alle bevolkingsgroepen uit Vlaanderen.

“Het V.N.V. draagt de Nationale beweging en Onzen IVde Landdag, waarop intellectueelen naast arbeiders, boeren naast middenstanders, in een zelfden geest, met ‘n zelfde liefde, overgave en offervaardigheid, naast mekaar, schouder aan schouder, zullen staan, zal hiervan het zichtbare bewijs leveren en het heerlijke schouwspel bieden.”²⁰³

Ook de Vlaams Nationale Zangfeesten werden georganiseerd “voor al wie het met Vlaanderen – zijn volk-zijn cultuur – goed [meende].”²⁰⁴ Opnieuw werd gepoogd een zo ruim mogelijk Vlaams publiek te bereiken. Deze Vlaams Nationale Zangfeesten moesten een ‘Vlaamse’ dag worden (H. Croonenborghs, , 1979, 137).

“Alwie Vlaamsch voelde, zonder onderscheid van stand, rang of politieke kleurschakering” werd uitgenodigd en was, volgens het verslagboek *XIde IJzerbedevaart en stormloop van ‘t jaar ‘30*, ook aanwezig op deze elfde IJzerbedevaart.²⁰⁵

De K.A.J. beklemtoonde dat het K.A.J.-Jubelfeest was opgezet “voor alle standen”.

“Geen spraak van een nieuwe jeugd en een nieuwe wereld, als niet alle standen eenzelfde doel betrachtten. De K.A.J. wil een hechte standen-verzoening en een meer positief en een duurzamer samenwerking tusschen de verschillende standen (...). Jeugd van alle standen, uit ieder van uwe afdeelingen verwachten wij een vertegenwoordiger.”²⁰⁶

9.2. Massamanifestatie

Elke ideologische beweging wilde een *massamanifestatie* opzetten en niet een strak afgelijnde *klassemanifestatie*. Het partiële en onge karakter van manifestaties die zich te exclusief richtten tot een bepaalde sociale klasse moest worden overstegen.

²⁰³. *Volk en Staat*, 15 mei 1938.

²⁰⁴. HAROP, april 1936.

²⁰⁵. *XIde IJzerbedevaart en stormloop van ‘t jaar 30 te Diksmuide*, Tielt, 1930, 11.

²⁰⁶. *De Jonge Werklooze*, augustus 1935.

9.3. Identificatie

Wat was nu de uitwerking of het effect van massamanifestaties op de toehoorders en op de publieke opinie in het algemeen? Vastgesteld kan worden dat in dagen van intensieve campagne via de pers, media, affiches, vlugschriften..., het mogelijk was grote massa's te mobiliseren in functie van een bepaalde ideologie. Maar bleef dit ideologisch gedachtegoed, uiteengezet en verkondigd op massamanifestaties, een lange tijd in de hoofden van de aanwezige massa hangen en inwerken op de buitenwereld?

Noodzakelijk en fundamenteel bij een hechte en sterke groepsvorming en medebepalend voor het succes van een massamanifestatie is de 'identificatie' met de leider of met het leidende gedachtegoed van deze ideologische beweging.²⁰⁷ Dergelijke identificaties echter kunnen snel afbrokkelen wanneer de leiders niet aan de vooropgestelde eisen voldoen of wanneer de leidende ideologie niet de verwachtingen waarop de massa verhoopt, lijkt in te willigen. Dit geeft een verklaring voor het feit dat enthousiasme snel kan veranderen in een gevoel van ontgoocheling, vijandigheid of onverschilligheid (G. Deneckere, 1997, 16). Wanneer deze fase van ontgoocheling wordt bereikt, wordt de massamanifestatie het slachtoffer van haar niet gerealiseerde mythe of utopische droom en verliest ze haar effectiviteit, bijval en impact.

Het succes van de massamanifestaties en de heersende bezieling op dergelijke bijeenkomsten kan bedrieglijk zijn. Een geslaagde massamanifestatie was allerm minst een garantie voor een langdurig en blijvend succes van een bepaalde ideologie. De begeestering kon snel omslaan in desertie.

Het is ook goed mogelijk dat vele individuen zich hadden aangesloten bij die bepaalde politieke, sociale of religieuze beweging enkel en alleen omdat ze werden meegesleept door de geestdrift, opgewekt tijdens de massamanifestatie, of uit angst en verontwaardiging tegen de heersende toestand. Dergelijke individuen waren geen 'duurzame' militanten van de beweging maar fungeerden daarentegen vaak als kortstondige sympathisanten. Ondanks dit 'vergankelijke' karakter van massamanifestaties kon er toch een kortstondige maar ingrijpende en inwerkende kracht van uitgaan.²⁰⁸

Zo was de opkomst voor de Gentse Planmanifestatie overweldigend. Naast de 8000-9000 aanwezigen in de Gentse velodroom, volgden er nog eens 5000 tot 6000 mensen de manifestatie en de toespraken via de luidsprekers in de

²⁰⁷. De term identificatie komt van Sigmund Freud, uitgewerkt in zijn studie *Massenpsychologie und Ich analyse* (1921). Met de term identificatie doelt Sigmund Freud op de binding van het individu aan een groep. Deze term werd ook gebruikt door Gita Deneckere in haar proefschrift *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België [1831-1918]*, Antwerpen, 1997, 9.

²⁰⁸. Deze ideeën van de vergankelijkheid van collectieve acties komen uit: Deneckere (G.), 1997, 9.

zaal ernaast. De B.W.P. nam, mede gesterkt door de massale belangstelling en de geestdrift die er heerste op de verschillende en talrijke Planmanifestaties, deel aan de regering van Nationale Unie-Van Zeeland. Van de oorspronkelijke uitgangspunten van het Plan van de Arbeid bleef echter alleen nog dit over wat voor de katholieke en liberale partij aanvaardbaar was. In het regeringsprogramma werden de fundamentele pijlers van het Plan (de nationalisaties, de hervorming van het kredietwezen, het invoeren van een geleide economie) niet opgenomen. Langzamerhand doofde bij de aanhangers van de B.W.P. de geestdrift voor hun 'Messias' Hendrik de Man en voor zijn 'Blijde Boodschap' het Plan van de Arbeid uit. Het effect van de Planmanifestaties raakte uitgewerkt en de identificatie met de leidersfiguur werd verbroken. Dit belette de B.W.P. echter niet om de campagne voor de parlamentsverkiezingen van 1936 opnieuw te centraliseren rond het Plan de Man, niettegenstaande de leuzen 'Het Plan aan de macht' of 'niets dan het Plan, geheel het Plan' in feite reeds waren achterhaald (H. Balthazar e.a., 1985, 140). Bij de verkiezingen van 1936 verloor de B.W.P. drie zetels. Ook had het Plan, ondanks het succes van de Planmanifestaties en ondanks de sterke propaganda, weinig of geen blijvende positieve impact op de syndicalisatiecijfers (A. Capiteyn e.a., 1995, 88).

Een dergelijk scenario ontrolde zich ook bij Rex, bij de J.O.C. (de Franstalige tegenhanger van de K.A.J.) en bij het V.N.V. Ondanks het immense succes van de zesdaagse van Rex, gorganiseerd in het jaar 1937 in het Brusselse Sportpaleis, verloor Léon Degrelle de tussentijdse verkiezingen tegen de eerste minister van Zeeland. Deze verkiezingen werden door Rex uitgelokt en ook gehouden te Brussel amper drie maanden na hun geslaagde zesdaagse. Wel had Kardinaal Van Roey twee dagen vóór de verkiezingen de katholieken oproepen voor van Zeeland te stemmen. Deze uitslag betekende de genadeslag voor het Rexisme in België. Dit is opnieuw een bewijs voor het feit dat het succes van een massamanifestatie nog geen waarborg was voor een blijvende inwerking of politieke zege.

De viering van het tienjarig bestaan van de K.A.J./J.O.C. gaf een nieuwe impuls aan de beweging. Het J.O.C. kreeg in dit veroveringsjaar 2000 nieuwe leden erbij.

"Mais tous ne sont pas également accrochés: dans les six mois qui suivent, l'effectif diminue à nouveau de 1300 unités. La chute se poursuit au cours des années suivantes: 9300 membres au début de 1937, 8900 au début de 1938, 7900 au début de 1939."

In hetzelfde jaar van de succesrijke IVde V.N.V.-Landdag (1938) werden er gemeenteraadsverkiezingen georganiseerd. Alhoewel bij deze gemeenteraadsverkiezingen er opnieuw een vooruitgang was voor het V.N.V. stelden de resultaten toch teleur.

“De meeste politieke commentaren waren het erover eens dat het V.N.V. een zware nederlaag had geleden (...). Het beeld van stagnatie en verlies overheerste (...). Interne documenten maken duidelijk dat ook binnen het V.N.V. de overtuiging leefde dat de uitslagen niet meevielen (...). De uitslagen van 1938 waren voor het V.N.V. vooral ontgoochelend wanneer men ze afweegt tegen de ambities die de partij koesterde.” (B. de Wever, 1994, 249-250).

Na de parlamentsverkiezingen van 2 april 1939 geraakte het V.N.V. politiek geïsoleerd.

Deze vier voorbeelden tonen aan dat massamanifestaties niet altijd goede waardenmeters zijn om de blijvende aanhang, het succes en de kracht van een bepaalde politieke, religieuze of sociale beweging te voorspellen en te meten. Het aantal deelnemers aan een bepaalde massamanifestatie kan worden geïnterpreteerd als een kortstondige en tijdsgebonden momentopname van de bijval die een bepaald ideologisch gedachtegoed heeft. Niettemin waren dergelijke massamanifestaties in de jaren dertig een veelvuldig voorkomend actiemiddel, waarvan door de politieke, religieuze of sociale beweging vaak werd gebruik gemaakt om, naast de kracht, aanhang en sterkte, een bepaald ideologisch ideeëngoed uit te dragen op de massa.

BIBLIOGRAFIE

Bronnen

Archiefmateriaal

ANTWERPEN, Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV), *Archief v.z.w. Bedevaart naar de graven van de IJzer* (AC 102), Y 1192/3/1, Y 7/1/9, Y 1018/1/4, Y 1153/1/2, Y 190/1/1, Y 190/2, Y 190/3, Y 7/1/10, Y 218/1, Y 218/2, Y 218/3/1, Y 218/3/2, Y 1080/1/11, Y 889/1-3/1-2; Y1218/3/1, Y 1105/1/11a, Y 1105/1/11b, Y 1105/1/11c, Y 880/2-4/1-2; Y 1218/3/2, Y 1196/2/2, Y 1196/2/3, Y 4/006/C-E, Y 1051/2/12, Y 247/11, Y 1080/3/17, Y 10/7/15, Y 247/3/3, Y 1069/1/14, VPAY 221/1-30, VFFY 32/40-266, VFFY 55/70-103, VFAY 239/1-13, VFAY 261/1-5, VVBY 10-14, VAFY 12.

ANTWERPEN, Archief en Museum voor het Vlaams cultuurleven (AMVC), C 2845, V 3459965, V 345965, V345964, Z 164, Z 173, Z 165, Y 952, Y 95.

ANTWERPEN, AMSAB-Centrum Louis Major, *Cesco*, 19, 49.

BRUSSEL, Navorsings- en Studiecentrum voor Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NSGWOII), *Archief V.N.V.*, C2 (72), C2 (161), C2 (368).

Navorsings- en Studiecentrum voor Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NSGWOII), *Archief Rex*, C11 (12).

GENT, Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), *B.S.P. federatie Gent-Eeklo*, archief 32: 7/152-185, 9/217-229, 10/230-239.

LEUVEN, Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC), *Inventaris van het archief (V)K.A.J.-Nationaal archief vóór Wereldoorlog II*, 7, 11, 17, 96, 97, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 140.

Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC), *Vide Katholiek Kongres van Mechelen*, KX1.6

MECHELEN, Archief Aartsbisdom Mechelen-Brussel, *Vide Katholiek Kongres van Mechelen*.

Pers

Brusselsche Tijdingen, 1939.
De Dag, 1938.
De Jonge Werklooze, 1935.
De Morgenpost, 1936.
De Schelde, 1930.
De Standaard, 1936, 1939.
De Volksgazet, 1935.
Gazet van Antwerpen, 1936.
HAROP, 1936.
Het Handelsblad, 1939.
Het Vlaamsche land, 1938
Le Pays Réel, 1937
Le Vingtième Siècle, 1936.
Nieuws van den Dag, 1939.
Ons land, 1939.
Ons Leidersblad, 1934-1935.
Onze Toekomst, 1934-1935.
Volk en Staat, 1938, 1939.
Volk en Vaderland, 1938.
Voor Allen, 1935.
Vooruit, 1935.
Zingend Vlaanderen, 1939.

Verdere uitgegeven bronnen

ALLOSSERY (P.) e.a., *7de Vlaamsch Nationaal Zangfeest, 23 juli Brugge, Antwerpen*, [1939].
ARRAS (L.) e.a., *Vie Congres van Mechelen MCMXXXVI*, Brussel, 1936.
BUSET (M.), *Verslag over de propaganda voor het Plan van den Arbeid*, Brussel, 1935.
DE CLERCQ (S.), *Dietschland Hou-Zee! De eerste Landdag van het V.N.V. op 4-5 mei 1935 te Kester*, Aalst, 1935.
DAYE (P.), *Léon Degrelle et le rexisme*, Parijs, 1937.
DIERCKS (J.), *Propagandist? Hier!*, Aalst, [1935].
Dietsland Hou-Zee! Kester 1934-1935, Aalst, 1935.
ELIAS (H.J.) e.a., *4de Landdag V.N.V. Arbeid, Macht. Gent 21-22 mei '38. Programma*, Aalst, 1938.
GIJSELS (W.) e.a., *Vlaanderen dijn recht is out*, Antwerpen, 1939.
K.A.J. *Jubelkongres 1935*, Brussel, [1935].
MORLION (F.), *Vie Congres van Mechelen. Een beeldsynthese*, Brussel, 1936.
SEMPELS (V.), *Verhandelingen van het Vie Katholiek Kongres van Mechelen*, Brussel, [1936].
Triomfdag der K.A.J.. Wereldkongres 25 oogst 1935, Brussel, [1935].
VAN DEN BROUCKE (M.), *Album Vie Katholiek Congres 1936*, Antwerpen, [1936].
Vie Katholiek Kongres van Mechelen. Sluitingsdag: 13 September 1936-Brussel, Anderlecht, [1936].

- Vide Katholiek Kongres van Mechelen 10-13 September 1936, Brussel, [1936].
 Vide Katholiek Kongres van Mechelen. *Programma der studiedagen 10-13 september*, Brussel, [1936].
 Vide Katholiek Kongres van Mechelen 1936, Brussel, [1936].
 XI de IJzerbedevaart en stormloop van 't jaar 30 te Diksmuide, Tielt, 1930.

Literatuur

- BAL (J.), *De IJzerbedevaarten als reflectie van 20 jaar Vlaamse Beweging (1920-1939)* (Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1984).
 BALTHAZAR (H.) e.a., *De jaren '30 in België. De massa in verleiding*, Brussel, 1994.
 BALTHAZAR (H.) e.a., *De Rode Verleiding, een eeuw socialistische affiches*, Gent, 1985.
 BALTHAZAR (H.) 'Het maatschappelijk-politiek leven in België 1918-1940', in: *Algemene geschiedenis der Nederlanden, Haarlem, 1978, dl.14, 148-199*.
 BENVENISTE (E.), *Problèmes de linguistique générale*, Parijs, 1985.
 BERGMANS (A.), *Het Rexisme. Oorsprong en ideologie*, Brussel, 1985.
 BRAGARD (J.) e.a., *La Jeunesse Ouvrière Chrétienne. Wallonie-Bruxelles. 1912-1957*, Brussel, 1950.
 CANETTI (E.), *Massa en macht*, Amsterdam, 1976.
 CAPITEYN (A.), DE COCK (A.M.) en DENECKERE (G.), *Interbellum in Gent*, Gent, 1995.
 CARDIJN (J.) e.a., *Jef Deschuyffeleer. 1913-1959*, Brussel, 1960.
 CLAEYS-VAN HAEGENDOREN (M.) *Hendrik de Man. Een biografie*, Antwerpen, 1972.
 CONWAY (M.) *Collaboratie in België. Leon Degrelle en het Rexisme 1940-1944*, Groot-Bijgaarden, 1994.
 CROONENBORGH (H.), *Het Vlaams Nationaal Zangverbond en Algemeen Nederlands Zangverbond als flamingantische cultuurorganisaties* (Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1979).
 DANNAU (W.), *Zo sprak Degrelle*, Wemmel, 1973, 2 dln.
 DENDOOVEN (A.), *Ontstaan, structuur en werking Vlaamse K.A.J.: een sociografisch onderzoek*, Antwerpen, 1967.
 DENECKERE (G.), *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België [1831-1918]*, Antwerpen, 1997.
 DENECKERE (G.), "Vlaamse identiteit of verdeeldheid? Straatmanifestaties als graadmeter voor groepsgevoel", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 1997, nr. 3, 203-213.
 DERRIDA (J.), *De la grammatologie*, Parijs, 1974.
 DE SAUSSURE (F.), *Cours de linguistique générale*, Parijs, 1995.
 DE SCHRYVER (R.) e.a. ed., *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt-Utrecht 1973-1975, 2 dln.
 DEVOS (R.), *Ethiek* (Cursus, K.U.Leuven, fac. Wijsbegeerte, 1994-1995).
 DE WEVER (B.), *Staf De Clercq*, Brussel, 1989.
 DE WEVER (B.), "De Vlaams-nationalisten in de parlementsverkiezingen van 1936", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 23, 1992, pp. 281-353.
 DE WEVER (B.), *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het V.N.V. 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994.
 DHONDT (J.), *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, 1960.
 EELENS (F.), *De propaganda voor en de reacties op het Plan van den Arbeid (1933-1935)* (Licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, dept. Geschiedenis, 1976).
 ELIAS (H.J.), *Vijftiëntwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*, Antwerpen, 1969.
 ERVYNCK (C.), *Straat en parlement in het interbellum: een eerste benadering: repertorium van de straatmanifestaties te Brussel 1933-1940* (Licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, dept. Geschiedenis, 1985).

- ETIENNE (J.M.), *Le mouvement rexiste jusqu'en 1940*, Parijs, 1968.
- FRANTZEN (P.) e.a., *Hendrik de Man, persoon en ideeën*, Antwerpen, 1974-1976, 6 dln.
- FORNÅS (J.), *Cultural Theory and Late modernity*, London, 1995.
- FOUCAULT (M.), *De orde van het vertoog*, Boom, 1976.
- FREUD (S.), *Massapsychologie en Ik-analyse*, Meppel-Amsterdam, 1987.
- FRIJHOFF (W.), "Impasses en beloften van de mentaliteitsgeschiedenis" *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 36, 1984, pp.406-437.
- GIRARD (R.), *Le bouc émissaire*, Parijs, 1982.
- GRIJP (L.P.) ed., "Nationale hymnen. Het Wilhelmus en zijn burens", themanr. *Volkskundig Bulletin*, 24, 1998, afl.1.
- HOLVOET (L.), 'Enkele "zachte vormen" van directe actie binnen de parlementaire democratie (II)', in: *Politica*, 1981, nr.1, 3-28.
- HUNT (L.), "Introduction: history, culture and text" in: *The new cultural history*, (Berkeley-Los Angeles-London, 1989, 1-22.
- LA CAPRA (D.), *History and criticism*, Londen, 1992.
- LORIES (V.) e.a., *En nu vooruit*, Halle, 1997.
- LUYKX (T.), *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam, 1978.
- MAES (M.), *Betoging als actiemiddel in het interbellum: inventaris en analyse van de jaren 1927-1929 en 1936-1938* (Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1986).
- MOONS (W.), *Het taboe van Vlaanderen. 40 jaar na de aanslag*, Antwerpen, 1986.
- PLATEL (M.) en LUYKX (T.), *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam-Brussel, 1985.
- REYNEBEAU (M.), *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven, 1995.
- RICOEUR (P.), *Interpretation theory: discourse and the surplus of meaning*, Texas, 1976.
- RICOEUR (P.), *The conflict of interpretations: Essays in hermeneutics*, Evanston, 1981.
- RICOEUR (P.), *The rule of metaphor: multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language*, London, 1986.
- SANTING (C.), "'Trompe-l'oeil'. Kunst als bron voor historische verbeelding", in: *Groniek. Historisch tijdschrift*, 1995, nr. 128, themanr. Kunst voor historici. *Beeldende kunst als historische bron*, pp. 248-264.
- SANTY (F.) en OSAER (A.), *Met vlag en wimpel. De banistiek van de Christelijke Arbeidersbeweging in Vlaanderen*, Gent, 1984.
- SMITS (J.), *Democratie op straat: een analyse van de betogingen in België*, Leuven, 1984.
- TILLY (C.), *From Mobilization to Revolution*, Reading, 1978.
- TOLLEBEEK (J.), *Seminarie cultuurgeschiedenis van de nieuwe en nieuwste tijd. Reader 1: historiografie en methodologie van de cultuurgeschiedenis*, Leuven, 1996.
- TOLLEBEEK (J.), *Seminarie cultuurgeschiedenis van de nieuwe en de nieuwste tijd. Reader 2: genres in de cultuurgeschiedenis*, Leuven, 1996.
- VAN DE KLASHORST (G.O.), "Politieke cultuur: het klassieke begrip en de nieuwe werkdefinitie", in: *De zachte kant van de politiek. Opstellen over politieke cultuur* ('s-Gravenhage 1990) 51-65.
- VAN HAVER (J.), *Voor u, beminde gelovigen. Het Rijke Roomse leven in Vlaanderen*, Tielt 1995.
- VANTHEMSCHE (G.), "De Belgische arbeidersbeweging tijdens de crisis van de jaren 1930", in: *België een maatschappij in crisis en oorlog, Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1993, 203-225.
- VOS (L.) en GERARD (E.), *Hedendaagse geschiedenis*, Leuven, 1995.
- WILLAERT (H.) en DEWILDE (J.), *Het lied in ziel en mond. 150 jaar muziekleven en Vlaams beweging*, Tielt, 1987.
- WITTE (E.) e.a., *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, 1990.

- ZIZEK (S.), *For they know not what they do: enjoyment on a political factor*, London, 1991.
- ZIZEK (S.), *The sublime object of ideology*, London, 1995.
- ZIZEK (S.), *Mapping ideology*, London, 1995.
- ZIZEK (S.), *Schuiins beziend: Jacques Lacan geïntroduceerd vanuit de populaire cultuur*, Boom Meppel, 1996.

Phénoménologie des manifestations de masse en Belgique dans les années 1930

WOUTER DUMONT

RÉSUMÉ

Sept spectacles de masse dissemblables, organisés dans les années 1930 en Belgique, constituent le champ d'investigation de cette étude. Les manifestations de masse qui ont fait l'objet de nos recherches sont les suivantes: le onzième pèlerinage de l'Yser (24 août 1930), les manifestations anversoise et gantoise en faveur du Plan (10 et 18 février 1935), le Jubilé de la K.A.J. (25 août 1935), la manifestation de clôture du sixième Congrès catholique de Malines (13 septembre 1936), les six jours de Rex (du 9 au 14 janvier 1937 inclus), le quatrième Landdag du V.N.V. (1938) et la septième Fête nationale flamande du Chant (1939).

La diversité des manifestations de masse analysées devrait permettre de relever d'éventuelles évolutions, des renouvellements de formes d'expression, des caractéristiques de style communes, des imitations, etc. Nous tentons de définir les similitudes structurelles entre ces manifestations. Le programme, les rituels mis en œuvre et les comportements (tels le déploiement de drapeaux, les chants, les manifestations théâtrales, les poèmes, les discours prononcés, les chants et les jeux de masse, les parades en uniforme, le port de celui-ci, l'usage de symboles) requièrent une attention particulière. Sont également prises en compte, et ce dans le détail, la préparation, la mobilisation, les constructions architecturales, les techniques de manipulation, la propagande, la rhétorique des discours idéologiques et l'apothéose.

Il est important de constater que la psychologie de masse sous-tend la mise en œuvre des techniques de propagande. Non seulement la raison, mais également certains instincts doivent être stimulés (esprit de groupe, amour-propre). L'ordre du jour est déterminé par la mode du moment et non par l'idéologie. Malgré l'usage d'éléments identiques dans le programme des manifestations de masse, les organisateurs cherchent toujours à se distinguer des autres. Les responsables insistent, en effet, sur le caractère différent et unique de la manifestation qu'ils mettent sur pied. Pour la rédaction du discours, chaque mouvement, qu'il soit politique, social ou religieux, use d'un signifiant "vide" ou d'une idée maîtresse qui lui est propre. Le mécanisme de diabolisation s'enclenche également lorsque l'orateur se fait le porte-parole de la masse. Le choix du lieu à prendre en location présente un lien avec la lutte idéologique du mouvement, ou bien il s'agit d'une ville importante dont le rayonnement dépasse le caractère local et festif de "kermesse". Ce choix dépend également de l'accessibilité de la ville (circulation publique, infrastructure adéquate).

Souvent, la présence d'une délégation internationale a pour but de souligner l'intérêt et la nécessité de la réunion. Une manifestation de masse s'achève par un chant, auquel tous prennent part, ou par la bénédiction dans les rassemblements catholiques. L'implication de la masse dans la manifestation est considérable suite à sa participation aux chants, aux jeux, etc. Le spectateur devient pour ainsi dire acteur. Ce fait stimule l'engagement total de la foule, qui s'approprie ainsi la manifestation. Les comptes-rendus, les albums de photo, les films et les éditions spéciales de journaux rappellent ensuite l'événement. La manière dont ce dernier est relaté détermine l'image qui en subsiste. Le commentaire idéalisé forme à son tour un instrument mobilisateur, servant à convaincre les absents de participer au prochain rassemblement. Concernant l'impact de la manifestation de masse, aussi bien sur les participants que sur le monde extérieur, il peut être affirmé que ce type d'événement ne constitue pas un baromètre fiable pour mesurer le succès durable d'une idéologie politique. Les manifestations de masse livrent plutôt un instantané de l'identification de la masse à un chef ou à une idée dominante. Ces rassemblements visent à renforcer et à élargir un groupe-cible. La manifestation de classe se transforme ainsi en manifestation de masse.

Phenomenology of mass demonstrations in Belgium in the thirties

WOUTER DUMONT

SUMMARY

The research subject of this study are seven different mass demonstrations, each of which was organised during the Thirties in Belgium.

The examined mass demonstrations are: XI Yzerbedevaart (Pilgrimage to the Yser- 24 August 1930); 'Planmanifestaties' in Ghent and Antwerp (10 and 18 February 1935); KAJ- Jubelfeest (Jubilee) (25 August 1935); Final demonstration of the VI Catholic Congress in Mechelen (13 September 1936); Rex' Six Days (9 up to 14 January inclusive, 1937); IV VNV-Convention (1938); Seventh Flemish National Song Festival (1938).

The multiplicity of the analysed mass demonstrations should allow us to trace possible developments, modernisation's in the form of expression, common stylistic characteristics, imitations... The aim of this study is to find common structures of the different manifestations. The focus will be on the order of the day, the rites and acts used (e.g. display of flags, songs, theatrical performances, discourses, speeches given, mass singings, mass plays, dress parades, uniforms, symbolism).

The preparation, the mobilisation, the architectural structure, the manipulation techniques, the propaganda campaigns, the rhetorical techniques in ideological discourses, the apotheosis are also described in detail.

The fact that techniques of mass psychology were applied with regard to propaganda is an important conclusion. Both reasoning and instincts (such as the sense of belonging to a group, self-esteem) had to be stimulated.

It was not the ideology, but the fashion of the moment that built the order of the day's structure.

Despite the use of the same programmed elements in mass demonstrations, the organisers nearly always pursued some way of distinguishing themselves.

Each organising institution emphasised the fact that their demonstration was unique and different from the others. Every political, social or religious movement used its own 'empty' signifier or master signifier to write the ideological speech. The diabolical mechanism became operative while the speaker always acted as a ventriloquist of the mass.

The organisers chose a location that was linked to the movement's ideological battle or an important town with a fame that went beyond the local character and the 'fair-like'. The town's accessibility also influenced the choice of location. An international delegation was often present to stress the meeting's importance and its necessity.

A mass demonstration was concluded with mass singings, or, if it was a catholic demonstration, by giving the blessing. The mass's involvement in the demonstration through mass singings and mass plays was very important. The spectator became so to speak an actor. This stimulated the mass's involvement in the whole. A demonstration became their demonstration.

After the mass demonstration, books with reports, books of photographs, films and special issues were made. The description of the manifestation determined its image. An ideal subsequent discussion became, in turn, a final stimulus to convince those who had been absent to be present at the next meeting.

The conclusion with regard to the effect of the mass demonstration, both on the participants and on the outside world, is that the mass demonstration was not a good indicator to measure the lasting success of a political ideology. Mass demonstrations are only a momentary record of the mass's identification with a leader or a leading idea. The aim of mass demonstrations was also the reinforcement and broadening of the target group. Class demonstration became mass demonstration.